

Soedan

Dubbele rol voor de Emiraten: NL en EU kijken weg

IN HET NIEUWS 6-7

Bedreiging

Raadsleden worstelen met intimidatie

BINNENLAND 16-17

Venezolanen

Klem tussen Trump en Maduro

BUITENLAND 20-21

Joodse Australiërs en politieagenten kijken naar de plek van de terreuraanslag op Bondi Beach. FOTO DAVID GRAY/AFP

REPORTAGE AANSLAG SYDNEY

De boulevard bij Bondi Beach ligt bezaaid met kogels

Wat begint als een joods feest op het beroemdste strand van Australië, eindigt in een bloedbad.

Meike Wijers

SYDNEY

T axichauffeur Rahmath Sameer heeft net iemand afgezet bij het strand als hij de schoten hoort. „Ik stopte de auto en ging meteen kijken wat er aan de hand was. Ik hoorde de schoten en zag mensen rennen. Mensen vielen op de grond, overal lag bloed.” Zijn witte T-shirt zit vol bloedvlekken. „Ik heb geprobeerd om zoveel mogelijk mensen te helpen en ze snel de ambulances in te krijgen”, zegt hij ontdaan. Een paar uur later is hij nog steeds bij het strand, dat verder nagenoeg leeg is. Met politie-linten zijn straten afgezet, overal zijn zwaailichten en sirenes. Sameer

veegt de tranen van zijn wangen. „Ik zat bij een oude vrouw die op de grond lag, ze had een schot in haar bovenbeen. Ze hield mijn hand vast, en liet niet los.”

Zelfgemaakte explosieven

Rond 18.45 uur openen twee schutters het vuur op nietsvermoedende bezoekers van Bondi Beach, het populairste strand van Sydney. Op verschillende beelden is te zien hoe ze uit een auto stappen en vanaf een loopbrug in een parkje bij het strand lukraak om zich heen schieten met semi-automatische wapens. Zeker twaalf mensen komen om het leven, onder wie een dader. 29 gewonden zijn naar het ziekenhuis gebracht, onder wie ook twee politieagenten. De dag begint als een typische

warme zomerdag in Sydney. Het beroemde strand van Bondi Beach ligt vol. Zoals elk jaar wordt het begin van Chanoeeka gevierd, het feest van

Er is geen plaats voor deze haat, voor terrorisme in ons land. We gaan het uitroeien

Anthony Albanese premier Australië

licht en hoop. Het feest in het parkje begint in de namiddag en er zijn zo'n duizend mensen op afgekomen.

Habid Haylani is onderweg naar McDonald's om iets te eten en hoort schieten. „Ik zag twee mannen met

geweren. En toen zag ik hoe allemaal mensen werden neergeschoten, ze vielen op de grond.” Hij verschuilt zich bij de openbare toiletten in de hoop de kogels te ontwijken.

De schietpartij duurt zo'n tien minuten. „De politie schoot de twee schutters neer. Toen renden allemaal mensen op hen af, en begonnen op hen in te schoppen en te slaan.” De boulevard ligt bezaaid met kogels. „Er was heel veel bloed.”

Volgens Uberchauffeur John, die niet met zijn achternaam genoemd wil worden, is het chaos. Veel mensen houden lukraak auto's op straat aan om een lift te krijgen. „Iedereen wilde daar zo snel mogelijk vandaan.

Lees verder op pagina 2

IN HET LAND
SCHEVENINGEN

HANS STEKETEE

De machtige zwiep van lichtende wiken

Het was een bouw-pakket van 423 gietijzers delen, met duizenden bouten aan elkaar geschroefd. In 1875 werd in de lantaarn het licht voor het eerst ontstoken: een olielamp waar een stelsel van lenzen en prisma's omheen draaide.

Nadien kwamen er een elektrische koolspitsbooglamp, een gloeilamp, een kwiklamp, een halogeenlamp. Tegenwoordig schijnt de vuurtoren van Scheveningen met led-licht over zee; bij helder weer tot op 29 zeemijl (54 kilometer) zichtbaar: twee schitteringen in twee seconden en na acht seconden opnieuw. Aan het ontsteken komt sinds 1977 geen mens meer te pas. De windwijzer bovenop is nog wel dezelfde zee-meermin.

Zaterdag vierden Scheveningers de 150ste verjaardag van hun toren. Met glühwein en erwtensoep en haring en heel veel kerstmutsen. En met hagelwitte zondagse en doordeweekse mutsen en hoofdijzers en spelden, want hoewel de laatste Scheveningse in klederdracht drie jaar geleden is gestorven, dragen ze die als het uitkomt nog steeds graag.

Een mannenkoor zong, enigszins zoekend, het voor de gelegenheid geschreven 'O, vuurtoren ouwe getrouwe', op de wijs van 'My Bonnie Lies Over The Ocean'. En daarna, met vastere stem, de Scheveningse *traditiona*l 'Varend naar huis'.

Jan van Zanen, de burgemeester van Den Haag die tegenwoordig zelf 'op' Scheveningen woont, sprak over het licht als baken, voor op zee, en voor de toekomst in onzekere tijden, dat stond voor verbinding en de innerlijke kracht van de Scheveningers. Iemand zei amen.

Toen had de dag zich nog net niet helemaal met oranjezore vuurwerk teruggetrokken achter de horizon, maar om stipt 17.30 uur was het donker en begon de lantaarn te stralen.

„Ik hoor het altijd als-ie aan gaat – een mooi geluid”, zegt Daniëlle Roeleveld (32). Het mechaniek dat de lenzen rond de lamp wentelt laat dan de ijzeren toren zachtjes zoemen. Ze woont er-naast, in een van de oude dienst-woningen. Haar grootvader, Ab

Pronk, was een van de laatste wachters uit de bemande tijd.

Nu gaat ze zelf een paar keer per jaar naar boven om de vlag uit te hangen onder de zeemeermin. Rood-wit-blauw op nationale dagen en de vlag met de drie haringen op Scheveningse dagen: Vlaggetjesdag, natuurlijk, en de herdenking van vermiste zeelieden. En de vijf surfers, die op 15 mei 2020 verdronken. „Je bent er al-tijd wel mee bezig”, zegt ze.

De toren van Scheveningen hoort bij de oudste van de acht-tien monumentale vuurtorens die Rijkswaterstaat langs de kust beheert. Twee andere zijn ook van gietijzer.

Lange Jaap, bij Huisduinen (Den Helder), is met 63 meter de hoogste van het land en een wankele reus. Het fundament is rot, het ijzer gescheurd. Tot voor kort werd voor sloop gevreesd,

De 150ste verjaardag van de vuurtoren werd gevierd met veel kerstmutsen, hagelwitte kapjes en hoofdijzers

maar dat lijkt van de baan. De Scheveningse toren is er iets beter aan toe, maar moet ook dringend gerestaureerd worden.

Wereldwijd zijn veel vuurtorens gedoofd omdat modernere navigatiemiddelen hun rol zouden kunnen overnemen. Bij andere torens is de roterende optiek vervangen door een knip-licht. Efficiënt, maar o zo onromantisch.

Het licht van Scheveningen blijft draaien, maar vroeger scheen het in een complete cirkel. Na klachten – „van nieuwkomers, yuppen”, smalen ze onder de toren – kwamen er gordijntjes aan de landzijde. Maar zaterdagavond was het feest en gingen de gordijnen omhoog. En een paar uur lang was-ie er weer, de machtige zwiep van lichtende wiken door de nacht.

» Vervolg van voorpagina

Ik heb veel mensen weg van het strand gere-den.”

Eén schutter is doodgeschoten, de ander ligt in een kritieke toestand in het ziekenhuis. De politie onderzoekt of er nog een derde da-der bij betrokken is. Ook zijn er zelfgemaakte explosieven aangetroffen in de auto van een van de daders. Een politieteam is bezig om meer mogelijke explosieven te vinden en te ontmantelen.

'Dit is een aanval op alle Australiërs'

Over de achtergrond van de schutters is nog niet veel bekend. Een van hen is geïdentifi-ceerd als Naveed Akram, 24 jaar. Hij woont in een westelijke buurt van Sydney. De politie heeft al een inval bij hem gedaan. Over de tweede dader is nog niets bekend.

„De schietpartij aan Bondi Beach gaat de geschiedenis in als een moment dat Australië voorgoed zal veranderen”, zegt premier Anthony Albanese tijdens een persconferentie. „De schutters richtten zich op de Joodse ge-meenschap, maar ook op Bondi Beach, het strand van het volk, op wat een zorgeloze zo-merdag had moeten zijn. Dit was een aanval op alle Australiërs, op onze vrijheden en onze manier van leven.”

Ook Chris Minns, premier van de deelstaat waar Sydney ligt, spreekt zijn steun uit. „Ons hart bloedt voor de Joodse gemeenschap in Australië.” Hij heeft lof voor de 43-jarige man

die het wapen van een van de aanvallers heeft afgepakt. Hij raakt daarbij gewond en is over-gebracht naar een lokaal ziekenhuis. „Die man is een held en ik ben er zeker van dat veel mensen hun leven te danken hebben aan hem”, aldus Minns.

Antisemitisme

Joodse leiders hebben hun ontzetting en woe-de geuit. Het is niet voor het eerst dat Austra-lië wordt opgeschrikt door antisemitische aanvallen. „Dit kwam niet zonder waarschu-wing”, zegt Jillian Segal, de speciale antise-mitismegezant van de regering. Ze denkt dat de daders bewust een symbolische plek heb-ben uitgekozen. „Ze richten zich bewust op Australische iconen. Dit is dus een directe aanval op Australië.”

De Australische regering belooft de Joodse gemeenschap te beschermen. „Elke Austra-liër is, net als ik, volledig ontzet door deze aanval op onze levenswijze. Er is geen plaats voor deze haat, voor geweld en voor terroris-me in ons land”, zegt Albanese tijdens de persconferentie. „Laat me duidelijk zijn: we zullen het uitroeien.”

Taxichauffeur Sameer kan nog steeds niet bevatten wat hij heeft gezien. „We zijn toch allemaal mensen, ongeacht waar je vandaan komt of welke achtergrond je hebt. Ik bid dat alle mensen in het ziekenhuis oké zijn”, zegt Sameer.

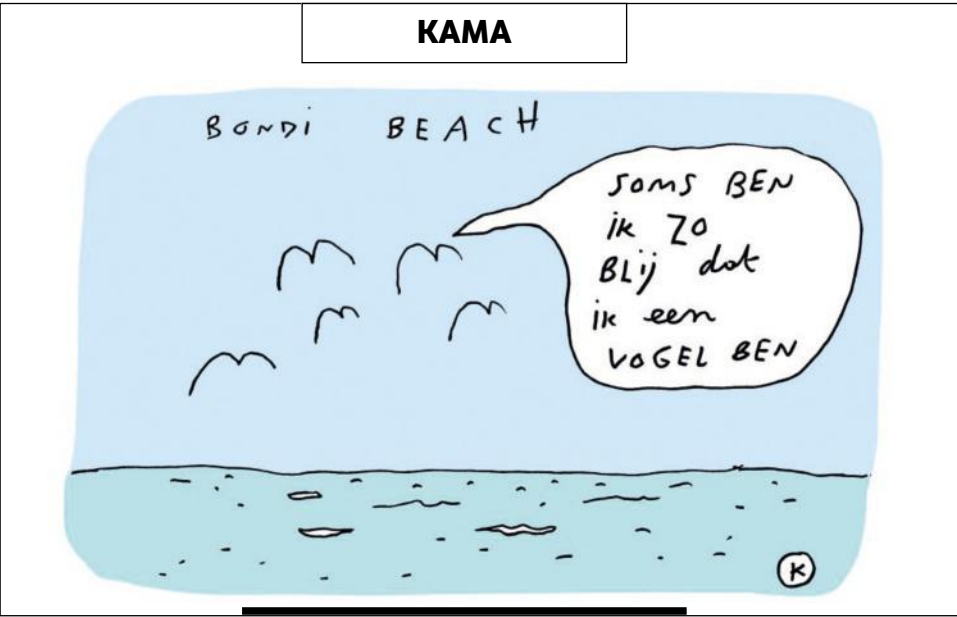
[+] **Angst Joden komt uit** pagina 4-5

[+] **Reacties op aanslag** pagina 5

Een moeder houdt haar kind tegen zich aangedrukt na de schietpartij op en rond het strand.

FOTO DAVID GRAY/AFP

REPORTAGE KLASSIEKER

Ajax speelt weer zoals vorig seizoen en wint nu ook tegen Feyenoord: 2-0

Trainer Grim zoekt het meer in de resultaat-gerichte aanpak die Ajax vorig seizoen bijna de landstitel opleverde.

Joost Pijpker

AMSTERDAM

D e Klassieker tussen Ajax en Feyenoord is zondag een paar mi-nuten bezig als door de Johan Cruijff Arena voorzichtig gefluit klinkt. De thuisploeg heeft zich ver-laten terugdringen voor het eigen doel, ziet toe hoe Feyenoord gedul-dig naar een opening zoekt in het hechte rood-witte blok. Als de om-singeling te lang duurt, klinkt vanaf de tribunes gemor. Waarom zo af-wachtend beginnen, in wat voor sup-porters misschien wel de belangrij-ste thuiswedstrijd van het seizoen is?

Het is verleidelijk om die eerste minuten te aanschouwen in het licht van de afgelopen maanden. Als de aarzeling van een elftal dat elke week kwetsbaarder leek dan de vorige, en in een paar maanden afgleed van kampioenskandidaat naar een ploeg die zelfs voor de zwakste tegenstan-ders moest vrezen. En die zich nu geïntimideerd voelt door de grote ri-vaal, die het seizoen veel beter be-gon, en tot een paar weken geleden nog koploper was.

Maar op een kille, nevelige na-jaarsmiddag blijkt die aftastende aanpak vooral een rookgordijn. Een manier om de spelers van Feyenoord te lokken, zo ver mogelijk van hun ei-gen doel af. Want dan is er na een on-derschepping een overvloed aan ruimte, en een gebrek aan organisa-tie, en kan Ajax via de snelle buiten-spelers Mika Godts en Oscar Gloukh in een paar balcontacten het hele veld oversteken.

Het blijkt een uitermate effectief wapen, zondag in de eigen Arena, waar het vak van de harde kern voor straf leeg bleef vanwege het over-vloedige afsteken van vuurwerk, twee weken eerder bij een thuisduel tegen FC Groningen. Feyenoord neemt weliswaar meer initiatief, heeft meer balbezit, maar Ajax toont zich het doeltreffendst: 2-0. De vier-de overwinning op een rij, en daar-mee met afstand de beste reeks van dit seizoen.

Resultaat voor applaus

Voorafgaand aan de ontmoeting was interim-trainer Fred Grim van Ajax bevraagd naar zijn speelstijl. Hoe deed hij het precies anders dan voor-ganger Johan Heitinga, die begin no-vember werd ontslagen vanwege de tegenvallende resultaten? Grim, die kort assistent was onder Heitinga, ontweek de vraag. Ze hadden maar een maand samengewerkt, zei hij. Net op het moment dat ze de speel-stijl wilden evalueren, had de club-leiding een besluit genomen, en Hei-tinga weggestuurd.

Op het veld zijn de verschillen niettemin duidelijk zichtbaar, zon-dag in de Arena, maar ook in de voor-

Boven: Jorthy Mokie scoort de 2-0 met de fans. Links: Tsuayoshi Watanabe van Feyenoord in duel met Kasper Dolberg. Rechts: Ajax-aanvoerder Davy Klaassen loopt bij de openingstreffer een hoofdond op. FOTO'S OLAF KRAAK EN KOEN VAN WEELEN/ANP

gaande weken. Met Heitinga had Ajax een trainer voor wie een aanval-lende speelstijl heilig was. De club-leiding had voor hem gekozen omdat het „sprankelender” moest, en dus zocht de oud-voetballer de oplossing in aanvallen vanuit balbezit en hoog druk zetten. Zelfs als bleek dat tegen-standers daar moeiteloos doorheen speelden, bleef hij eraan vasthou-den.

De speelwijze van Grim heeft meer weg van het voetbal dat Ajax vorig seizoen onder Francesco Farioli speelde. Ook die koos regelmatig voor een pragmatische aanpak, was niet bang om resultaat te verkriezen boven applaus. Regelmatig toonden fans zich daarover ontevreden, maar de aanpak bleek uitermate doeltref-fend: met een onevenwichtige selec-tie won Farioli van veel betere tegen-standers en leek hij lang af te steve-nen op een landstitel.

Er zijn meer gelijkenissen. De

vechtlust en volharding, bijvoor-beeld, om voor elke bal te blijven lo-pen. Die wordt zichtbaar in rechts-voor Oscar Gloukh, die meesprint tot vlak voor het eigen doel, als hij ziet dat teamgenoot Youri Regeer uit po-sitie is bij een aanval van Feyenoord. Of in spits Kasper Dolberg, die elke

Feyenoord neemt meer initiatief, maar Ajax toont zich het doeltreffendst

lange bal van achteruit probeert te controleren, tussen hoeveel verdedi-gers van de tegenstander hij ook staat.

Maar misschien wel de duidelijk-ste overeenkomst is de manier waar-op Grim omgaat met de positie van

de verdedigende middenvelder. Al een paar weken kiest hij ervoor om die te laten inzakken tot tussen de centrale verdedigers, zoals Farioli het hele seizoen deed met veteraan Jordan Henderson. Zondag is die taak weggelegd voor Youri Regeer: in de verdediging is hij een extra stoor-zenner, die de centrale verdedigers helpt met het uitvechten van duels. in de opbouw fungeert hij als vrije man, waardoor Ajax gemakkelijker de weg naar voren vindt dan eerder dit seizoen.

Negen punten

Hoe snel Ajax via die speelwijze ge-vaarlijk wordt, blijkt na 13 minuten. Een opbouw die begint met een loop-actie van de jonge Sean Steur, van achteruit. Hij vindt, links op het mid-denveld rechtsvoor Gloukh, die ver uit positie loopt. Als de Israëlër naar binnen trekt, houdt iedereen reke-ning met een schot. Daardoor komt

aanvoerder Davy Klaassen even ver-derop vrij. Gloukh ziet het en passt, waarna Klaassen hard in de verre hoek schiet.

Het is de eerste van een hele reeks aan kansen. Zo schiet Dolberg even later net langs de paal, en staan ook Steur en rechtsachter Lucas Rosa vrij voor het Feyenoord-doel. Maar door-dat Ajax met veel van die mogelijk-heden slordig omspringt, blijft het zondag nog langer spannend dan no-dig: pas diep in de blessuretijd beslist invaller Jorthy Mokie de wedstrijd, eveneens met een schot van afstand.

De voorlaatste speelronde voor de winterstop kent daarmee twee win-naars. Ajax, vanzelfsprekend, dat voor het eerst weer de contouren vertoont van de ploeg die vorig jaar bijna landskampioen werd. Maar ook PSV, sinds eind oktober de nieuwe koploper in de Eredivisie, dat inmid-dels negen punten voorsprong heeft op nummer twee Feyenoord.

ANTISEMITISME

Aanslag in Sydney is terreurdaad waar Australische Joden al langere tijd voor vrezen

Het aantal geweldsincidenten en bedreigingen gericht tegen Joden en Joodse instellingen is sinds de aanval van Hamas op Israël op 7 oktober 2023 en het daaropvolgende genocidale geweld in Gaza gestaag toegenomen.

Wieland van Dijk
AMSTERDAM

De aanslag op strandgangers in Sydney zondag was volgens premier Chris Minns van de deelstaat New South Wales vrijwel zeker een antisemitische daad. Bij de aanval kwam twaalf mensen om, onder wie een dader. De daad was volgens Minns gericht tegen de Joodse gemeenschap van de grootste Australische stad, die op het beroemde Bondi Beach een feest hield om het begin van Chanoeke te markeren. Het achtdaagse joodse lichtjesfeest begon deze zondag. Op het feest zouden zeker duizend mensen aanwezig zijn geweest.

Als Minns gelijk heeft, en er is veel dat daarop wijst, wordt met de aanslag een angst bewaarheid die de Joodse gemeenschap in Australië al langer in zijn greep houdt. Sinds de aanslagen van Hamas op 7 oktober 2023 in Israël en de daarop volgende genocidale oorlog door Israël in de Gazastrook, waarschuwen vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap voor toegenomen antisemitisme. Het kwam weliswaar niet eerder tot dodelijke slachtoffers, maar de lijst gewelddadige incidenten en bedreigingen gericht tegen Joden en Joodse instellingen, groeide in de voorbije twee jaar inderdaad gestaag.

Het meest in het oog sprong de brandstichting in de Adass Israel Synagoge in een voorstad van Melbourne, in december vorig jaar. Een maand later werden drie synagogen in Sydney beklad met antisemitische leuzen en werden gelovigen er bedreigd. Bij een andere synagoge in Melbourne konden in juli twintig gelovigen die een sabbatsmaaltijd deden ternaauwernood ontkomen aan

een brand die volgens de politie vrijwel zeker is aangestoken.

Bij andere incidenten werden auto's en gebouwen vernield in een oostelijke wijk van Sydney, dat een grote Joodse gemeenschap herbergt, en onder meer een school, een bakkerij en een kinderdagverblijf aangevallen. Begin dit jaar werden twee verpleegkundigen van een ziekenhuis in Sydney op non-actief gesteld nadat ze op TikTok hadden gezegd Israëlische patiënten niet meer te willen behandelen, of zelfs te willen doden.

Voor de brandstichting in de synagoge van Melbourne hield de politie later twee verdachten aan, van wie de Australische premier Anthony Albanese zei dat ze in opdracht van Iran hadden gehandeld. De Iraanse Revolutionaire Garde werd ook verantwoordelijk gehouden voor de brandstichting, enkele weken eerder, in een koosjer restaurant en cateringbedrijf in Sydney, op ongeveer een kilometer afstand van Bondi Beach.

Volgens Albanese wilde Iran, dat de beschuldigingen tegensprak, met de acties „de sociale cohesie ondermijnen en verdeeldheid zaaien in onze gemeenschap“. Australië zette als reactie de Iraanse ambassadeur en drie andere functionarissen het land uit.

Inderdaad zijn de spanningen in Australië sinds de oorlog in Gaza sterk toegenomen. Niet alleen het aantal antisemitische incidenten is sterk gegroeid, ook moslimhaat komt veel meer voor. Sinds 2023 is het aantal meldingen daarvan verdubbeld. Ook de recente opkomst van extreem-rechtse en neo-nazibewegingen draagt aan de spanningen bij.

Dodelijkste terreurdaad

Toch is politiek of ideologisch gemotiveerd dodelijk geweld in Australië zeldzaam. De aanslag op Bondi Beach zou de met de huidige twaalf overle-

Bondi Beach zondag in Sydney, op en rond de locatie waar kort daarvoor de aanslag plaatsvond op Joodse Australiërs die Chanoe-ka aan het vieren waren: strandgangers vluchten weg, hulpverleners helpen gewonden en de politie voert patrouilles uit. Linksonder: een getuige van de beschieting vertelt wat hij heeft gezien. FOTO'S MIKE ORTIZ/AFP, MARK BAKER/AP, GEORGE CHAN/GETTY IMAGES, DAVID GRAY/AFP, SAEED KHAN/AFP EN KIRSTY NEEDHAM/REUTERS.

den slachtoffers, onder wie een dader, de dodelijkste terreurdaad in de recente geschiedenis van het land zijn.

In 2018 stak een man zijn auto in brand in het centrum van Melbourne en viel daarna drie voorbijgangers aan met een mes. Een slachtoffer kwam daarbij om het leven, en de dader - die volgens het politieonderzoek geïnspireerd was door Islamitische Staat - werd door toegesnelde agenten doodgeschoten. Datzelfde lot trof de vijftienjarige jongen die in 2015 een civiele medewerker van de politie doodschoot in een voorstad van Sydney. Ook hij zou door radicaal-islamitische opvattingen tot zijn daad zijn gekomen.

In Nieuw-Zeeland kwamen in 2019 51 mensen om toen een extreem-rechtse Australiër met een groot wapenarsenaal een moskee en een islamitisch centrum aanviel in de stad

Iran zou ook achter de brandstichting in een koosjer restaurant zitten

Christchurch. De schutter zond zijn daad live uit op internet en postte een manifest waarin hij extreem-rechtse complottheorieën uitte. Hij kreeg een

levenslange gevangenisstraf zonder kans op vrijlating.

De dodelijkste massaschietpartij in Australië vond plaats in Port Arthur, een toeristenplaatsje op het eiland Tasmanië. In 1996 schoot een man daar 35 willekeurige mensen dood. Zijn precieze motief werd nooit helemaal duidelijk, maar vermoed wordt dat hij leed aan psychische stoornis. Mogelijk speelde ook wrok over een mislukte vastgoeddeal een rol.

De aanslag in Port Arthur vormde aanleiding voor een flinke aanscherping van de tot dan toe tamelijk ruime Australische wapenregulering, die grotendeels aan de deelstaten werd overgelaten. Eerdere pogingen het wapenbezit op federaal niveau te regelen en in te perken, waren gestuit op verzet van uitgerekend onder meer de Tasmaanse deelregering. Maar na het bloedbad kwam er landelijk beleid en werden honderdduizenden vuurwapens ingeleverd en een nationale vergunningplicht ingevoerd. De verscherpte wetgeving had een positief effect: het aantal dodelijke vuurwapenslachtoffers daalde van 2,9 per 100.000 inwoners in 1996 tot 0,9 nu.

Niettemin is het vuurwapenbezit in het land nog altijd groot. Volgens een eerder dit jaar verschenen rapport van het Australia Institute, een denktank, zijn er ongeveer geregistreerde vier miljoen vuurwapens in omloop. Dat is een op elke zeven Australiërs en een kwart meer dan in 1996. Geregistreerde vuurwapens worden gebruikt bij meer dan de helft van de massaschietpartijen aldus het rapport.

Het instituut waarschuwde bovendien voor het gevaar van zelfgemaakte wapens, bijvoorbeeld uit een 3D-printer, en pleitte voor strengere regels.

REACTIES

‘We veroordelen deze terreurdaad’

De aanslag werd wereldwijd verworpen. Schoof: „We blijven strijden tegen antisemitisme en haat.“

AMSTERDAM

De Israëlische president Isaac Herzog sprak kort na het schietincident van een aanval door „kwaadaardige terroristen“. De aanslag is „het resultaat van de antisemitische gewelddadigheden die de afgelopen twee jaar in de straten van Australië hebben plaatsgevonden“, volgens de Israëlische minister van Buitenlandse Zaken Gideon Saar.

De Verenigde Staten „veroordeelen de terroristische aanslag in Australië op een joodse viering ten zeerste“, dat schrijft Marco Rubio, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, zondag op X. „Antisemitisme hoort niet thuis in deze wereld“, aldus Rubio.

Ook demissionair Dick Schoof heeft zijn steun betuigd aan de Australische premier „op deze zwarte dag voor Australië“. „We staan naast de wereldwijde Joodse ge-

meenschap en blijven strijden tegen antisemitisme en haat.“

De dodelijke aanslag vond plaats bij een joodse viering op de eerste dag van Chanoeke. Het festival heette *Chanoeke by the Sea*. Het werd georganiseerd bij de speeltuin in het Bondi Beach Park, met uitzicht over het beroemde strand.

Veel kinderen aanwezig

Het feest met gratis toegang werd gehouden in de Australische namiddag. Alle leeftijden waren welkom, zo is te lezen op de flyer. Het feest werd aangeprezen met lekker eten, ijsjes, muziek en spelletjes. Kinderen konden zich laten schminken, dieren aaien, of knutselen.

Met Chanoeke wordt de herinwijding van de Tempel van Jeruzalem in 164 voor Christus gevierd. Toen brandde volgens het joodse geloof een menora (kandelelaar) acht dagen op één kruikje olie.

Aan de zender 7News Australia vertelt een ooggetuige dat er dat er inderdaad veel kinderen aanwezig waren. Vooral nog lijken er geen kinderen onder de dodelijke slachtoffers te zijn. Dat zei een politiecommissaris in een persconferentie, met daarbij de waarschuwing dat nog veel op dit moment onduidelijk is. Zeker één kind is naar het ziekenhuis overgebracht. (NRC)

Dit is een aanval door kwaadaardige terroristen

Isaac Herzog president Israël

SYMBOOL

Het beroemdste strand van Australië

De antisemitische aanslag op een joods familiefeest raakt ook menig Australiër in het hart.

AMSTERDAM

De aanslag richtte zich tegen de joodse gemeenschap door het vuur te openen op de bezoekers van een joods familiefeest. Maar ook de plek zelf raakt menig Australiër in het hart. Bondi Beach is het beroemdste strand van het land, en staat symbool voor de surf- en strandcultuur. Beelden dat badgasten massaal het strand ontvluchten, zullen niet snel worden vergeten.

Bondi Beach (zo'n 10 kilometer ten oosten van downtown Sydney) is het hele jaar druk. Er vinden tal van muziek- en kunstevenementen plaats. In augustus lopen elk jaar duizenden mensen de *City to Surf Fun Run* naar het strand, en in het

Dat badgasten massaal vluchtten zal niet snel worden vergeten

najaar tonen kunstenaars hun werk bij *Sculpture by the Sea*.

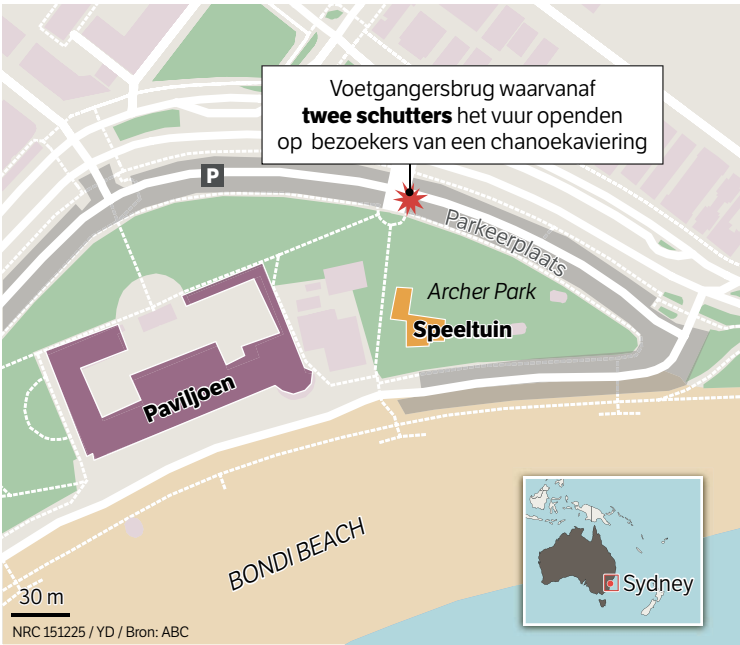
Het strand is ook bekend van de *Bondi Surf Bathers' Life Saving Club*, opgericht in 1907. Een tv-serie over deze strandwachten (Bondi Rescue) werd zelfs in Nederland uitgezonden.

Het strand was tijdens de Olympische Zomerspelen in 2000 het toneel van de wedstrijden in het beachvolleybal.

Het gebied bestaat uit een strand en een park met cafés en restaurants. Er is in dat park ook een speeltuin met een kinderboerderij waar het jaarlijkse joodse familiefeest plaatsvond. Volgens de Australische politie waren zo'n duizend mensen op het festival afgekomen.

Premier Anthony Albanese refereerde zondag tijdens een persconferentie over de aanslag ook aan de populariteit van Bondi Beach. „Bondi Beach [is], van alle plaatsen, een plek van feest, een plek waar mensen, vooral uit Sydney, maar ook van over de hele wereld, samenkomen om van elkaars gezelschap te genieten (...)“ Albanese veroordeelde de „hatelijke antisemitische aanslag“. (NRC)

Plek van de aanslag

ASIEL

IND: Europese terugkeerregels zijn deels onuitvoerbaar

Een nieuw Europees plan dat de terugkeer van uitgewezen asielzoekers moet regelen kan averechts uitpakken, zegt de IND.

Andreas Kouwenhoven
AMSTERDAM

Europese landen hopen met een nieuw terugkeerbeleid eindelijk grip te krijgen op het terugsturen van afgewezen asielzoekers. Volgens de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) schiet dat plan op belangrijke punten tekort. In een rapport waarschuwt de dienst dat de Europese Terugkeerverordening deels onuitvoerbaar is, of zelfs averechts kan uitpakken.

De verordening regelt de terugkeer van uitgewezen asielzoekers, volgens veel lidstaten een hardnekkig probleem in het Europese asielbeleid. Zo'n vier op de vijf afgewezen asielzoekers verlaten de EU niet, omdat zij niet meewerken aan vertrek of herkomstlanden weigeren hen terug te nemen. Nieuwe terugkeerregels moeten daar verandering in brengen, maar volgens de IND en andere overheidsorganisaties zoals de vreemdelingenpolitie schiet het voorstel op diverse punten zijn doel voorbij.

Een van de knelpunten vormt volgens de IND de invoering van een toets of de asielzoeker die wordt uitgezet geen gevaar loopt in het land van herkomst. Dit wordt al bekeken in de asielprocedure, maar in het Europese voorstel moet het nog eens worden getoetst wanneer de terugkeer aan de orde is. De IND waarschuwt dat de politie of marsehaussee deze beoordeling niet kunnen maken, omdat zij de „kennis en kunde” missen. Als de IND het zelf moet doen, leidt dat tot een grote extra werklast. Het risico bestaat dat uitzettingen veranderen in verkapte nieuwe asielproce-

dures, met als gevolg dat uitgewezen asielzoekers langer zullen blijven.

Ook een deel van het plan waarbij een uit te zetten vreemdeling twee weken de tijd krijgt om in beroep te gaan, levert bezwaren op. IND en de politie vrezen dat de migrant die tijd zal gebruiken om te verdwijnen, of een nieuwe procedure zal aanspannen. Hierdoor wordt het moeilijker om mensen uit te zetten, terwijl het doel is om terugkeer te versnellen.

Van rechters vraagt dit onderdeel van het voorstel iets vérstrekkends: zij moeten straks binnen 48 uur beslissen over een verzoek om een voorlopige voorziening van een uit te zetten migrant. „De rechtspraak geeft aan dat de termijn niet of nauwelijks

Risico dat uitzettingen veranderen in nieuwe procedures

uitvoerbaar is”, aldus het rapport.

Een veelbesproken onderdeel is de verplichting voor EU-landen om elkaars terugkeerbesluit over te nemen. Als het ene land een asielzoeker weigert, moet het andere land dat ook doen. Dit om te voorkomen dat afgewezen asielzoekers in een ander land opnieuw asiel aanvragen. De IND voorspelt dat Nederlandse rechters niet snel genoeg zullen nemen met een terugkeerbesluit dat in een andere lidstaat is genomen, en alsnog willen toetsen of het besluit aan de Nederlandse eisen voldoet. Lidstaten zullen ook asioldossiers met elkaar moeten gaan uitwisselen, onduidelijk is of dit mag en of dit zal leiden tot vertraging. Uiteindelijk zal het volgens de IND sneller zijn om zelf een nieuw besluit te nemen, dan zich te baseren op de uitkomst van een procedure in een andere lidstaat.

Vluchtelingen uit Soedan over de grens bij Zuid-Soedan. Dit opvangcentrum biedt momenteel onderdak aan meer dan 12.000 vluchtelingen. FOTO'S RIAN COPE/AFIP

OORLOG IN SOEDAN

Veroordeling van Emiraten blijft uit

Terwijl de Verenigde Arabische Emiraten wapens, geld en huurlingen leveren aan de Soedanese paramilitaire RSF, wordt het land gezien als een bemiddelende macht. De oorlog in Soedan maakt zichtbaar welke partners de Europese Unie en Nederland niet willen verliezen.

Naïm Derbali en Irith Fuks

AMSTERDAM

Op de laatste dinsdag van november schoven in Straatsburg Europarlementariërs van uiteenlopende partijen om dezelfde tafel. Het doel? De oorlog in Soedan eindelijk hoog op de agenda krijgen en vastleggen in een resolutie die breed gedragen moet worden. Over het veroordelen van het geweld en het openhouden van humanitaire corridors zijn ze het snel eens. Maar zodra de vraag op tafel komt of de rol van de Verenigde Arabische Emiraten (VAE) moet worden genoemd, stokt het gesprek. Het aandeel van de VAE in de oorlog - het leveren van wapens, voertuigen en huurlingen aan de Soedanese paramilitaire RSF - ligt een stuk gevoeliger.

De VAE ruiken onraad en spannen zich die week diplomatiek in om te voorkomen dat zij in de resolutie worden genoemd. Diezelfde dinsdag installeert Lana Nussei-

beh, minister van staat in de VAE en gezant in Europa, zich met een grote delegatie in een kamer pal naast de plenaire zaal van het parlement. Volgens Europarlementslid Marit Maij (PvdA) is dit uitzonderlijk: „Normaal worden de zalen aan ministers van lidstaten gegeven, nooit aan externe partijen zoals de VAE, zeker niet de hele week.”

De hele week voert de VAE-delegatie gesprekken met zoveel mogelijk parlementsleden. In één geval klopt de delegatie op de deur van een parlementslid dat aanvankelijk weigerde om te praten. Maij gaat wel op de uitnodiging in. Tijdens de gesprekken ontkennen de VAE alle steun aan de RSF, ondanks ruim gedocumenteerd bewijs van wapens en materieel. In plaats daarvan wijst de delegatie op hun rol in het vredesproces, hun regionale stabiliteit en de humanitaire hulp die zij aan Soedan zeggen te leveren. De VAE-delegatie weet genoeg parlementsleden te overtuigen, en het amendement van Maij, dat

de rol van de VAE in het conflict expliciet benoemde, haalt geen meerderheid.

Opvallend is dat ook de christen-democraten (EVP) stemmen om de VAE niet expliciet te noemen in de resolutie. Volgens Ingeborg ter Laak, Europarlementslid voor het CDA binnen de EVP, wil haar partij „op dit moment de diplomatieke onderhandelingen niet op het spel zetten. De VAE zijn ook hard nodig voor vredesonderhandelingen.”

Geen consequenties

Die redenering sluit nauw aan bij de bredere Europese lijn. In officiële EU-teksten worden de VAE geregeld genoemd als bemiddelende macht, en zelden als sleutelspeler die het geweld voedt.

Minister van Buitenlandse Zaken David van Weel (VVD) erkende tijdens een debat afgelopen woensdag wel de omstrede rol van de VAE in het conflict, maar maakte duidelijk dat Nederland hier geen consequenties aan wil verbinden: „Ik ben niet tegen sancties, maar je moet ze wel op de juiste partij inzetten. Voor mij zijn dat de strijdende partijen.”

Sinds het begin van de oorlog in april 2023 heeft de EU vele verklaringen uitgebracht: van scherpe veroordelingen van het geweld door het Soedanese regeringsleger SAF en de RSF tot oproepen tot een staakt het vuren. In recente Raadsconclusies benadrukken de lidstaten dat de „primaire verantwoordelijkheid” ligt bij de leiders van beide kampen en hun steunpilaren, en dat de EU bereid is haar „volledige instrumentarium” in te zetten, van diplomatie tot sancties.

In werkelijkheid zijn sancties tegen de VAE niet aan de orde. Geen enkele Emirati-politicus, zakenman of logistiek bedrijf belandde vanwege de oorlog in Soedan op de sanctielijst. Daardoor blijft Europese handel in goud, logistiek en finan-

ciële diensten via Dubai buiten schot.

Wie wél wordt gesanctioneerd en wie niet, laat zien waar de Europese grenzen liggen. De EU sanctioneerde tot nu toe alleen Soedanese actoren, zowel SAF als RSF (11 individuen en 8 entiteiten). Brussel durft in andere conflicten veel verder te gaan. Zo legde de EU recent sancties op aan Belarus, Iran en Noord-Korea vanwege hun steun aan Rusland in Oekraïne. Ook in Syrië, Libië en Mali legde de EU sancties op aan Russische, Turkse en regionale bedrijven die de strijdende partijen bewapenden of financierden.

Ongemakkelijke realiteit

Hoe uitzichtlozer de oorlog wordt, hoe nadrukkelijker het aandeel van de Emiraten in de oorlog naar voren komt. Europese wapens belanden via de VAE bij de RSF zonder vergunning. Voor Europa is dit een ongemakkelijke realiteit: de nieuwswen- der France 24 reconstrueerde in april hoe Bulgaarse munitie via Emirati-tussenhandelaars in Darfur terecht kwam. Amnesty International vond Franse wapensystemen in RSF-pantservoertuigen die via de VAE waren verkocht. Dit is in strijd met het internationaal recht: Frankrijk en Bulgarije hebben hiervoor geen vergunning afgegeven. Bovendien geldt sinds 1994 een EU-wapenembargo op Soedan en sinds 2004 een VN-wapenembargo op de regio Darfur.

Voor de Emiraten is de RSF in de eerste plaats een toegangspoort tot Soedanese rijkdommen. De RSF controleert grote goudvelden in Darfur en andere perifere regio's waar de staat nauwelijks aanwezig is. Via smokkelnetwerken bereikt dat goud Dubai, inmiddels het centrum van de Soedanese goudhandel en een financiële levensader voor de militie. Voor Abu Dhabi gaat het daarmee niet alleen om een strategische grondstof, maar om invloed

in een schaduw economie die van Soedan tot de Golfoort, met Dubai als spil in handel en geldstromen. „De Emiraten hebben er groot belang bij om hun invloedssfeer te vestigen in Soedan en in de Hoorn van Afrika”, zegt Anette Hoffmann, onderzoeker bij Instituut Clingendael. „De huidige impasse kan niet worden doorbroken zonder de twee belangrijkste regionale spelers, Egypte [dat het SAF steunt] en de Emiraten, in beweging te krijgen.”

Goud uit door de RSF gecontroleerde Soedanese mijnen wordt in Dubai getwassen. Na onsmelting is de herkomst niet meer te herleiden en kan het de wereldmarkt op. Zo wordt de financiering van gewapende groepen versterkt en wordt internationale sancties ondermijnd.

Het kabinet vermijdt een harde lijn richting de Emiraten. Nederland benadrukt hoeveel er is voor humanitaire hulp - recent nog 10 miljoen euro extra, eerder dit jaar 16 miljoen - maar schuift de moeilijke diplomatie richting de VAE terzijde. Begin deze maand legde staatssecretaris Aukje de Vries (VVD) na een bezoek aan de VAE op X de nadruk op de goede economische relatie en het nog onbenutte potentieel daarvan. Twee weken eerder sprak buitenlandminister Van Weel met zijn Emiratische ambtgenoot sheikh Abdullah bin Zayed Al Nahyan over de situatie in Al Fashar. Hij heeft toen de rol van de VAE in Soedan voorzichtig aangestipt, vertelde hij tijdens een Kamerdebat, maar dat was niet de focus van het gesprek, want „dan wordt de telefoon de volgende keer niet meer opgenomen”.

Nederlandse wapens

Bovendien versoepelde Nederland in 2023 de eerder strikte beperkingen op wapenexporten naar de VAE, die waren ingesteld vanwege de oorlog in Jemen. Vol-

gens staatssecretaris De Vries wordt er „zorgvuldig getoetst op het risico van omleiding naar Soedan” bij exportvergunningen naar de VAE, zei ze tijdens het Kamerdebat. Maar op de vraag wanneer die toetscriteria voor het laatst waren vastgesteld, bleef het antwoord uit. Eerder verzekerde het kabinet tegenover NRC dat er geen „verifieerbare aanwijzingen” zijn dat Nederlandse wapens in de Soedan-oorlog belanden.

Er zijn ook andere kwesties waarop Europa de VAE zou kunnen aanspreken, ziet Clingendael-onderzoeker Guido Lanfranchi. „De Emiraten fungeren als doorgangshaven voor rijke Russen die zo Europese sancties omzeilen, en zijn een internationaal knooppunt voor witwaspraktijken.”

Naast de lobby van de VAE draagt Europa zelf ook bij aan het beeld van de Emiraten als onmisbare partner. Lanfranchi spreekt van een ‘catch-up effect’: jarenlang had de EU weinig oog voor de Golfstaten; gesprekken over een vrijhandelsakkoord werden in 2008 stilgelegd. Tijdens de Arabische Lente bleven de Golfstaten echter relatief stabiel en hun economische en geopolitieke gewicht nam toe, waardoor Brussel de regio opnieuw opzocht. De aanstelling van een speciale EU-gezant voor het gebied in 2022 en de heropening van vrijhandelsonderhandelingen illustreren die verschuiving. „Die lange periode van verwaarlozing leidt nu tot overcompensatie”, zegt Lanfranchi. „Europa voelt druk om de banden te verdiepen, wat kritiek richting de Emiraten bemoeilijkt.”

„De afzijdigheid naar de Emiraten geeft een duidelijk signaal af aan alle andere landen die wapens leveren”, zegt Clingendael-onderzoeker Hoffmann. „Zonder harde politieke keuzes blijft het voor andere landen helder: er staat ze niets in de weg”.

Advertentie

Tijdelijk afwezig?

Onderbreek de bezorging en steun een goed doel

Onderbreek kosteloos de bezorging van je krant tijdens je afwezigheid en steun hiermee drie goede doelen.

Dit jaar steun je **Stichting Long Covid**, **Stichting Het Vergeten Kind** en **Free Press Unlimited**.

Ga voor meer informatie naar service.nrc.nl/steun-goede-doelen

Zelf regelen? Ga naar service.nrc.nl/onderbreking

HULP ONGEDOCUMENTEERDEN

‘Wetswijziging illegalen zit vol gaten’

Hulp aan illegalen blijft strafbaar, omdat het als ‘witwassen’ gezien kan worden. De wetswijziging deugt daarom niet, zegt een juridisch expert.

Marc Hijink
AMSTERDAM

In het wetsvoorstel dat hulpverlening aan illegale vluchtelingen moet uitsluiten van vervolging zitten nog grote gaten. Dat stelt advocaat Roan Lamp, die gespecialiseerd is in financieel-economisch strafrecht. Wie mensen zonder verblijfsvergunning helpt, kan volgens hem alsnog beschuldigd worden van ‘witwassen’. Daardoor is de tandarts of de dokter die een vluchteling zonder documenten behandelt, straks in theorie toch strafbaar, net als een leraar die les geeft aan illegale vluchtelingen.

„Er blijft een significante mate van rechtsonzekerheid in stand”, schrijft Lamp in zijn notitie. Hij werkt bij advocatenkantoor De Brauw Blackstone Westbroek, dat voor het Amsterdams Solidariteits Komitee Vluchtelingen (ASKV) het wetsvoorstel onderzocht waarover de Tweede Kamer maandag debatteert.

Illegaal verblijf in Nederland wordt strafbaar zodra de Eerste Kamer de asielnoodmaatregelenwet aanneemt.

Demonstratie tegen de asielwetten van het demissionaire kabinet, op 7 september in Den Haag. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

Het demissionaire kabinet wil op die manier de instroom van asielzoekers verminderen en de dichtgeslibde asielketen ontlasten.

De oorspronkelijke wet wilde ook hulpverlening aan illegalen strafbaar maken, maar dit stuitte op politieke weerstand. Om te voorkomen dat

hulpverleners ‘medeplichtig’ zijn en vervolgd kunnen worden, stelde David van Weel, demissionair minister van Asiel en Migratie, daarom begin september een wijziging voor. Aan de Vreemdelingenwet 2000 wordt een extrazin toegevoegd, dat „deelnemen aan dit misdrijf (illegaal verblijf), an-

ders dan als pleger niet strafbaar is.”

Volgens Lamp lost dit ene zinnetje het probleem echter niet op. „De wijziging is ondeugdelijk omdat een andere route tot mogelijke vervolging nog wagenwijd openstaat”, legt hij telefonisch uit. Volgens het strafrecht kun je van witwassen beschuldigd worden

als je iemand bewust helpt bij het plegen van een misdrijf, door geld of vermogen te geven of aan te nemen.

Schoolgeld of medische kosten

In zijn notitie schrijft Lamp: „De ongedocumenteerde zal mogelijk gelden aanwenden die hij heeft ontvangen tijdens zijn onrechtmatig verblijf, zoals het betalen van schoolgeld voor zijn kinderen of medische kosten. [...] Het risico bestaat dat de school of het ziekenhuis wordt aangemerkt als medepleger van of medeplichtige aan witwassen. Ook voor de rol van de bank bij een dergelijke transactie bestaat een dergelijk risico.”

Lamp denkt dat deze wijziging, op het laatste moment van de Asielnoodmaatregelenwet, te snel is ingevoerd. „Je kunt dit wel regelen, maar er is niet goed over nagedacht.”

Vorige maand publiceerde de Raad van State ook al een kritisch advies over de Asielnoodmaatregelenwet. „Sinds de zomer worden we overladen met vragen van ongedocumenteerden en hulpverleners”, zegt Sander Schaap van de Nederlands tak van hulporganisatie Dokters van de Wereld. „Ze willen uitsluitel over de juridische onduidelijkheid: zijn we straks strafbaar. Sommige zorgorganisaties weigeren nu al botweg zorg, vanwege de onduidelijkheid over strafbaarstelling of omdat ze het te ingewikkeld vinden en bang zijn voor extra bureaucratie.”

WIT-RUSLAND EN VS

Minsk laat 123 gevangenen vrij, VS heffen sancties kalium op

Nobelprijswinnaar Ales Bialiatski en oppositied Maria Kalesnikava zijn onder de gelukkigen. Met de actie hoopt president Loekasjenko Wit-Rusland uit zijn isolement te halen.

Boris Bouwman en Roland van Erven
AMSTERDAM

De Verenigde Staten heffen de sancties op Wit-Russisch kalium (potas) op. Dat heeft de Amerikaanse gezant voor Wit-Rusland John Coale zaterdag gezegd in de hoofdstad Minsk, na twee dagen van overleg met de Wit-Russische president Alexandr Loekasjenko. Wit-Rusland laat in ruil 123 gevangenen vrij. Het gaat onder anderen om Nobelprijswinnaar Ales Bialiatski en oppositied Maria Kalesnikava.

Volgens onderzoeksbureau Grand View Research genereerde Wit-Rusland vorig jaar een omzet van 176,1 miljoen dollar met potas. Dat bedrag stijgt in 2032 vermoedelijk naar 244,9 miljoen dollar. Het Oost-Europese land is na Canada en Rusland de grootste producent van

potas, dat vooral gebruikt wordt in kunstmest.

De VS en de Europese Unie stelden in 2022 nieuwe sancties in tegen het land, omdat de regering Russische militairen toeliet om Oekraïne vanuit Wit-Rusland aan te vallen. Loekasjenko onderhoudt nauwe banden met de Russische president Vladimir Poetin.

Bialiatski, die nu wordt vrijgelaten, was de voorman van mensenrechtenorganisatie Viasna en een van de bekendste critici van Loekasjenko. In 2023 werd hij veroordeeld tot tien jaar cel vanwege belastingontduiking en het financieren van protesten, na een ‘politiek proces’, zoals Bialiatski en Amnesty International dit omschreven. Volgens de mensenrechtenorganisatie waren de beschuldigingen tegen de activist nergens op gebaseerd.

Nobelprijs voor de Vrede

In 2022 won Bialiatski samen met andere activisten de Nobelprijs voor de Vrede vanwege zijn inzet voor „mensenrechten, democratie en vreedzame co-existentie in de buurlanden Wit-Rusland, Rusland en Oekraïne”. Die prijs kon hij zelf niet in ontvangst nemen, omdat hij sinds 2021 al opgesloten zat.

Kalesnikava leidde in 2020 de massale straatprotesten rondom de frauduleuze verkiezing van de Wit-

Russische leider Loekasjenko. In 2021 werd ze veroordeeld tot elf jaar cel, vanwege de oprichting van een extremistische organisatie, het oproepen tot acties die de nationale veiligheid bedreigen en het beraamen van een staatsgreep. Kalesnikava was een naaste campagnemedewerker van de in 2020 naar Litouwen gevluchte presidentskandidaat Svetlana Tichanovskaja.

Duizend tegenstanders in de cel

Vlak voor de presidentsverkiezingen in 2020 liet Loekasjenko, die al sinds 1994 aan de macht is, zijn belangrijkste uitdagers oppakken, waarna grote protesten uitbraken, die hard werden neergeslagen. Circa duizend politieke tegenstanders zitten nog in de gevangenis.

Loekasjenko probeert al jaren zijn internationale isolement te doorbreken. De afgelopen tijd heeft hij meermaals politieke gevangenen vrijgelaten. Formeel om „humanitaire redenen”, maar vermoedelijk om in het gevlij te komen bij de Amerikaanse president Donald Trump. De Wit-Russische leider presenteert zich als benaderbare figuur die kan bemiddelen tussen Rusland en het Westen. De Amerikaanse president Donald Trump noemde Loekasjenko eerder een „zeer gerespecteerde” en „krachtige” president.

INTERVIEW THEO BOER ETHICUS EN CDA-LID

‘CDA moet verruiming Embryowet niet aan een meerderheid helpen’

Het CDA lijkt dinsdag in te stemmen met de verruiming van de Embryowet. Maar is de partij daar wel klaar voor?

Oscar Vermeer

DEN HAAG

Aan de vooravond van het gevoelige besluit over het kweken van embryo’s voor wetenschappelijk onderzoek, zouden bezorgde CDA-leden maandagavond nog snel hun zorgen mogen uiten op een haastig ingelaste partijbijeenkomst. Maar de avond gaat niet door; veel leden konden op deze korte termijn niet komen.

De partij lijkt overvallen door de snelle besluitvorming over het wetsvoorstel, terwijl juist de stem van de CDA-fractie in de Tweede Kamer dinsdag cruciaal lijkt. „De partij heeft deze discussie intern nog helemaal niet gevoerd”, zegt Theo Boer, hoogleraar ethiek van de gezondheidszorg, Gezondheidsraad-lid en CDA’er. Hij hoopt dat de Kamerfractie tegenstemt - of blanco - om later alsnog een standpunt te kunnen bepalen. „Het zou vreemd zijn als uitgerekend het CDA dit baanbrekende voorstel aan een meerderheid helpt. Er wordt hier een majeure grens gepasseerd. Die geest gaat nooit meer terug in de fles.”

De vrees van Boer draait om het initiatiefwetsvoorstel van de Kamerleden Jan Paternotte (D66) en Harry Bevers (VVD). Zij willen het kweken van embryo’s voor wetenschappelijk onderzoek toestaan. Dat kan de kans op succesvolle ivf-behandelingen vergroten en kennis opleveren over het aanpakken van ernstige ziektes.

”

Er wordt hier een majeure grens gepasseerd. Die geest gaat nooit meer terug in de fles

In 2022 stelde het Wetenschappelijk Instituut van het CDA dat het kweken van embryo’s gerechtvaardigd is als daarmee erfelijke ziekten kunnen worden voorkomen.

„Dat was bedoeld om de discussie binnen onze partij aan te jagen, het was geen conclusie. Het Wetenschappelijk Instituut is nu bezig met het voorbereiden van die discussie, dat moet leiden tot een voorstel aan de leden. Als je een van je kernpunten van je partij verandert, doe dat dan via de weg van de interne partij-democratie.”

Dat rapport is al drie jaar oud, waarom duurt het zo lang?

„Op medisch-ethisch terrein is het CDA vaak oorverdovend stil. Het is een brede middenpartij die niet te geprononceerd wil zijn, minder halsstarrig over wil komen dan klein-rechts. Op het gebied van medische ethiek zijn ChristenUnie, SGP en D66 veel interessanter. Die hebben speciale werkgroepen, belangrijke mensen op sleutelposities bij deze thema’s.”

Als de Kamer instemt, is dat de eerste grote wijziging van de Embryowet ooit. D66, VVD, GroenLinks-PvdA, SP, Partij voor de Dieren en Volt zijn waarschijnlijk voor, samen 75 zetels. Het CDA is altijd zeer behoudend bij medisch-ethische thema’s. Volgens het beginselprogramma (uit 1993) is „het doen ontstaan van een embryo slechts geoorloofd met het doel daarmee een zwangerschap tot stand te

Theo Boer (op een foto uit 2014): „Ik zie ook de nadelen, dat de voortplanting in toenemende mate een ‘project’ wordt met kinderen als ‘product’.” FOTO DAVID VAN DAM

brengen”. Toch lijkt de partij nu voor te stemmen. Vorige week nam de Kamer met ruime meerderheid twee amendementen en een motie van het CDA aan - alles om de partij over de streep te trekken.

Het zou weleens „een mooie dag voor de voorstanders kunnen worden”, denkt Boer, die zelf zeer kritisch is. „Het leven is een tranendal”, zegt hij. „*Shit happens*. Leer daarmee te dealen als de prijs om dat te voorkomen te hoog is. En deze prijs, het kweken van embryo’s, is te hoog.”

Ziet u de voordelen dan niet?

„Zeker. We weten hoe belangrijk het is dat mensen nageslacht kunnen krijgen, ook in een tijd dat ze daar steeds aarzelen in worden. Maar ik zie ook de nadelen, dat de voortplanting in toenemende mate een ‘project’ wordt met kinderen als ‘product’. Je moet niet alles willen controleren. Wees terughoudend. Je kunt zelf beslissen welk beroep je kiest, waar je op vakantie gaat, hoe je je tuin inricht. Maar kinderen krijgen, dat overkomt je.”

Het voorstel zou ook moeten leiden tot het voorkomen van ernstige ziektes.

„Een kind met een ernstige afwijking, waar het hele leven aan lijdt en vroeg aan zal overlijden, dat wil natuurlijk niemand. Maar wat doen we straks met de honderden aandoeningen waarbij het gaat om ‘de kans op’ en niet om zekerheden? Wat als een embryo een kans van 40

”

Het leven is een tranendal. Leer daarmee te dealen als de prijs om dat te voorkomen te hoog is

procent heeft op zijn vijftigste dement te zijn? Of neem het IQ. Stel dat je weet dat een kind dat uit een embryo zal groeien geen hoogvlieger wordt, en je hebt een ander embryo dat tot een slim kind leidt. Dan kies je toch voor de slimmerik? Als één ding gevaarlijk is, is het als wij mensen gaan bepalen hoe onze kinderen eruitzien.”

U vreest een hellend vlak?

„Je zet de poort open. Als je A legaliseert, dan kan het niet anders dan dat je op termijn ook B toestaat, en daarna C. Als je de kennis hebt, ga je die gebruiken.”

Is uw standpunt nog wel representatief binnen het CDA?

„Mijn schatting is dat het 50/50 is. Ik heb veel bezorgde reacties gehad van mensen die een onaangenaam gevoel krijgen bij deze ommezwaai.”

Voert u geen achterhoedegevecht?

„Het probleem is dat het überhaupt geen gevecht is geweest. Mensen zijn *caught by surprise*.”

Hoe kijkt u naar de stemming dinsdag?

„De kans is groot dat het voorstel het haalt. Maar het zou goed zijn die vreugde een beetje te temperen. Een toontje van ‘jippie, we gaan embryo’s kweken!’ vind ik misplaatst. Het blijft een Rubicon die je oversteekt. Het zou chich zijn als de Kamer dat ook erkent.”

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

Cursus Daytraden

675 ex btw
2e persoon
half geld

Een Kus en Kerstknuffel

Originele reacties cursisten

- **Paniek-voetbal**
Een leerzame cursus, waarin je van onbewust bekwaam naar bewust bekwaam wordt gebracht. Je leert om vooral geen paniek-voetbal te spelen, maar je rust en geduld te bewaren. Ook wanneer je saldo negatief is.
- **Overzichtelijk**
Ik vind jullie manier nog steeds het prettigst om mee te werken. Overzichtelijk.

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen:
vrij 19 dec, ma 29 dec en vrij 9 jan

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden!

www.robwessels.nl 010 519 21 15

Advertentie? Zaklike Media - info@zaklikemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

MELD U AAN
voor de presentatie over
deze reis op donderdag
8 januari via
destintravel.nl/events

Railcruise van Hanoi naar Siem Reap in Cambodja

Aan boord van de luxe privétrein SJourney

Aan de liefhebbers van avontuur, gastronomie, cultuur en geschiedenis presenteren we graag deze all-inclusive treinreis door Vietnam, waarbij u reist in kleinschalig, Nederlandstalig reisgezelschap. Met SJourney, de eerste luxe privétrein van Vietnam, reist u in acht dagen van Hanoi naar Ho Chi Minh City. Elke dag maakt u door middel van boeiende excursies kennis met het lokale leven. Maak een stadstour door Hanoi, bezoek Hué, ontdek de betoverende stad Hoi An, volg een Vietnamese kookles en verken de mooie Mekong Delta vanaf het water. Het prachtige slotakkoord van uw reis is een bezoek aan het tempelcomplex van Angkor Wat in Cambodja. Naast uw verblijf aan boord van de trein overnacht u in diverse 5-sterren hotels, waaronder het schitterende Anantara Angkor Resort.

✓ Nederlandstalig reisgezelschap ✓ Cu Chi Tunnels en Angkor Wat ✓ Culinaire genieten ✓ Hué en Hoi An ✓ Nederlandstalige tourleader

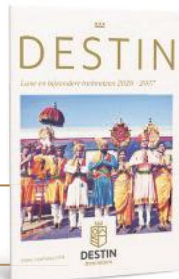
Inbegrepen bij uw reisom: Retourvlucht Amsterdam - Hanoi en Siem Reap - Amsterdam incl. overstap Singapore • Zeven overnachtingen in 5-sterren hotels, incl. ontbijt • 8-daagse treinreis in een privécompartiment met badkamer, inclusief maaltijden en selectie dranken • Zeven keer lunch en twee keer diner buiten de trein • Excursies volgens programma • Nederlandssprekende reisbegeleiding

17-daagse reis - vertrek 26 oktober 2026 - v.a. 13.598,- p.p.

De genoemde reisom is excl. 21,25 p.p. (boekingskosten, calamiteitenfonds en SGR-bijdrage) o.b.v. 2 personen.

Vraag uw gratis brochure aan via destintravel.nl/nrc of neem telefonisch contact met ons op via 088 13 07 320

luxury travel since 1968

8.9 ★★★★★ 1.419 reviews

De Japanse minister van Defensie **Shinjiro Koizumi** bij een inspectie van een legerbasis op het eiland Ishigaki, in Okinawa. FOTO KYODO VIA REUTERS

JAPAN EN TAIWAN

Japan bereidt zich steeds serieuzer voor op een crisis rond Taiwan

Bij een Chinese blokkade of inval van Taiwan kan Japan niet afzijdig blijven. Het risico op een militaire escalatie is groot.

Anoma van der Veere

TOKIO

Chinese gevechtsvliegtuigen richtten afgelopen week boven internationale wateren twee keer hun vuurleidingsradar op Japanse F-15's. De Japanse premier Sanae Takaichi noemde het een „uiterst betreurenswaardige” en „gevaarlijke actie” en diende een officieel protest in. Beijing reageerde met een tegenprotest, sprak van „kwaadaardig” Japans gedrag en klaagde over „gevaarlijke maritieme manoeuvres op zee”. Japan zegt dat China de militaire hotline tussen beide landen tijdens de bijna-confrontatie niet beantwoordde, China bracht geluidsoptnames naar buiten die moesten aantonen dat het om een oefening ging die netjes was aangekondigd.

Het incident laat zien hoe groot het risico op een militaire escalatie tussen beide landen - bedoeld of onbedoeld - is geworden, nu de onderlinge spanningen flink zijn opgelopen. Dat begon nadat Takaichi een maand geleden in het parlement zei dat een Chinese aanval of blokkade rond Taiwan een „levensbedreigende situatie” zou kunnen vormen. Die kwalificatie opent juridisch de deur naar Japanse militaire betrokkenheid. Beijing reageerde fel, riep de Japanse ambassadeur op het matje en waarschuwde voor een „ver-

pletterende nederlaag” als Tokio zich met Taiwan zou bemoeien.

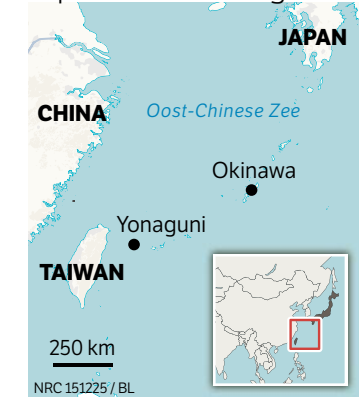
Takaichi zei hierop dat haar uitspraken geen beleidswijziging inhielden - eerdere regeringen van Japan hadden volgens haar hetzelfde standpunt. Maar intussen treft Japan steeds serieuzere voorbereidingen op een mogelijke Taiwan-crisis, terwijl het die realiteit van China niet mag benoemen.

De Japanse zelfverdedigingsstroepen - zoals het leger officieel heet - zijn nadrukkelijker aanwezig bij internationale militaire oefeningen, de zuidelijke eilandengordel rond Okinawa is omgebouwd tot een vooruitgeschoven verdedigingszone en de regering werkt aan evacuatieplannen voor honderdduizenden burgers. Zo schuift Japan gestaag op naar een rol die het officieel ontkent na te streven: militaire betrokkenheid in de regio.

Kwetsbare slagader

Officieel houdt Tokio ten aanzien van Taiwan vast aan „strategische ambigüiteit”, vertelt onderzoeker Mina Pollmann van het Leiden Asia Centre. Die houding vindt zijn oorsprong in Washington. De Verenigde Staten houden China al decennia bewust in onzekerheid over de vraag of zij Taiwan zouden verdedigen, in de hoop agressie te ontmoedigen zonder fortele toezeggingen te doen. „Tokio zal Taiwan waarschijnlijk niet verde-

Japanse eilandengordel

digen als Washington dat niet doet”, legt Pollmann uit. „Japan heeft daar weinig keuze in, omdat het zwaar leunt op Amerikaanse veiligheidsgaranties.” En het omgekeerde geldt ook: „Als China Taiwan aanvalt en de VS ingrijpen, wordt Japan waarschijnlijk in het conflict meegezogen.”

Een blik op de kaart maakt in een klap duidelijk waarom: Taiwan ligt slechts 110 kilometer van het Japanse eiland Yonaguni, in een zone waar militaire vliegtuigen en schepen elkaar steeds vaker kruisen. In de prefectuur Okinawa onderhouden de Verenigde Staten bovendien hun grootste militaire aanwezigheid buiten het eigen

grondgebied. Het maakt elke escalatie rond Taiwan automatisch een Japanse veiligheidskwestie.

Niet alleen daardoor loopt Japan het risico verwikkeld te raken in een Amerikaanse militaire reactie: het land is bovendien sterk afhankelijk van maritieme aanvoerroutes rond Taiwan. Meer dan 90 procent van Japans handel loopt door het gebied. Een verstoring zou de Japanse economie binnen dagen raken. Voor Tokio is Taiwan dus een kwetsbare slagader.

Maar premier Takaichi moet een ingewikkelde balanceeract uitvoeren. In de onlangs verschenen Nationale Veiligheidsstrategie van Japans belangrijkste militaire bondgenoot, de VS, staat dat Taiwan „noodzakelijker dan ooit” moet worden bewapend en dat bondgenoten meer moeten bijdragen aan hun eigen defensie. Japan wordt daarbij genoemd als spil in de eerste verdedigingsring rond Taiwan.

Chinese druk

Tegenover die Amerikaanse eis staat de Chinese druk om zich juist afzijdig te houden, en zo wordt de diplomatieke marge voor Japan steeds kleiner. China's felle reactie op Takaichi's uitspraken laat zien hoe gevoelig dit speelveld is, zegt Takuya Matsuda, universitair docent internationale politiek aan de Aoyama Gakuin-universiteit. „Het was feitelijk correct wat ze

zei, dat een Taiwan-crisis onlosmakelijk verbonden is met de verdediging van Japan. Maar het was niet echt productief om het zo expliciet te zeggen.”

„Japan en de VS werken al langer aan een strategie die een snelle Chinese overwinning op Taiwan moet voorkomen”, vervolgt Matsuda. Door raketcapaciteit te vergroten en legerbases op de eilandengordel te bouwen, wil Tokio elke korte, beslissende militaire campagne van China frustreren. Matsuda noemt dit „afschrikking door ontzegging”, het opbouwen van genoeg slagkracht in de regio om een invasie onaantrekkelijk te maken.

Die strategie werkt echter alleen zolang Tokio er niet te openlijk over spreekt, omdat expliciete uitspraken China direct provoceren en de spanningen verhogen. Juist door zich stil te houden, kan Japan zich blijven voorbereiden op een Taiwan-crisis zonder de situatie verder te laten escaleren.

Dat doet het bijvoorbeeld door evacuatieplannen op te stellen voor de eilandengordel rond Okinawa. „Die plannen zijn nog pril”, zegt Pollmann, die er onderzoek naar doet. Maar zij ziet in die voorbereiding een duidelijke wisseling van toon. „Tokio beseft steeds beter dat een crisis rond Taiwan Japan direct zou raken, geografisch én economisch, en dat het niet langer kan doen alsof het buiten zo'n conflict zou kunnen blijven.”

DE ZITTING

Kun je bijna 4.000 euro per jaar sparen door als maaltijdbezorger te werken? Het OM gelooft van niet

Hoe komt Mohammed A. aan ruim 15.000 euro cash? Justitie verdenkt hem van witwassen, A. zelf zegt jarenlang gespaard te hebben. „Jullie zeggen zonder enig bewijs dat het illegaal geld is. Dat vind ik jammer.”

Door **Kim Bos**

De zaak

Op 25 september 2024 vindt de politie 15.260 euro onder het bed van Mohammed A. En in de rechtbank van Amsterdam is nu de vraag: waar kwam dat geld vandaan? Het Openbaar Ministerie denkt dat het op een schimmige manier is verkregen. Daarom staat de twintigjarige A. nu terecht voor witwassen.

Mohammed A. zegt zelf dat hij sinds zijn dertiende hard voor al dat geld heeft gewerkt: in een pizzeria, een ander restaurant, in een supermarkt en als maaltijdbezorger voor Uber Eats. „Ik blijf zeggen: ik heb zes of zeven jaar lopen sparen. Ik ben de man in huis, doe het voor mijn moeder, die heeft alleen een uitkering. En voor mijn zusje en broertje. En nu komen jullie zonder enig bewijs zeggen dat het illegaal geld is. Dat vind ik jammer.”

De rechter heeft vaker jonge mensen tegenover zich die „verdacht veel geld” hebben en beweren dat ze dat allemaal netjes bij elkaar hebben gespaard, zegt hij met een streng gezicht. „Maar alleen dat zeggen, is niet genoeg.”

Normaal gesproken geldt in het strafrecht dat een verdachte onschuldig is totdat het tegendeel is bewezen; het OM moet overtuigend bewijs leveren. Maar bij witwassen ligt dat anders. In zaken als die van Mohammed A. is het aan het OM om een „vermoeden” te onderbouwen. De verdachte heeft vervolgens de taak om aannemelijk te maken dat het geld legaal is verdiend.

De rechter: „U zegt dat u geld heeft gespaard van werkzaamheden uit het verleden. De vraag is of u dat kunt waarmaken. Nu. Hier. Ter plekke.”

De officier van justitie en de advocaat van A. hebben allebei hun eigen rekensommen om te laten zien dat A. het geld respectievelijk niet en wel op legale wijze bij elkaar kan hebben gespaard. De officier vindt het onwaarschijnlijk. Het afgelopen jaar verdiende A. ongeveer 1.800 euro per maand bij Uber Eats. Verder is er bijna geen documentatie, zegt zij. Bovendien is niet te zien dat hij regelmatig contant geld pinde, terwijl hijzelf claimt dat wel te hebben gedaan.

„Waarom opende u eigenlijk geen spaarrekening?”, vraagt de rechter. „Op een spaarrekening krijg je rente en volgens mijn geloof is dat haram - verboden.”

Zijn advocaat vindt het wél plausibel dat A. het geld netjes heeft gespaard. „Ik heb net even snel een rekensommetje gemaakt. Stel je wilt ongeveer 15.000 euro in vier jaar sparen - en let wel, hij spaart al langer. Dan had hij 3.750 euro per jaar moeten sparen, dat is 312 euro per maand.” Dat kan prima, vindt de advocaat.

De rechter richt zich tot A. Die draagt een zwarte capuchontrui en een cargobroek. „Uw advocaat zegt wel heel makkelijk: zoveel is het en dat kan hij legaal verdiend hebben. Maar de crux is, heeft u wel zoveel

In zaken als deze is het aan het OM om een „vermoeden” te onderbouwen

Het oordeel

„Dat meneer geen verantwoordelijkheid neemt, baart me zorgen”, zegt de officier van justitie. „Daarom vraag ik me af of hij niet opnieuw een verkeerde keuze zal maken. Ik hoorde hem net vertellen dat hij na de inbeslagname van het geld moest gaan dealen door financiële problemen. Dat hij dat heeft gedaan, vind ik behoorlijk zorgelijk.” Voor het witwassen van zo’n groot bedrag staat vier weken gevangenisstraf, zegt ze. Maar gelet op de omstandigheden - dat hij al dertien dagen in voorarrest heeft gezeten voor de drugszaak - eist ze een gevangenisstraf van 27 dagen, waarvan veertien voorwaardelijk. Dat zou betekenen dat hij meteen vrijkomt, omdat hij de dertien onvoorwaardelijke dagen heeft uitgezeten. Ze vindt ook dat hij een eerder voorwaardelijk opgelegde werkstraf van zestig uur nu moet uitzitten. Waarvoor hij die werkstraf destijds kreeg, wordt niet toegelicht.

De rechter vindt dat A. schuldig is aan witwassen, maar hij vindt ook dat hij rekening moet houden met het voorarrest. Al vraagt hij zich af of het „juridisch klopt”. Het voorarrest was immers voor de opiumzaak waar de telefoon in speelde die hij aan zijn zus gaf. De rechter ziet geen noodzaak voor een voorwaardelijke straf. En ook de werkstraf hoeft hij niet uit te voeren. „Ik zie te weinig relatie met deze zaak”, zegt de rechter. „Maar het geld krijgt u niet terug.”

„Ja, ik heb een paar dingen gedaan.”

Uiteindelijk is A. niet vervolgd in die zaak. Maar, zegt hij: „Die zaak heeft mijn leven kapotgemaakt.” Omdat hij sindsdien geen Verklaring Omtrent het Gedrag (vog) meer kan krijgen, kan hij ook geen baan vinden. Hij zou beginnen met een opleiding, maar werd daar weggestuurd vanwege de aanhouding, zegt hij.

Tijdens zijn gevangenschap liepen enkele openstaande boetes op tot een paar duizend euro. „En al mijn spaargeld was door de politie meegenomen.” Om toch geld te verdienen ging hij toen dealen, zegt hij in de rechtbank. Maar over dat delict gaat het vandaag niet.

„Ik zit even te kijken naar het strafblad. U deed wel erg stoute dingen met de Opiumwet.

„Ja, ik heb een paar dingen gedaan.”

NEPMEDICIJNEN

Doden door nitazenen in namaakpillen: minder dan een milligram kan fataal zijn

Het is Russische roulette wie het middel overleeft. Wat weten we over de nieuwe opioïdengroep?

Liza van Lonkhuyzen

AMSTERDAM

Zeker dertien doden, en tientallen ernstige vergiftigingen. Dat zijn allemaal Nederlandse slachtoffers van nitazenen, een nieuwe opioïdengroep die in minimale hoeveelheden dodelijk kan zijn. Het Erasmus MC kwam vrijdag met die cijfers na een inventarisatie op verzoek van de NOS. Het gaat vermoedelijk nog om een flinke onderschatting, omdat bij vergiftigingen niet altijd onderzoek wordt gedaan.

Nitazenen zijn vaak sterker dan fentanyl, wat betreft dodelijkheid de overtreffende trap. Maandag verschijnen twee mannen voor de rechter die betrokken waren bij de webshop Slaappillen.net. De politie kwam hen op het spoor na de aan nitazenen gerelateerde dood van de 44-jarige Sharon uit Voorburg. Het tweetal wordt vervolgd wegens betrokkenheid bij de handel in geneesmiddelen en verboden middelen. Het Openbaar Ministerie is bezig met een onderzoek naar meer daders.

„Het is niet gek dat mensen zijn misleid”, vertelt forensisch drugsdeskundige Jorrit van den Berg. „Mensen bestellen tabletten die bijvoorbeeld de pijnstiller oxycodon zouden moeten zijn. Het logo is precies nageemaakt. Maar in feite gaat het dan om een nitazeen.”

Verraderlijk

Van den Berg werkt bij de afdeling Verdovende Middelen van het Nederlands Forensisch Instituut (NFI). Zijn team trof sinds april vorig jaar nitazenen al tien keer aan in zaken met pillen of poeders, vaak aangeleverd door de politie voor onderzoek. Aan de buitenkant is het gevaar niet herken-

Illegale nitazenen zitten soms in medicijnen die eruit zien als deze legale **oxycodon-pijnstiller**. FOTO ROB ENGELAAR/ANP

baar, het gaat om pillen met verschillende kleuren (zoals groen of blauw) en verschillende logo's.

In drugs zijn nitazenen in Nederland nog niet aangetroffen. Dat lijkt een kwestie van tijd: in het buitenland zijn ze gevonden in heroïne, cocaïne, ketamine en ecstasy, zelfs in vapes en illegale neussprays.

Het verraderlijke van nitazenen schuilt in de kleine hoeveelheden die al dodelijk kunnen zijn. Volgens het NFI kunnen ze tot duizend keer sterker dan morfine zijn. De afdeling Verdovende Middelen heeft tot nu toe vijf verschillende varianten van nitazenen ontdekt, hetzelfde basismo-

lecuul maar met net een andere chemische structuur. „Wij treffen met name varianten van nitazenen aan die nog sterker zijn dan fentanyl”, zegt Van den Berg. „In minimale hoeveelheden kunnen nitazenen al dodelijk zijn. Minder dan een milligram, een duizendste gram.”

Nitazenen zijn stoffen die onder synthetische opioïden vallen. Ze werden in de jaren vijftig ontwikkeld als mogelijke pijnstiller. Maar ze zijn nooit als medicijn op de markt gebracht. „Onderzoek werd stopgezet vanwege de heftige bijwerkingen”, aldus Van den Berg. „Mensen kunnen moeite krijgen met ademenhalen waar-

door ze een zuurstoftekort krijgen. Ze kunnen druk op de borst krijgen. Ze kunnen bewusteloos raken.”

Het is onbekend hoe de stofgroep decennia later zijn weg gevonden heeft naar het illegale medicijnencircuit. „Mogelijk hebben mensen die een sterk werkend middel in de markt wilden zetten, gezocht in oude wetenschappelijke literatuur”, denkt Van den Berg. Onbekend is daarom wat een geschikte dosering is. „Dat is niet bekend uit farmaceutisch onderzoek.”

Door de lage doseringen in de namaakpillen, is het voor het team Toxicologie van het NFI extra uitdagend

om te onderzoeken of er nitazenen in het bloed zitten na vergiftiging of overlijden. Met nieuwe analysetechnieken is dat toch mogelijk, ook al zijn de gemeten concentraties in het bloed extreem laag, vergelijkbaar met één gram op een miljoen liter water.

Illegale webshops

Mensen die bij illegale webshops pijnstillers bestellen, doen dat bijvoorbeeld als ze eerder verslavende pijnstillers op recept hebben gekregen van een ziekenhuis of huisarts. Als ze geen herhaalrecept meer kunnen krijgen, wijken ze uit naar dit soort platforms. De pillen werden via reguliere bezorgdiensten (zoals PostNL) aan huis bezorgd.

Het demissionaire kabinet is van plan om alle nitazenen te verbieden onder de Opiumwet. Ook in andere landen maken nitazenen inmiddels veel slachtoffers. In het Verenigd Koninkrijk is de crisis met nitazenen groter en zijn al enkele honderden mensen overleden door de stof. „Het

Onderzoek naar nitazenen werd stopgezet vanwege de heftige bijwerkingen

Jorrit van den Berg drugsexpert NFI

is nog nooit zo gevaarlijk geweest om drugs te gebruiken”, zo waarschuwde de Britse National Crime Agency. De stof maakt ook veel slachtoffers in de Verenigde Staten, en bijvoorbeeld ook in Australië, Sierra Leone en Liberia.

Uit onderzoek van de *Wall Street Journal* bleek dat op Chinese marktplaatsen openlijk nitazenen worden verkocht. Ook vond de krant bijna honderd profielen van de Pakistaanse marktplaats TradeKey waar verschillende varianten van nitazenen werden verkocht, inclusief een variant die volgens de krant potentieel vijftien keer krachtiger is dan fentanyl.

Advertentie

Crux: kleine puzzel voor grote denkers

Elke seconde telt bij deze supersnelle mini-kruiswoordpuzzel. Ga naar nrc.nl/puzzels en probeer 'm zo snel mogelijk op te lossen.

Yvette
Donateur

prof. dr. Marc Besselink
Chirurg
Amsterdam UMC

Samen sneller

naar betere behandelingen van kanker

**Kijk op kwf.nl/samensneller voor
alle impactvolle onderzoeken.**

De kennis over kanker neemt toe, maar nog steeds overlijden mensen aan de ziekte. Het onderzoek naar kanker moet dus sneller. Wil jij het onderzoek naar kanker versnellen? Dat kan met een substantiële gift. Bij een donatie vanaf 5.000 euro kun je gericht geven aan een onderzoek van jouw voorkeur.

Tegen kanker
Voor het leven

Meer informatie

Bij het **gemeentehuis in Houten** werd in oktober gedemonstreerd tegen de komst van een asielzoekerscentrum. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

INTIMIDATIE

Raadsleden worstelen met bedreiging: ‘Ik vrees dat we geweld legitimeren’

Raadsleden hebben geregeld te maken met agressie en bedreigingen bij besluitvorming over asielzoekerscentra. Zoals in de gemeenten Montferland en Best. Sommigen mijden confrontaties, anderen volharden. „Ik laat me niet weggagen.”

Koen Marée en **Pim van der Hulst**
AMSTERDAM

Een raadslid uit Terneuzen dat niet durft te stemmen over asielopvang. De burge-meester van diezelfde gemeente die op-stapt, omdat hij vermoedt dat de raad on-der druk is gezet. Een ambtgenoot in Venlo, die wordt bedreigd en beveligd omdat de landelijke PVV-fractie hem on-der vuur nam.

Het zijn recente voorbeelden van lo-kale politici die hun werk niet of lastig kunnen doen, vanwege het steeds fellere verzet tegen asielopvang. Bedreigingen in de privésfeer, het bekogelen met vuur-werk en geweld worden daarbij niet ge-schuwd. In 2024 kreeg 40 procent van de raadsleden te maken met agressie, ook rond andere thema's, bleek uit de meest recente *Monitor Integriteit en Veiligheid*.

Raadsleden veranderen hun gedrag, ziet Marjolein Teunissen, die naast haar werk als raadsgriffier promotieonderzoek

doet naar het effect van agressie op het raadswerk. „Stoppen of het stemgedrag aanpassen, is vaak nog een brug te ver. Maar bijna ieder raadslid in mijn onder-zoek, zestig in totaal, zegt niet meer alles op sociale media te zetten, of reacties uit te schakelen.”

Sommige gemeenten zwichten voor het azc-verzet, andere heroverwegen be-sluiten of tillen die over de gemeente-raadsverkiezingen van maart heen. Ook stellen bepaalde raadsleden niet meer alle vragen aan het college, of mijden zij su-permarkten waar ze mensen kunnen te-genkomen met een ferme mening over hun politieke keuzes. „Zorgwekkend”, vindt Teunissen.

Dunnere spoeling
De Nederlandse Vereniging voor Raadsle-den heeft nog geen signalen ontvangen dat kieslijsten niet ingevuld kunnen wor-den, doordat kandidaten uit vrees voor agressie afhaken. „Wel zien we dat in z'n geheel de spoeling van kandidaat-raads-leden verdunt”, laat een woordvoerder

„Een protest-bijeenkomst bezoek ik, maar ik ga niet vooraan staan

Toon Schepers
raadslid Lokaal Belang Montferland

weten. „Over het hele politieke spectrum, van lokaal tot landelijk.” Tot lege zetels zal dat volgens de vereniging nog niet leiden.

Van stoppende raadsleden noteert het ministerie van Binnenlandse Zaken de be-weegredenen. Op één staat de tijdsinves-tering die het werk vraagt, gevolgd door 'gezondheid' en 'geen zin meer'. Of en hoeveel raadsleden zijn vertrokken van-wege agressie, zeggen de gegevens niet. Veertig raadsleden legden in 2024 en 2025 hun werk neer om 'persoonlijke omstan-digheden', maar deze categorie is niet ge-specificeerd.

Volgens Teunissen is te verklaren waarom enkel agressie niet snel tot stop-pen leidt. Een raadslid is over het al-gemeen extravert en emotioneel stabiel-er dan de gemiddelde Nederlander, blijkt uit haar voorlopige conclusies. „Ze zullen niet snel opgeven”, zegt ze.

Dat is niet zonder risico: „Raadsleden zullen sneller het gesprek met een agres-sor aangaan dan een lijn trekken. Die toe-nadering zonder meteen te oordelen, is mooi, maar kan ook de democratie bedrei-

gen, omdat ze daarmee hun grenzen ver-leggen.”

Montferland
Een knal zó hard, dat die Jenneke Lau-rense en Boris van Oosterom een piep in hun oren bezorgde. Op 2 december 2024 waren de raadsleden van Lijst Groot Montferland op weg naar een vergadering over de komst van een azc in het plaatsje Didam, toen vanuit een groep van zo'n dertig demonstranten vuurwerk naar hen werd gegooid.

„Twee tot drie maanden heb ik last ge-had van oorsuizen en een pieptoon”, zegt Van Oosterom. Mede vanwege de klach-ten overwoog hij te stoppen met het raadswerk. Bij Laureense waren de duize-ligheid en piep de volgende ochtend ver-dwenen.

Nog voor het eind van 2024 werd de zaak rond de vuurwerkgooier gesepo-neerd, omdat de dader niet kon worden achterhaald. Laureense zette „de knop om” – maar bleef last houden. Op het moment dat ze in maart tijdens een besloten raads-

vergadering twee bekende azc-demon-stranten achter de glazen deuren van de zaal zag staan, werd het haar te veel. „Op-eens vloog het me aan. Toen heb ik een af-sluitend gesprek met de politie gehad over waarom er geen dader is opgespoord, ook om het voor mezelf af te ronden.”

Toon Schepers (Lokaal Belang Montfer-land) woont in het buitengebied. „Toen ie-mand hier wat palen in de grond sloeg om een omheining te repareren, werd hij aan-gesproken. 'Waarom ben je dat weiland aan het fatsoeneren? Er komt hier zeker een azc'. En dan krijg ik vervolgens berich-ten: 'Als jij dat azc toestaat, Toon, dan zal het d'r niet lang staan.'”

Alleen: het azc in Montferland heeft nog helemaal geen beoogde locatie. Afge-lopen jaar werd tevergeefs gezocht naar een plek in Didam. Twee opties keurde het COA af vanwege onder meer de veiligheid en milieuaspecten; een derde was financi-eel onhaalbaar. Dus nu wordt gezocht in de gehele gemeente Montferland.

Pluriformiteit
De nieuwe gemeenteraad moet, na de ver-kiezingen in maart, besluiten over het azc. Waar Lijst Groot Montferland al een kandi-datenlijst klaar heeft, is Schepers' partij nog bezig. „Vorige week zei een meneer: 'Ik wil wel, maar ik moet het wel thuis ver-tellen'. Zijn vrouw vindt het heel bedreig-ende als hij de politiek in zou gaan; hij heeft om bedenktijd gevraagd. Ik begrijp de terughoudendheid.”

De PvdA krijgt haar lijst wel rond, zegt lijsttrekker Els Rutting-Baars. „Maar de in-timidatie van raadsleden is wel heftig.” Eerder plaatste ze filmpjes op sociale me-dia waarin ze aan haar keukentafel, soms in pyjama, haar achterban uitlegt hoe de politiek werkt en waarom ze bepaalde be-sluiten steunt. „Op een gegeven moment kreeg ik ook reacties als 'ik weet waar je woont, je ruiten gaan eruit'. Zelf word ik daar niet warm of koud van, maar mijn man wilde dat ik stopte met de filmpjes.”

Ook Laureense is online voorzichtiger geworden. „Maar in de raadszaal voel ik me niet geremd.” En Schepers staat „ie-dereen” te woord, als horecaman is hij een „pluriformiteit aan mensen” gewend. Toch is hij ook bedachtzaam: „Een pro-testbijeenkomst bezoek ik, maar ik ga niet vooraan staan. Langs de zijlijn bekijk ik eerst hoe het loopt.” Tegelijk, zegt hij, is het protest in Montferland inmiddels „qua felheid afgenomen”.

Bij Van Oosterom is de pieptoon een jaar later verdwenen. Hij stopt niet met het raadswerk; „Als je je geremd voelt om te zeggen wat je vindt, dan moet je of er-mee stoppen, of daar wat aan doen. De ge-beurtenis motiveert me nu juist. Ik laat me niet weggagen.”

In het Brabantse dorp Best ontspoorde de discussie in april.

Terwijl toenmalig minister Marjolein Faber (Asiel, PVV) in de Tweede Kamer moest uitleggen waarom ze weigerde lint-jes aan COA-vrijwilligers uit te reiken, werd in een sporthal in Best een informatie-avond gehouden. In een van de gymza-len konden bewoners in gesprek met bur-gemeester, wethouders en raadsleden over de beoogde locatie voor een azc.

In de groepsapp van raadsleden uit Best ging het al dagen over de informatie-avond. Ze deelden berichten uit de Fa-cebook-groep 'AZC Best NEE' en spraken over veiligheidsmaatregelen, zo ook raadslid Marlie Bongaerts (D66). Haar zoontje van elf had die avond voetbaltrai-ning en zou normaal gesproken alleen te-rugfietsen, langs de sporthal. Maar ze had-den besloten dat haar man deze keer hun zoontje zou ophalen.

Toen haar man terugkwam, vroeg hij: zou jij vanavond wel gaan? Bij de sporthal had hij jongeren met tractoren en toeters gezien. Vrienden en kennissen stelden Bongaerts dezelfde vraag. „Toen heb ik op basis van een onderbuikgevoel besloten: ik ga dit niet opzoeken”, zegt ze.

Andere raadsleden zaten wel in de gymzaal, zoals Femke de Vries (CDA). Het raadswerk vindt ze “over het algemeen hartstikke lief en leuk”. Maar toen demon-stranten de ingang van de sporthal open-braken, vuurwerk afstaken en op de deur van de gymzaal bonkten, dacht ze: mijn god, dit bestaat ook – en ik zit er mid-denin.

Die avond heeft „best wel impact ge-had”, vertelt De Vries. Twee weken later stonden ME-busjes, betonblokken en hekken klaar voor een raadsavond, waarin asielopvang niet eens aan bod zou komen. „Ik dacht: moet ik nou vrijwillig die geva-renzone instappen?” De Vries meldde zich af voor die avond.

Andere uitgang
Wat in die raadsvergadering wel op de agenda stond, was het ‘beleidskader nieuwkomers’. Dat hadden actievoerders opgevat als een bespreking over asielop-vang. Ze maakten zo veel geluid dat op voorstel van Bongaerts (D66), toen wel aanwezig, het onderwerp later werd be-sproken. Na afloop werden de raadsleden via een andere uitgang door de politie naar hun auto of fiets begeleid.

Waar en hoeveel asielzoekers Best op-vangt, is nog altijd onduidelijk. Het ge-meentebestuur onderzoekt of kleinscha-lige opvang, verspreid over verschillende locaties, tot de mogelijkheden behoort. „Daar ben ik wel trots op”, zegt Bongaerts. „Het is niet van tafel, zoals in andere ge-meentes.”

Boven: **ME in Uit-hoorn** bij protest te-gen de komst van een azc in oktober. Onder: **Burge-meester Harry de Vries** van Montfer-land spreekt over zwaar vuurwerk dat naar de twee raads-leden is gegooid. FOTO'S VLN/ANP

Lijsttrekker Steven van der Heijden (GroenLinks-PvdA) vindt dat de actie-voerders werden beloofd voor hun be-dreigingen. „Als we gaan twijfelen als po-litiek, geef je ze één vinger... En wie weet wat ze doen als nu weer een besluit wordt genomen. Mijn angst is dat we geweld le-gitimeren.”

Op de hockeyclub gaat Van der Heijden, bij een biertje na de wedstrijd, de discus-sie niet meer aan. Hij heeft „een dikke huid”, zegt hij, maar blijft alert. „Kan ik nog wel overal rondlopen? Moet ik telkens achteromkijken?” Met zijn vriendin had hij het „lichtelijk grappend” over de brie-venbus dichttimmeren tegen vuurwerk en het naambordje bij de voordeur verwij-deren. „Stomme grappen, maar reële an-gsten.”

Bongaerts had al voor de azc-kwestie geen naambordje meer. “Het is treurig, maar wij zijn altijd al alert. Mijn man en kind hebben een donkere huidskleur. Met

het landelijke sentiment, het racisme dat ook hier in Best rondom het azc naar bo-ven komt... dat doet iets met mij.”

Deze maand wordt duidelijk of klein-schalige asielopvang in Best mogelijk is. “Het blijft borrelen – en als er een besluit valt, laat het weer op”, zegt Van der Hei-jden. „Het is afwachten tot het weer los-gaat”, zegt ook fractievoorzitter Leon Kennis van Best Open. In de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen kun-nen partijen zich gaan profileren op het azc-dossier, vreest fractievoorzitter Wou-ter Bondt van ChristenUnie. „Ik hoop niet dat het heel lelijk wordt.”

Afhaken als raadslid overweegt geen van hen. „Als je dit gaat meewegen, vraag ik me af wie nog vertegenwoordiger wil zijn van een politieke partij”, zegt De Vries (CDA). Op situaties als in de gymzaal had ze als nieuw raadslid niet kunnen worden voorbereid, denkt ze. „Maar het heeft me volwassener en vastberadener gemaakt.”

Advertentie

Fijne feestdagen en een heel gelukkig, gezond en liefdevol 2026 gewenst!

Vanaf woensdag 17 december 2025 kan uw vaste krantenbezorger bij u aanbellen om u persoonlijk fijne feestdagen te wensen. Om te herkennen dat het écht uw bezorger is, tonen we hier de nieuwjaarskaartjes die dit jaar worden gebruikt. Uw bezorger heeft één van deze kaartjes bij zich.

Bedankt voor het vertrouwen het afgelopen jaar!

Fijne feestdagen en een mooi nieuw jaar!

Ook komend jaar blijven we uw krant met plezier bezorgen. Tot dan!

krantenbezorgen.nl

Fijne feestdagen en een heel gelukkig, gezond en liefdevol 2026 gewenst!

Weekdeals

GELDIG T/M 21 DECEMBER 2025

Bekijk
alles

BE LIVING & WESTINGHOUSE

Koken voor de feestdagen

- › Multifunctionele hapjespan met deksel
- › Verschillende braadpannen van gegoten aluminium
- › Standmixer met retro ontwerp in diverse kleuren
- › Bekijk deze en meer kookwaren online

ADVIESPRIJS ~~74,95~~
39,95

ADVIESPRIJS VANAF ~~84,95~~
57,95

ADVIESPRIJS ~~149,95~~
94,95

BEKIJK ALLE KOOKWAREN ONLINE

FLINQ Led kaarsen

Tot
80%
kortingADVIESPRIJS
~~99,99~~
19,99

MET EEN REALISTISCHE BEWEEGBARE VLAM

- › Gemaakt van parafine en gerookt glas
- › Inclusief afstandsbediening, dim- en timerfunctie
- › Bekijk meer Flinq ledverlichting online

TEN CATE Topper matras

Tot
50%
kortingADVIESPRIJS VANAF
~~499,95~~
249,95

GEMAAKT VAN NASA TRAAGSCHUIM

- › 7 comfortzones voor ondersteuning van het lichaam
- › Verlengt de levensduur van je gewone matras
- › Bekijk meer Ten Cate (topper) matrassen online

HP EliteBook 850

71%
kortingADVIESPRIJS
~~1.399,00~~
399,00

REFURBISHED LAPTOP MET WINDOWS 11

- › Start razendsnel op dankzij 256GB SSD
- › Groot werkgeheugen van 8GB RAM
- › 15,6 inch Full-HD scherm en numeriek toetsenbord

LENCO Muzieksysteem

40%
kortingADVIESPRIJS
~~399,99~~
199,00

DAB+, FM, CD, MP3 EN BLUETOOTH

- › Met een equalizer om geluid aan te passen
- › Ook geschikt als wekker en draadloos oplaadpunt
- › Elegante combinatie van hout en zilver

BALETTE Donzen dekbed

Tot
50%
kortingADVIESPRIJS VANAF
~~399,99~~
199,95

GEVULD MET EENDEN- OF GANZENDONS

- › Vierseizoenen model met drukknopen
- › Perfecte warmteregulatie en vochtabsorberend
- › Percal katoenen tijd; voelt heerlijk zacht aan

FLINQ Verwarming

65%
kortingADVIESPRIJS
~~199,99~~
69,95

450W VERMOGEN MET ECO-MODUS

- › Te bedienen via app, scherm of afstandsbediening
- › Kan zowel neergezet als opgehangen worden
- › Bekijk meer Flinq verwarmingen online

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/weekdeals

M/V/X IN HET NIEUWS **ALEKSANDR BOETJAGIN** ARCHEOLOOG

Archeoloog is zelf misschien nog meest verbaasd dat hij in een Poolse cel zit

De gerespecteerde archeoloog doet al vele jaren opgravingen op de Krim, maar nu dit Oekraïense gebied door Rusland bezet is, wordt dat als strafbaar feit gezien.

Theo Toebosch

AMSTERDAM

Op 4 december zat de Russische archeoloog Aleksandr Boetjagin nietsvermoedend in zijn hotel in Warschau. Hij was bezig met een korte reeks lezingen over 'De laatste dag van Pompeii'. Na Praag, Amsterdam en Warschau wachtte nog Belgrado. En toen werd hij ineens gearresteerd door de Poolse politie en werd hij onderdeel van een internationale rel met op de achtergrond de Russische bezetting van de Krim en de oorlog van Rusland tegen Oekraïne.

Boetjagin wordt er door Oekraïne van verdacht illegale opgravingen te hebben gedaan op de Krim. Rusland mag de Krim dan in 2014 geannexeerd hebben, het schiereiland is en blijft voor Oekraïne en een groot deel van de internationale wereld Oekraïens grondgebied, waar dan ook nog steeds de Oekraïense wetten gelden. Opgraven mag dus alleen met een Oekraïense vergunning.

Absurd, luidde de reactie van het Russische ministerie van Buitenlandse Zaken. Want hoe kan een gerespecteerde Russische archeoloog beschuldigd worden van 'vernietiging van cultureel erfgoed' op Russisch grondgebied?

Mogelijk is Boetjagin, in 1971 geboren in Sint Petersburg, zich ook van geen kwaad bewust. Hij is hoofd van de archeologische afde-

Zijn bezoek aan Amsterdam roept wel de vraag op waarom hij in Polen is opgepakt, maar niet hier

ling van de Hermitage en leidt al sinds 1999 de opgravingen van Myrmekion, de in de zesde eeuw voor Christus gestichte Griekse kolonie bij wat nu de moderne stad Kertsj is. De eerste opgravingen van de stad vonden al plaats in de negentiende eeuw. In de twintigste eeuw

hebben archeologen van de Academie van Wetenschappen van de Sovjet-Unie gedurende twee lange periodes opgravingen verricht. Na de onafhankelijkheid van Oekraïne in 1991 was het geen probleem dat die nog kort doorgingen en dat de Hermitage in 1999 een nieuw opgravingsproject begon onder leiding van Boetjagin.

Boetjagin maakte in die tijd 'gevoel' deel uit van de internationale archeologische gemeenschap. Hij bezocht congressen, deed onderzoek met Italianen in Stabiae bij Pompeii en publiceerde regelmatig.

Muntschat

Na de annexatie door Rusland van de Krim is Boetjagin doorggegaan met de opgravingen van Myrmekion. Hij publiceert keurig in het Engels wat hij heeft opgegraven, maar dan wel in een Russisch vakblad. In 2022 maakte hij via Russische media bekend dat hij een muntschat uit de tijd van Alexander de Grote had gevonden. Die zouden gaan naar een nieuw te bouwen museum op de Krim.

De Russische onderzoeker Vladimir Tichonov van de Universiteit van Oslo kent 'Sacha' Boetjagin nog van vroeger, vertelt hij op zijn Facebook-pagina. Hij was zijn jeugdvriend met wie hij tussen 1986 en 1989 de archeologische club van Sint Petersburg bezocht. Verder vertelt hij dat Boetjagin bij de opgravingen van Myrmekion jarenlang met Oekraïense archeologen heeft samengewerkt.

Toch zegt hij dat Boetjagin na 2014 de Oekraïense wetten heeft geschonden door verder te graven. Aan de andere kant vraagt hij zich af wat zijn jeugdvriend als werknemer van een Russisch staatsmuseum anders had moeten doen. Als hij geprotesteerd zou hebben was hij mogelijk ontslagen, gearresteerd en gedwongen in ballingschap te gaan. Tichonov is blij zelf niet voor deze keuze te hebben gestaan.

Vorig jaar heeft Oekraïne Boetjagin officieel beschuldigd van illegaal opgraven en van schade toebrengen aan een monumentale archeologische vindplaats. Voor Boetjagin was dat geen reden om af te zien van het geven van lezingen, in het Russisch, in onder meer Amsterdam, waar hij te gast was bij Localie Hub in de nieuwe Sluisbuurt. Zijn bezoek aan Amsterdam roept wel de vraag op waarom hij in Polen is opgepakt, maar niet in Nederland.

Volgens de Poolse wet heeft Oekraïne veertig dagen de tijd om om de uitlevering van Boetjagin te vragen.

Aleksandr Boetjagin tijdens een festival in Moskou, op 19 maart 2022. FOTO GETTY IMAGES.

Adviesprijs
~~359,-~~
279,-

HAY

Butler trapje van eikenhout

- › Multifunctioneel en veelzijdig trapje
- › Gemaakt van stevig eikenhout
- › Ideaal als bijzettafel, kruk of bankje

De Butler is een slimme en veelzijdige huishoudhulp, ontworpen door Shane Schneck. Het is in de eerste plaats een trapje met twee extra treden, handig om bij hoge plekken te komen. Maar je kunt het ook gebruiken als bijzettafel, kruk of bankje naast je bed als je het niet als trap nodig hebt. Het is gemaakt van stevig eikenhout en komt volledig gemonteerd, dus je kunt het meteen gebruiken.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/butler

NECROLOGIE **JOHN FENTENER VAN VLISSINGEN (1939-2025)** ONDERNEMER

Begonnen met een tafel en een typemachine, bouwde hij aan zijn succesvolle zakenimperium

Afkomstig uit een fameus ondernemersgeslacht, richtte hij zijn eigen ondernemingen op. Van een museum met zijn naam voor zijn Vlaamse en Hollandse meesters kwam het niet. „Ik ben daar nooit een groot voorstander van geweest. Het komt over als protserig, ben ik bang.”

Advertentie

BijzondereZaken.nl
Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Relatiebemiddeling
Ben je klaar met het alleen zijn?
Ik stel je aan de juiste partner voor!
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)
Met persoonlijke bemiddeling de hoogste kans op een vaste relatie.
www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH
VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeeets.nl

Ze bestaat. Echt.
DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Arjen Ribbens

AMSTERDAM

Een paar maanden na zijn chemokuren meldde John Fentener van Vlissingen zich in de lente van 2019 weer op het hoofdkantoor van zijn reisimperium BCD in Zeist. Tijdens zijn behandeling voor lymfeklierkanker had de toen bijna 80-jarige zakenman een strategisch plan voor zijn bedrijven geschreven. „Ik kon het niet laten”, zei hij in een gesprek met *Het Financieele Dagblad*. De donderdag 11 december overleden Fentener van Vlissingen stamde uit een roemrucht ondernemersgeslacht. Zijn overgrootvader Frederik Hendrik Fentener van Vlissingen richtte in 1896 de Steenkolen Handelsvereniging (SHV) op, door zijn nazaten uitgebouwd tot het grootste niet-beursgenoteerde bedrijf van Nederland met 60.000 werknemers. Zijn vader Jan en zijn twee broers Frits en Paul (beiden in 2006 overleden) maakten carrière in het familiebedrijf. Maar John Fentener van Vlissingen was alleen commissaris bij SHV en gebruikte zijn familiefortuin om zelf bedrijven op te zetten. Hij was naar eigen zeggen meer geïnteresseerd in effectenverkeer. „De financiële wereld, aandelen, passioneerden mij”, zei hij in het gesprek met het *FD*. Zijn ondernemerstalent maakte hem tot een van de rijkste Nederlanders. Het zakenblad *Quote* raamde zijn vermogen in 2025 op 2,9 miljard euro. Zijn succes kwam met vallen en opstaan tot stand. Fentener van Vlissingen begon bij een klein Utrechts effectenkantoor dat overgenomen werd door bankiershuis Pierson, Heldring en Pierson. Nog tijdens zijn elfjarig verblijf bij de bank richtte hij, halverwege de jaren zeventig, vastgoedbeleggingsfonds Noro op. Hij begon, was een van de verhalen uit zijn ijzeren anekdoten-repertoire, met slechts twee stoelen, een tafel, een typemachine en een startbedrag van omgerekend 40.000 euro. Omdat tal van rijke particulieren het

John Fentener van Vlissingen in december 2017.
FOTO MERLUIN DOOMERNIK

BCD is de grootste in de filmindustrie en al jaren de partner van de James Bond-films

chic vonden met hem mee te doen, groeide het fonds uit tot de grootste particuliere beleggingsmaatschappij van het land. Maar voorjaar 1991 betichtten boze aandeelhouders hem van belangenverstrengeling en persoonlijke verrijking. Een paar maanden later vertrok de fondsoprichter als president van Noro. Zes jaar nadien, in 1997, raakte het fonds opnieuw in opspraak. Dit keer stapte de volledige raad van commissarissen op. De reden: de dagelijkse bemoeienis van Fentener van Vlissingen was groter dan de

raad wenselijk achtte. „Zo kunnen wij niet functioneren”, zei president-commissaris Chris van Veen, oud-minister en VNO-voorzitter. **James Bond** Zijn grootste succes boekte Fentener van Vlissingen met reisconcern BCD, dat hij al in 1975 begon en dat uitgroeide tot een van de grootste aanbieders van zakenreizen in de wereld. Met moderne technologie richtte het bedrijf zich op de zakelijke markt; reizigers konden bij het bedrijf zelf hun tic-

Van de ‘boze witte man’ begreep hij weinig. ‘Het buitenland is jaloers op Nederland’

kets boeken, ondernemingen konden de zakenreizen van hun medewerkers beheren en ook werd het bedrijf groot in parkeren bij luchthavens. In 1998 nam BCD het twee keer zo grote BTI World Travel over, waardoor het bedrijf een wereldspeler werd: het telt nu 15.000 medewerkers in 109 landen en boekte in 2024 een omzet van bijna 23 miljard dollar. Alleen American Express Global Business Travel is groter in zakenreizen. Reisconcern BCD is de grootste in de filmindustrie en al jaren de vaste partner van bijvoorbeeld Netflix en de James Bond-films. Niet alleen vervoert het crews en filmbenodigdheden; een dochterbedrijf zorgt ervoor dat het de acteurs tijdens de opnames aan niets ontbreekt. Fentener van Vlissingen in het *FD*: „Die bellen niet de receptie van een hotel, maar iemand van ons als ze een verkeerd kussen hebben. Dan zorgen wij dat het hotel zeven kussens komt brengen.” De coronacrisis had een ingrijpende impact op BCD - net als op de gehele zakenreisbranche. In het voorjaar van 2020 viel de omzet van het bedrijf terug tot 6 procent van voor Covid-19. Om de crisis te overleven schrapte BCD Travel wereldwijd circa drieduizend arbeidsplaatsen, een vijfde van het totaal. Het reisconcern biedt zijn klanten sindsdien ook elektronische diensten aan om virtueel te vergaderen en digitaal samen te werken. Andere zakelijke ondernemingen bracht Fentener van Vlissingen onder in twee investeringsfondsen. Zijn belang in SHV en zijn aandeel in hotelconcern Intercontinental zitten in Boron. Met Walvis participeerde hij vanaf 2012 in snelgroeiende techbedrijfjes, maar werd hij ook mede-eigenaar van uitgeefconcern Veen Bosch & Keuning (VBK) en de Bruna-boekwinkelformule. In oktober 2025 trad Fentener van Vlissingen definitief terug uit BCD en Boron. Vijf van zijn negen kleinkinderen - kinderen van zijn dochters Nicole en Brigitte en zijn zoon Robert-Jan - hebben inmiddels een rol in de stichtingen die de belangrijkste beslissingen nemen in de familiebedrijven. **Positivo** Fentener van Vlissingen noemde zichzelf een optimist. Vanaf de oprichting in 2008 was hij betrokken bij Big Improvement Day, de jaarlijkse bijeenkomst op de derde dinsdag van januari voor topers uit het Nederlands bedrijfsleven, wetenschap en overheid. Voor deze brainstorm, „de positieve tegenhanger van Prinsjesdag”, kwam hij graag over uit zijn woonplaats Londen, zei hij in 2017 in een gesprek met de *Volkskrant*. Van de ‘boze witte man’ en het oprukkende populisme begreep hij weinig, hield hij de lezers van de ochtendkrant voor. „In het buitenland is men jaloers op Nederland. [...] Maar wat doen wij? We klagen dat we wel eens in de file staan. We hebben geen idee in wat voor een mooi land we leven.” John Fentener van Vlissingen verzamelde kunst. Een keuze uit zijn collectie oude landschapstekeningen van Rembrandt, Ruisdael en andere Nederlandse en Vlaamse meesters toonde hij in 2015 in het Rijksmuseum. Zijn verzameling impressionisten was in 2018 in het Singer Laren te zien. Naar aanleiding van die laatste tentoonstelling gaf hij dat jaar een interview aan *NRC*. Daarin vertelde hij te worstelen met de vraag wat er na zijn dood met zijn kunst moest gebeuren. „Een deel van de familie zegt: koop twee prachtige grachtenpanden en begin gewoon een museum. [...] Zelf ben ik nooit een groot voorstander van een Fentener van Vlissingen Museum geweest. Vanwege die naam, ja. Het komt over als protserig, ben ik bang.” Fentener van Vlissingen was getrouwd met Marine Michèle comtesse de Pourtales (1941). Zij hebben drie kinderen en negen kleinkinderen. Hij werd 86 jaar.

Overleden

Maria Geluk

1943 - 2025

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten
nrcadverteren.nl/familieberichten

COLUMN
MARIJN DE VRIES

‘Battle of the Sexes’ is totaal niet van belang

Kennelijk is het eind 2025 nog steeds niet duidelijk. Nog steeds is er behoefte om er opnieuw een wedstrijd om te houden. Wie zijn er sterker? Mannen of vrouwen? *Newsflash*: mannen zijn sterker. Dat weten wij vrouwen al zo lang we bestaan. Dat weten we allemaal. We lopen niet voor niets met sleutels tussen onze vingers op straat als het donker is, we houden niet zomaar onze hand op ons drankje tijdens het uitgaan, en we trekken toch maar die lange jas over dat korte rokje aan - zoveel ervaring hebben we met het feit dat mannen sterker zijn. Ik denk dat geen vrouw dat ooit betwist heeft.

En toch staat er opnieuw een *Battle of the Sexes* op het programma. Op 28 december tennist de nummer 1 van de wereld bij de vrouwen, Aryna Sabalenka, tegen de nummer 652 van de wereld bij de mannen, Nick Kyrgios. Ooit stond hij der tiende van de wereld, maar een polsbleesure heeft ervoor gezorgd dat hij lange tijd nauwelijks kon tennissen. Hij speelde dit jaar maar vijf wedstrijden.

Het management van Sabalenka en Kyrgios bedacht de wedstrijd, die live wordt uitgezonden door de BBC. Een fantastisch idee volgens henzelf, want Kyrgios zou zo weer in de spotlight komen die hij zo node mist, en Sabalenka zou kunnen laten zien hoe sterk vrouwen eigenlijk zijn.

Ik dacht alleen maar: WTF. Serieus. Waarom moet een vrouw opnieuw in een wedstrijd tegen een man laten zien hoe sterk vrouwen eigenlijk zijn?

Denkt nu niemand erover na dat deze wedstrijd alleen maar verliezers gaat kennen? Krantenkoppen voorspellen een afgang voor het hele vrouwen tennis als Sabalenka verliest - terwijl het erover zou moeten gaan dat geen vrouw ooit zou hoeven aantonen of ze al dan niet beter is dan een man. Het doet er niet toe. Het is totaal niet van belang, niet meer in 2025.

Toen de eerste *Battle of the Sexes* werd gespeeld, in 1973, tóen deed het ertoe. Of nou ja, het ging er niet eens om dat Billie Jean King de vleesgeworden arrogantie Bobby Riggs in drie sets van de baan veegde. Het ging om iets veel groters. Om cultuurverandering. Er werd toen zo neergekeken op vrouwensport dat het van het grootste belang was eens te laten zien dat het wel niveau had, en wél de aandacht waard was.

Dat is nu niet meer nodig. Hoewel er nog steeds een disbalans is in aandacht en beloning, toont vrouwensport haar waarde meer en meer aan. Het is geen liefdadigheid meer, constateerde Billie Jean King afgelopen week volledig terecht, maar een businessmodel - en daar heeft zij zelf een levensgroot aandeel in gehad. Niet alleen door Riggs te verslaan, maar vooral door het oprichten van de Women's Tennis Association in datzelfde jaar. De WTA gaf het vrouwen tennis de vleugels die het verdiende.

Niet als ik baalt ook de tennislegende zelf van deze nieuwe *Battle*. Soms zijn vrouwenwedstrijden spannender, soms mannenwedstrijden. Dáár gaat het om. Ik persoonlijk begrijp echt niks van Sabalenka. Kyrgios zou je liefkozend een enfant terrible van het tennis kunnen noemen. Maar hij is in goed Hollands gewoon een enorme eikel die bekend staat om zijn seksistische opmerkingen, mishandeling van zijn ex, en gedweep met Andrew Tate. Als je dan toch een *Battle of the Sexes* wil, is het mij een volslagen raadsel waarom je juist tegen zo'n absolute klaphark speelt.

Marijn de Vries is oud-prof-wielfrenner en journalist.

Beau Snellink eindigde in Hamar op de 5.000 meter als veertiende, nét genoeg om in de top-15 van het klassement te blijven. FOTO ANP/SOENAR CHAMID

een bloedstollende en, volgens aanwezigen, bizarre schaatsmiddag.

Voorafgaand aan de 5.000 meter stond de laagst geplaatste Nederlander, Beau Snellink, veertiende in het wereldbekerklassement voor de 5 en 10 kilometer. Die plek moest hij vooral zien te behouden: om in aanmerking te komen voor negen mannen in Milaan diende Nederland drie schaatsers bij de eerste vijftien te hebben. Maar Snellink reed in de tweede rit een zeer matige tijd (6:18.07) en werd ook nog eens verslagen door de Duitse laagvlieger Fridtjof Petzold, van wie hij eigenlijk had moeten winnen.

Daarmee had Nederland het lot niet meer in eigen hand: het hing nu af van de volgende acht ritten of Snellink hoog genoeg zou eindigen voor die negende startplek. Pas na de laatste rit, waarin de Noor Sander Eitrem en zijn tegenstander Casey Dawson (VS) luid werden aangemoedigd door de oranje schaatsequipe langs de baan, kon tot ieders vreugde worden vastgesteld dat Snellink zijn veertiende plek in het klassement behield.

Eerder die zaterdag had Marijke Groenewoud met een zege op de 3.000 meter de negen startplekken voor de vrouwen al definitief veiliggesteld; op zondag zouden de mannen bij de ploegenachtervolging, zoals verwacht, bij de eerste zes eindigen - het laatste vinkje dat nodig was om het maximale aantal rijders te behalen.

Ongrijpbare vormdip

Uit het bijna-fiasco in Hamar kan in ieder geval één conclusie getrokken worden: het langeafstandschaatsen bij de Nederlandse mannen verkeert in crisis. Decennia lang heerste Nederland op de 5.000 meter: bij de laatste zeven Winterspelen ging de olympische titel vijf keer naar een Nederlandse schaatser. Maar na de pensionering van Sven Kramer (drie keer achtereenvolgend olympisch goud) kwam de klad erin.

Patrick Roest, Kramers erfgenaam op de lange afstanden, behaalde aanvankelijk aansprekende resultaten, maar bevindt zich nu al ruim een jaar in een ongrijpbare vormdip. Hij reed dit weekend niet met de internationale top in Hamar maar bij de Holland Cup in Enschede, waar hij tenmidde van amateurs en semi-profs een startbewijs probeerde te verdienen voor het Olympisch Kwalificatietoernooi (OKT).

De overige langeafstandsmannen krijgen het hele seizoen al weinig voor elkaar. Snellink probeerde na zijn desastreuze rit in Hamar tegenover de NOS geen excuses te verzinnen: zijn prestatie was „gewoon

Het niveau op de lange afstanden is de afgelopen jaren ongekend hoog

Thijs Niemantsverdriet

AMSTERDAM

Een Noor die zich even extra inspande voor het thuispubliek, een Amerikaan die stevig doorschaatste en twee Italianen die matig presteerden - dat was er dit weekend allemaal voor nodig om een blamage voor het Nederlandse schaatsen te voorkomen.

Pas na de allerlaatste rit van de 5.000 meter in het Noorse Hamar kon de Nederlandse equipe opgelucht ademen: de Nederlandse mannen konden, als alles goed ging, met negen schaatsers naar de

Olympische Winterspelen in Milaan - het beoogde aantal.

De wereldbekerwedstrijden in Hamar waren de laatste kans om startbewijzen veilig te stellen voor de Spelen, die in februari plaatsvinden. Schaatsbond KNSB heeft daarbij ingezet op het maximum: negen mannen, negen vrouwen. Dat is Nederland als 's werelds beste en meest kapitaalkrachtige schaatsnatie aan zijn stand verplicht - en de hoop was ook dat dit zonder problemen zou lukken, zo luidde de boodschap van de KNSB aan het begin van het seizoen.

Toch kwam de negende startplek voor de mannen er slechts op het nippertje - na

SCHAATSEN

Verwachtingen voor Milaan zijn niet hoog

De Nederlandse schaatsers wisten in Hamar maar nét het maximale aantal startplekken voor de Olympische Spelen veilig te stellen.

WK HANDBAL

Handbalvrouwen verliezen troostfinale bij afscheid sterkhouders Polman en Abbingh

AMSTERDAM

De ene hand van Lois Abbingh lag zondagmiddag om de schouder van ploeggenoot Estavana Polman, in de andere hield ze een bloemboekje. Samen bedankten de 33-jarige handbalsters het thuispubliek in Ahoy, waar zij net hun laatste interland hadden afgewerkt.

De troostfinale op het WK in eigen land ging verloren, met 31-33 van Frankrijk, de titelverdediger die Nederland eerder dit toernooi nog had verslagen. Ook nu maakte Nederland het de sterk verdedigende Fransen moeilijk, liep het richting het einde zelfs enkele doelpunten uit, maar na een Franse comeback sneuvelde Oranje in de verloren wedstrijd tegen

ging. Vrijdag was Noorwegen al te sterk geweest voor Nederland (25-35). Dat land zou later op de zondag de finale spelen tegen Duitsland. Maar eerst namen Abbingh en Polman in de hal afscheid, door met de negenduizend toeschouwers stil te staan bij hun succesvolle carrières. Het duo maakte jarenlang deel van de Nederlandse ploeg en was erbij toen in 2019 de wereldtitel werd behaald. Abbingh scoorde destijds het winnende doelpunt, Polman werd speelster van het toernooi. Ook wonnen ze zilver (2015) én brons (2017) op het WK.

„We hebben dit hele toernooi supergeknokt en hadden onszelf kunnen belonen, maar dat is helaas niet gelukt”, zei de Groningse Abbingh na de verloren wedstrijd tegen

Frankrijk. Polman dacht tijdens de wedstrijd „een paar keer” dat het goed zou komen, maar tevergeefs. „Zelf heb ik er heel bewust van genomen dat het mijn laatste wedstrijd was.” In tranen nam ze de prijs voor beste speelster van de wedstrijd in ontvangst.

Hoewel Nederland naast de derde plek greep, behaalde het team van bondscoach Henrik Signell wel de doelstelling om bij de beste vier te eindigen. „We hebben dit hele toernooi supergeknokt en hadden onszelf kunnen belonen, maar dat is helaas niet gelukt”, vond Abbingh. Polman was desondanks blij met alle steun. „Hier afsluiten voor eigen publiek is een hoogtepunt en dat maakt me trots”. (NRC/ANP)

KERSTACTIE 2025

Met Prinsjesdag 2025 liet het kabinet weinig ambitie zien op het gebied van armoedebestrijding. Dat betekent dat de reflectie van de planbureaus (SCP, CPB en PBL) in 2024 onverkort blijft staan: er is grote zorg over de lange termijn effecten van het overheidsbeleid voor armoedebestrijding. Daarom blijft een focus op armoede- en eenzaamheidsbestrijding vanuit het NRC Lezersfonds onverminderd relevant. Immers, bestrijden van armoede en eenzaamheid blijft in het belang van ons allemaal en is juist in deze onzekere tijden extra noodzakelijk en urgent. Iemand die geldzorgen heeft of in armoede leeft heeft vaker last van stress, problemen met de gezondheid, eenzaamheid en schaamte. Vele particuliere initiatieven, dicht bij de

mensen die hulp het meest nodig hebben, brengen verlichting. Het NRC Lezersfonds (1928) steunt dit soort initiatieven. Daarom doet het NRC Lezersfonds ook dit jaar opnieuw een beroep op u om te helpen bij het verlichten van armoede in ons land. Vorig jaar ontvingen wij van NRC-lezers maar liefst € 316.000 aan giften. Met dat geld ondersteunen wij bijvoorbeeld projecten die zich bezighouden met het lenigen van de ergste nood bij armoede en het bestrijden van eenzaamheid en isolement. Ook bieden we voedselhulp en hulp aan daklozen en vluchtelingen. Vaak focussen wij ons daarbij op kleinschalige projecten in de wijken en buurten van steden en dorpen. Het geld wordt tweemaal per jaar toegekend door de

commissie van het NRC Lezersfonds en besteed via lokale organisaties. Bestuur en commissie ontvangen geen vergoeding.

Hoe het geld wordt besteed is te vinden op onze website. Wilt u bijdragen? U kunt uw gift overmaken op IBAN NL34INGB0002806200 of NL14RABO0365692034 ten name van Stichting Fonds van NRC Handelsbladlezers of via onze website nrclezersfonds.nl. Ook kunt u de QR-code gebruiken met een barcodescanner.

Op onze website vindt u ook alle informatie over ons fonds, de financiële verantwoording en ons ANBI-nummer.

De commissieleden van NRC Lezersfonds zijn:

Henk Itzig Heine, *voormalig Hoofddirecteur Personeel bij het ministerie van Defensie*
Gertjan Sonneveld, *voormalig hoofd Finance NRC Media BV*
Olivier Spier, *notaris te Amsterdam*
Marijke van Haaren, *oud-wethouder gemeente Berkelland*
Sylvie Lo Fo Wong, *voormalig huisarts te Rotterdam*
Faye Leigh Lui, *docent communicatie Hogeschool In Holland*
Leon Vos, *psychiater bij Reiner van Arkel, Den Bosch*

Advertentie

Ontdek de mooiste cadeaus

GRAEF Snijmachine

Adviesprijs
289,-
249,-

- › Modern, compact en opvouwbaar
- › Krachtige motor snijdt brood, vlees en kaas
- › Met veiligheidsfunctie

DUCCO Koperen pannen

Adviesprijs
v.a. 129,-
94,95

- › Geschikt voor alle warmtebronnen
- › Drie lagen voor optimale warmteverdeling
- › Luxe en tijdloze uitstraling, voor jarenlang plezier

GRAEF Elektrische messenslijper

Adviesprijs
99,99
84,99

- › Maak je messen weer vlijmscherp in enkele seconden
- › Van keukenmessen tot gekartelde messen
- › Veilig en eenvoudig te gebruiken

CROWD COOKWARE Antiaanbakpannen

Adviesprijs
v.a. 89,-
59,-

- › Geschikt voor alle warmtebronnen
- › Koel roestvrijstalen handvat voor veilig koken
- › Kras- en vaatwasser bestendig

PRESTIGIO Elektrische wijnopener

Adviesprijs
77,90-
49,-

- › Opent flessen moeiteloos met één druk op de knop
- › Ergonomisch, snel en eenvoudig in gebruik
- › Inclusief foliesnijmes, beluchter en vacuümstopper

DUALIT Broodrooster

Adviesprijs
358,95
299,-

- › Met 3 sleuven, geschikt voor dikke of dunne sneden
- › Professionele toaster met handgemaakt RVS-design
- › Inclusief gratis tostiklem voor perfecte tosti's

Bekijk alle cadeaus online > nrcwebwinkel.nl/cadeaus

INTERVIEW **ERKAN BASAR** COMPUTERWETENSCHAPPER

'ChatGPT gebruiken als therapeut? Ik zou het niet aanraden'

De antwoorden van zorgchatbots zijn te saai om echt te kunnen helpen. Erkan Basar onderzocht hoe AI wel goed is te gebruiken.

Ellen de Bruin

NIJMEGEN

De laatste jaren komt het geregeld voor dat mensen zich van het leven beroven nadat ze hun zielerseisen met een online chatbot hebben besproken. Die chatbot zet hen soms actief aan tot zelfdoding, en kan in elk geval geen familie of hulpverleners waarschuwen. Het Engelstalige Wikipedia-lemma 'sterfgevallen gelinkt aan chatbots' bevat al meer dan tien van zulke berichten. „Het verhaal dat mij het meest raakte”, vertelt computerwetenschapper Erkan Basar, „was de Belgische man die begin 2023 zelfmoord pleegde na gesprekken met een chatbot over klimaatverandering.” Die man was in de dertig, getrouwd, twee jonge kinderen. „Een menselijke gesprekspartner zou beseft hebben: nu wordt hij wel heel pessimistisch, misschien moet ik het wat verzachten. Een AI-chatbot blijft iemand bombarderen met feitelijke informatie.”

Basar promoveerde op 25 november aan de Radboud Universiteit in Nijmegen op onderzoek naar hoe je chatbots bouwt die wél veilig en goed in de zorg gebruikt kunnen worden. Hij richtte zich op chatbots die helpen bij stoppen met roken en seksuele gezondheid, maar de methode kan op allerlei gebieden worden ingezet. De overleden Belgische man had gechat met een moderne AI-chatbot die was genoemd naar een van de allereerste chatbots: Eliza, zo'n zestig jaar geleden gebouwd door computerwetenschapper Joseph Weizenbaum (1923-2008). Die oude, AI-vrije Eliza had een psychiaterachtige module die vooral kernbegrippen uit wat mensen zelf intypten in vraagvorm naar hen terugkaatste; zo was de chatbot geprogrammeerd. Therapeutische chatbots na Eliza gaan vaak in op wat iemand zegt met vooraf door zorgprofessionals geschreven teksten. Die teksten zijn weliswaar correct en helder, maar doen de zorgbots in een gesprek nogal stijf klinken.

Heel anders dan de huidige online AI-chatbots, de *large language models* (LLM's), die zelf berekenen wat statistisch gezien het meest waarschijnlijke volgende woord in een gesprek is. Die babbelen veel lekkerder, maar hebben vaak vooroordelen die in de samenleving heersen klakkeloos overgenomen, en wat ze zeggen is soms ineens klinkklare onzin.

U wilde een zorgchatbot maken zonder stijfheid, vooroordelen en onzin? „Ja, maar ik formuleer het liever andersom. We wilden de voordelen van voorgeprogrammeerde chatbots met de voordelen van AI combineren.”

Wat zijn die voordelen?

„Voorgeprogrammeerde chatbots geven meer controle. Je weet precies wat de chatbot gaat zeggen en wanneer. Menselijke conversatie is niet zo netjes gestructureerd, die stroomt meer. Maar het is onmogelijk om alle

Erkan Basar: „Het gaat om de balans: hoe flexibel kun je zijn, hoeveel controleverlies accepteer je?” FOTO LARS VAN DEN BRINK

mogelijke manieren waarop een gesprek verloopt in te programmeren. En als een onderwerp terugkomt, geeft een voorgeprogrammeerde chatbot steeds exact hetzelfde antwoord. Dat wordt repetitief en saai en uit onderzoek weten we dat dat de betrokkenheid vermindert, en daarmee het effect van de behandeling. „Het voordeel van LLM's is dat ze tekst genereren tijdens het gesprek. Die zijn juist niet repetitief. En vaak specifieker dan de voorgeprogram-

meerde zinnen van zorgprofessionals. Als een roker zegt: 'Ik vind het vervelend dat mijn vingers geel worden', zegt een voorgeprogrammeerde zorgbot vaak iets algemeen: 'Natuurlijk ben je bezorgd over je uiterlijk'. We zagen dat LLM's specifiekere woorden: 'Gele vingers, dat komt vaak voorals je rookt.' Dat specifieke maakt het gesprek boeiender. Alleen kun je niet garanderen dat er geen risico aan zit om met LLM's te praten. Ze zetten zonder begrip woorden achter elkaar.”

Hoe kun je die twee verschillende modellen combineren?

„Je moet nog steeds het skelet van de dialoog voorprogrammeren in de chatbot. Maar we hebben LLM's gebruikt om een verscheidenheid aan mogelijke uitspraken te genereren: reacties op wat mensen die wilden stoppen met roken of die meer wilden weten over seksuele gezondheid echt hadden gezegd. Vervolgens lieten we die reacties, gegenereerd door verschillende LLM's, door andere

mensen beoordelen op hoe gepast, specifiek, natuurlijk en boeiend ze waren. We zagen dat bijvoorbeeld de uitspraken van GPT-4 het gemiddeld beter deden dan uitspraken van een mens. Maar sommige uitspraken waren minder gepast.

„Dus we raden aan om de database van de chatbot te verrijken met door LLM's gegenereerde uitspraken, maar om alle uitspraken wel eerst handmatig te controleren. In ons onderzoek hebben we van de 380 gegenereerde uitspraken er 38 helemaal verwijderd, 101 aangepast en 241 gebruikt.”

Je moet patiënten dus niet direct laten praten met LLM's, maar LLM's gebruiken om je eigen database van mogelijke antwoorden te vergroten?

„Ja. Ik zou niet aanraden om LLM's direct als therapeut te gebruiken. Ik ben ervoor om chatbots per domein te ontwikkelen, zoals een 'stoppen met roken'-chatbot. Zulke chatbots kunnen als ondersteuning dienen. Bijvoorbeeld dat je regelmatig met een mens praat, maar als je een keer midden in de nacht aandrang krijgt om te roken, dan kun je er even met een chatbot over praten.”

”

Een voorgeprogrammeerde chatbot geeft controle. Je weet wat hij gaat zeggen

Wat vindt u ervan als mensen hun hart uitstorten bij bijvoorbeeld ChatGPT?

„Ik heb wel mensen ontmoet die zeiden dat ze het met online chatbots over zaken hebben die ze met hun beste vrienden nog niet zouden bespreken, en als onderzoeker op dit gebied had ik meteen de neiging om te zeggen: doe dat alsjeblieft niet. Ten eerste krijg je niet het beste advies en ten tweede zijn er privacyissues.” Zelf gebruikt hij zulke chatbots alleen voor zaken die niet gevoelig liggen, zegt hij. Bijvoorbeeld om zijn Nederlands te oefenen (zijn moedertaal is Turks) en om zijn Engels en de code die hij programmeert op te trekken.

Uw onderzoek ging over chatbots die helpen bij stoppen met roken en seksuele gezondheid. Op welke andere gebieden zou deze methode geschikt zijn?

„Op allerlei gebieden. Je kunt zo ook betere klantenservicechatbots creëren. Twee jaar geleden suggereerde een chatbot van Chevrolet dat de klant een Tesla moest kopen. Dat ligt natuurlijk niet zo gevoelig als gezondheidszorg, maar ik kan me voorstellen dat een bedrijf zo iets niet wil. Ik zie het allemaal als een kwestie van balans: hoe flexibel kun je zijn en hoeveel controleverlies kun je je daarbij veroorloven?”

Praten over zelfdoding kan 24/7 anoniem en gratis via 0800-0113, de landelijke hulplijn van 113 zelfmoordpreventie, of via chat op www.113.nl.

Uit de nieuwe Amerikaanse veiligheidsstrategie trekt *Haroon Sheikh* een aantal verontrustende conclusies. Toch put hij ook hoop uit het document.
Haroon Sheikh

Je kon het de afgelopen maanden al wel opmaken uit het beleid van president Trump, maar het is toch wat anders als het op papier staat en daarmee de officiële doctrine wordt. Ik heb het over de eerste heftige implicatie van de Nationale Veiligheidsstrategie die het Witte Huis begin december publiceerde: dat de Verenigde Staten afscheid nemen van de rol die ze sinds de jaren negentig op het wereldtoneel hebben gespeeld.

Amerika wil af van militaire conflicten die het land niet direct raken, het hoeft niet meer overal dominant te zijn en het steunt het systeem van globalisering, vrijhandel en internationale instituties niet meer. Ook zegt het vaarwel tegen het promoten van waarden als democratie en mensenrechten. De strategie stelt expliciet dat allerlei landen hun eigen tradities en waarden hebben die gerespecteerd moeten worden. Met andere woorden: het Amerika dat wij kenden, het anker van onze buitenlandpolitiek, is niet meer.

Was dit maar de enige veronrustende conclusie die je uit het document kunt opmaken. Helaas zijn er meer. Zoals het inzicht dat wij in Europa geen prioriteit meer zijn voor de VS.

De strategie is opgebouwd vanuit drie prioriteiten, die je voor je moet zien als drie ringen. In de binnenste, belangrijkste ring draait het om het versterken van de VS zelf, het *Homeland*. Dat gebeurt door industriepolitiek, innovatiebeleid en strengere inperking van migratie.

De tweede ring is die van het westelijk halfrond. In de negentiende eeuw claimden de VS met de Monroe-doctrine al dominantie in Noord- en Zuid-Amerika. Deze strategie voegt daar de zogeheten *Trump Corollary* aan toe: spelers van buiten het continent mogen geen machtspositie meer op het westelijk halfrond hebben.

Deze Amerikaanse opstelling zal grote implicaties hebben voor de regio. De VS zullen militaire capaciteit uit de rest van de wereld terughalen naar het westelijk halfrond. We kunnen de komende tijd sterke druk verwachten op landen als Cuba en Venezuela, die zich al jaren tegen Rusland en China aan schurken, maar ook bijvoorbeeld op de haven in het Peruaanse Chancay die China recent heeft ontwikkeld. De boodschap aan landen op het westelijk halfrond is: jullie hebben maar één echte partner, en dat zijn wij.

De derde, buitenste ring betreft Azië, waar de VS te maken hebben met het opkomende China. Dat land moet volgens de strategie worden ingedamd, door bijvoorbeeld in te staan voor Taiwan, in expliciet verdedigend opzicht: als China niets doet, komen de VS ook niet militair in actie. De toon ten aanzien van China is in de nieuwe strategie verassend koel vergeleken met Trumps vroegere uitspraken over dat land. China wordt een „near-peer” genoemd, een ‘bijna-gelijke’. Er lijkt een erkenning van de Chinese macht uit te spreken. Dat sluit aan bij Trumps recente

Trump betuttelt en beledigt Europa – maar erkent het ook als rivaal

FOTO BRENDAN SMIALOWSKI/AFP

China wordt „near -peer” genoemd, ‘bijna-gelijke’. Er lijkt een erkenning van Chinese macht uit te spreken.

opmerkingen over een ‘G2’ met de VS en China als enige leden.

Modus vivendi

Wat niet in een strategie staat, is net zo belangrijk als wat er wel in staat. In dit geval wordt Rusland niet genoemd als dreiging voor de VS. Sterker nog, de enige verwijzingen naar het land gaan over het beëindigen van de oorlog in Oekraïne en het creëren van een *modus vivendi* met de Russen.

Ook dit bleek al uit recent beleid. Maar nu het een officiële doctrine is, zijn de gevolgen groot. De speciale relatie met Europa en het bestaansrecht van de NAVO zijn gebaseerd op de overtuiging dat Rusland een bedreiging vormt voor de VS. Die overtuiging wordt hier overboord gegooid.

Dat wij geen prioriteit meer zijn, is op zich nog geen ramp. Het kan ook betekenen dat wij gewoon geacht worden meer voor onszelf te zorgen. Tussen de regels door lijkt dat ook de boodschap. In een passage staat dat Europa op bijna alle materiële gebieden (behalve het nucleaire arsenaal) sterker is dan Rusland. Als we denken aan bijvoorbeeld bevolkingsaantallen, economische omvang, productiecapaciteit en defensie-industrie klopt dat.

Dat de strategie direct na die conclusie Europa’s angst voor de Russen als „existentiële dreiging” aanhaalt, lijkt bedoeld om te zeggen: Europa, maak je niet zo druk over Rusland en gebruik je materiële kracht om tot een machtsbalans met het land te komen. Ook elders in het stuk worden Europese landen genoemd als samenwerkingspartners, bijvoorbeeld met betrekking tot China of het Mondiale Zuiden.

Het beeld is echter veel grimmiger. De derde belangrijke les uit de strategie luidt namelijk zo: Europa is voor de VS niet alleen geen prioriteit meer – het is een probleem.

De passage over Europa heeft opvallend genoeg een heel ander karakter dan de rest van het document. Terwijl daarin de wereld op zakelijke toon wordt beschouwd, heeft dit stuk een quasi-filosofisch karakter. Het opent met de vraag naar de oorzaak van Europa’s malaise. Het benoemt eerst lage defensie-uitgaven en lage groei. Ook de Europese regelzucht komt voorbij.

Toch gaat dat allemaal niet diep genoeg om het probleem van Europa te verklaren. De uiteindelijke bron is „civilizational erasure”; Europa is zijn eigen beschaving aan het uitwissen. Het document noemt een reeks aan oorzaken: de EU die de soevereiniteit van staten opheft, migratiebeleid, inperking van vrije meningsuiting, lage geboortecijfers en gebrek aan nationale identiteit en zelfvertrouwen.

De strategie constateert niet alleen het verval, maar belooft ook Europa te helpen zijn pad te corrigeren. Het zal verzet organiseren tegen Europa’s bestaande koers. Dat moet vooral gebeuren via het steunen van „patriotische” partijen. De conclusie is extreem verontrustend: de VS willen Europa veranderen

Haroon Sheikh is bijzonder hoogleraar filosofie aan de VU en senior onderzoeker bij de WRR.

door wind in de zeilen van radicaal-rechts te blazen.

Hier schuilt een grote paradox. De strategie erkent aan het begin dat Amerika zijn waarden niet meer aan andere delen van de wereld moet opleggen. Maar juist bij Europa gaat het dat wel doen. Hoe kan dat?

Welgemeende betutteling

Een eerste verklaring kan zijn dat progressieve waarden voor Trump niet als echte waarden tellen. De strategie suggereert dat traditionele waarden als familie en vaderland een land sterk en vitaal maken. Progressieve waarden verzwakken juist. Zo wordt er bijvoorbeeld gesproken over „gezonde” landen in Midden- en Zuid-Europa, waarschijnlijk doelend op het Hongarije van Orbán en het Italië van Meloni. De ironie is dat deze zogenaamd vitale landen nog lagere geboortecijfers hebben dan staten in West-Europa.

Een tweede verklaring zou een soort welgemeende betutteling kunnen zijn. De VS zien Europa als behorend tot dezelfde beschaving en daarom willen ze hun kleinere broertje op het rechte pad zetten, terwijl dit voor landen met andere beschavingen niet nodig of mogelijk is. Maar ook hier stuiten we op een paradox. Als de Amerikanen echt een sterk Europa als bondgenoot willen, zoals de strategie stelt, is steun aan radicaal-rechtse partijen dan de oplossing? Niet alleen zal dat de gecombineerde macht van de EU verzwakken, maar veel van die partijen zijn anti-Amerikaans zoeken juist nauwere banden met Rusland.

Dat brengt mij bij een laatste verklaring. Deze zit wat dieper verstopt onder de tekst van de strategie dan de vorige twee. Als het daadwerkelijk zo is dat Rusland geen bedreiging meer voor de VS vormt, dan vervalt ook de noodzaak voor een sterke EU. Sterker nog, zonder Russische dreiging is de EU een regionale grootmacht, die voor Washington wél bedreigend zou kunnen zijn. De steun aan rechtse partijen dient dan een agenda om verdeeldheid te zaaien en de EU te verzwakken.

President Trump heeft vaker gezegd dat de EU gebouwd is om de VS te belazeren. Dat is feitelijk onjuist: Amerikaanse steun was essentieel om de EU te creëren. Toch moeten we zulke opmerkingen van Trump serieus nemen. Historisch zijn ze misschien incorrect, maar het is wel hoe de Amerikaanse regering de zaken nu bekijkt. Zonder dreiging van de Sovjet-Unie of Rusland is de EU een potentiële rivaal van de VS. Die conclusie is te heftig om aan het papier van de Nationale Veiligheidsstrategie te worden toevertrouwd, maar wordt daarin wel geïmpliceerd.

Hoe verontrustend ook, er schuilt evengoed iets positiefs in. Achter de betutteling en belediging zit de erkenning van de EU als een rivaal. We kunnen wat dat betreft iets leren van China. Tot kort geleden dacht Trump ook die concurrent te kunnen ondermijnen – totdat hij leerde dat het land daar te machtig voor is.

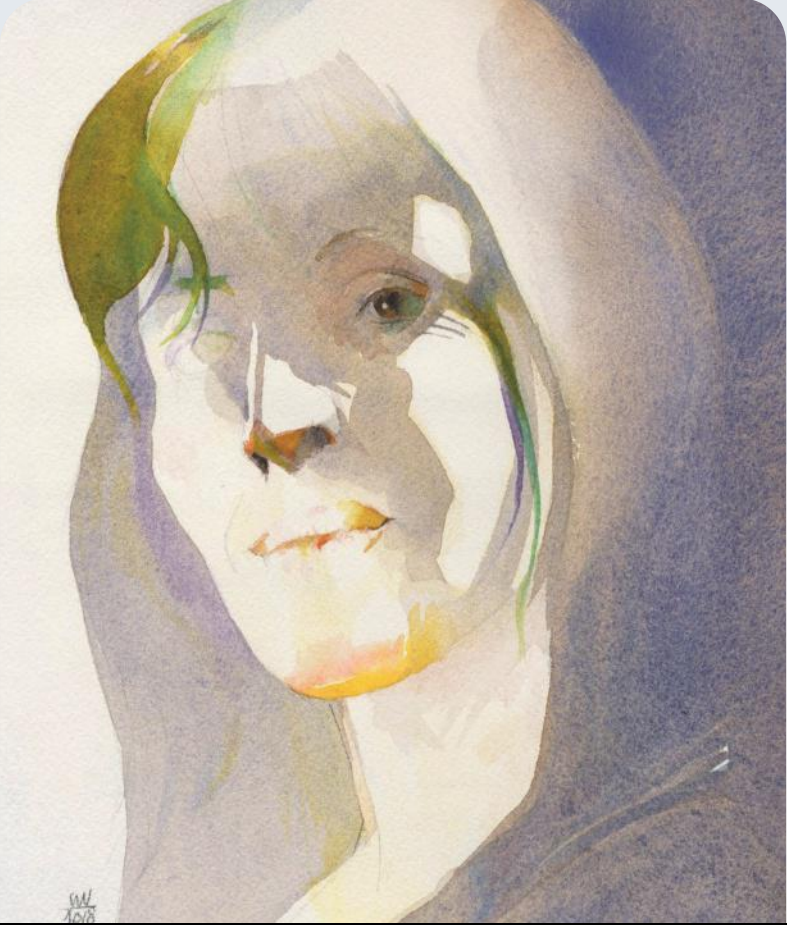
Adviesprijs
45,-

ONLINE CURSUS Portretten maken met Siegfried Woldhek!

In 10 lessen laat Siegfried je de kneepjes van het vak zien

- › **Leer de essentie van portretteren**
- › **Praktische en inspirerende opdrachten**
- › **Geen basiskennis vereist**

Heb je altijd al willen leren hoe Siegfried die prachtige portretten maakt voor NRC? In deze cursus vertelt hij hoe ie dat doet en laat hij zien wat hij zelf graag jaren geleden had willen weten. Zaken die veel belangrijker zijn dan techniek of kennis van anatomie en de plek van neus en ogen. Volgens Siegfried kun je een goed portret maken met simpele middelen. De cursus is online dus je bepaalt zelf wanneer je begint en je kunt de cursus onbeperkt terugkijken.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/portretten

Commentaar

RIJKSMUSEUM EINDHOVEN

Het Rijks Eindhoven: mooi, maar hoe zit het met de rest?

Politici weten niet wat ze willen, maar wat ze zien, willen ze niet”, zei directeur Charles Esche toen hij eind 2024 afscheid nam van het Eindhovense Van Abbemuseum. Daar komt nu wellicht verandering in: het Amsterdamse Rijksmuseum opent over zes tot acht jaar een dependance in Eindhoven. Een mooi initiatief dat een culturele verrijking van de stad betekent, zeker nu die stad in inwonersaantal steeds verder blijft groeien. „Bij kwaliteit van leven hoort ook onlosmakelijk cultuur”, stelde de Eindhovense burgemeester Jeroen Dijsselbloem terecht. Er zal een nieuw gebouw komen dat, zoals dat heet, „ambitueus” en „iconisch” moet worden. Voor Eindhoven goed nieuws dus. En ook voor het Rijksmuseum, dat zich in een mooi rijtje nestelt van musea als het Britse Tate, het Amerikaanse Guggenheim en het Franse Louvre, die ook vestigingen elders hebben. Het uitlenen van de rijkscollectie aan andere musea in Nederland geeft het museum internationaal minder aanzien dan een compleet aparte vestiging in de techniekstad van Nederland. De Eindhovense wens om samen te werken met het Rijksmuseum bestond al langer. De stad heeft weliswaar het Van Abbemuseum, maar daarmee heeft de gemeente altijd een wat moeizame relatie gehad. Het museum richt zich op hedendaagse kunst en krijgt net als de meeste musea die gericht zijn op

De plannen moeten nog uitgewerkt worden. Hopelijk worden er nog flink wat vragen beantwoord

nieuwere kunst altijd net wat meer vragen van gemeenteraadsleden dan een museum dat zich op traditionele kunst focust. Wat oud is heeft immers haar waarde al aange-toond, wat nieuw

is moet zich nog bewijzen. De gemeente worstelt met de stadsfunctie van het museum dat zich in exposities vaak richt op verhalen die de samenleving raken via kunst. De thema’s waar het Rijksmuseum zich op gaat richten in deze vestiging - ambacht, vakmanschap en creatie - zijn bovendien veilig genoeg om lastige vragen uit de weg te gaan. De plannen moeten nog uitgewerkt worden, maar bij hopelijk nog flink wat vragen beantwoord gaan worden. De gemeente wordt eigenaar van het gebouw waarvan de kosten in eerste instantie op 80 miljoen euro zijn beraamd voor de bouw, waarbij jaarlijks 11 tot 12 miljoen aan gemeentegeld aan exploitatiekosten is berekend. Waar zijn die kosten op gebaseerd en wordt het cultuurbudget verhoogd of gaat dit ten koste van andere cultuurprojecten? De Nederlandse chipmachinemaker ASML, die zijn hoofdkantoor bij Eindhoven heeft, wordt ‘founding partner’ van het museum, maar wat houdt dat in? Het Van Abbemuseum krijgt een rol. Welke?

Ook hoopt de gemeente nog andere geldschietters te vinden, en geld te krijgen van de Rijksoverheid. Dat laatste zou echter betekenen dat het Rijksmuseum meer landelijke subsidie krijgt, terwijl er op cultuur verder wordt bezuinigd. Is dat wenselijk en hoe staan andere cultuurverstrekkers daartegenover? Waarom zou de gemeente mikken op meer rijkssubsidie voor een dependance van het Rijksmuseum terwijl er natuurlijk ook sprake is van reclame voor de grote broer in Amsterdam?

W e moeten ambitueus zijn, want als we kleine stapjes zetten dan lopen we achter”, stelde Dijsselbloem bij de persconferentie waarin het nieuws bekend werd gemaakt. Ambities zijn mooi, en op cultureel gebied is Nederland vergeleken bij de noorder- ooster-, zuider- én westerburen altijd wat zuinig geweest. Maar laat ambities en prestigeprojecten niet ten koste gaan van wat er al is, wat er al geprobeerd wordt, en wat door bezuinigingen dreigt te verdwijnen.

MACHTIGE TIJDEN

Is een labiel minderheidskabinetje het juiste antwoord in een onzekere wereld?

In een onzekere wereld hongert het land naar politiek gezag. De houding van de VVD creëert veel ergernis. Intussen stemt JA21 met radicaal-rechts mee en omarmt Wilders Trumps kritiek op Europa. Is een minderheidskabinetje hierop het juiste antwoord?

Dit artikel is een weergave van *Machtige Tijden*, een exclusieve nieuwsbrief van **Tom-Jan Meeus**.

Rutte waarschuwt voor de Russen. De militaire inlichtingendienst van Denemarken (Dene-marken) verklaart dat de VS de Deense nationale veiligheid bedreigen. „De Verenigde Staten gebruiken economische macht [...] om hun wil op te leggen, en sluiten inzet van militaire middelen niet langer uit, zelfs niet tegen bondgenoten”, aldus de Deense dienst.

Denemarken is geen Nederland (en Nederland bezit geen Groenland). Maar als een bijna-buurland deze drastische stap zet, kan iedereen weten: het tijdperk van internationale bescherming loopt ook voor ons land op zijn einde.

Intussen vertelt het dit jaar afgehaakte CDA-Kamerlid Eline Vedder, zelf boerin, in *Trouw* op beklemmende wijze hoezeer bedreigingen uit eigen kring, ook van Farmers Defence Force (FDF), onder haar huid kropen. Laatste nieuws: FDF intimideert Statenleden in Brabant.

Signalen uit buiten- en binnenland die hetzelfde vertellen: het land hongert naar een nationale politiek die richting geeft en democratisch gezag uitoefent.

Intussen blijft de formatie een stroperige bedoening. Je hoort over „bloedgeld”. Het idee: Dilan Yesilgöz zal boeten voor haar opstelling.

Het gaat dan over haar blokkade van Groen-Links-PvdA. En dat ze andere partijen in de formatie daarmee haar wil heeft opgelegd. Woensdag spraken die partijen in de Kamer met ongemak over het vervolg dat informateur Sybrand Buma in zijn eindverslag aangaf nu GL-PvdA is afgevallen: onderzoek naar een minderheidskabinet (D66, VVD, CDA) of een coalitie met JA21.

„Ik kan de dieren naar de waterbak brengen maar ze niet dwingen te drinken”, zei Buma zelf. Henri Bontenbal (CDA) vond de vervolgstap „logisch” maar was er „niet helemaal enthousiast” over. Rob Jetten (D66) herhaalde zijn voorkeur voor regeren met GL-PvdA. Maar „dat zit er op dit moment gewoon niet in.”

Buma’s verslag laat ook zien dat Yesilgöz met haar blokkade andere partijen tot allerlei fratsen dwingt. Hij schrijft: „Tegelijkertijd beseft de VVD

dat gegeven de samenstelling van de Tweede en Eerste Kamer op sommige onderwerpen een vorm van parlementaire samenwerking met ook GL-PvdA nodig zal zijn.”

Radicaal-linkse dwazen

Feit is dat een nieuw kabinet zonder steun van GL-PvdA, de grootste fractie in de Eerste Kamer, de begroting vermoedelijk niet door de Staten-Generaal krijgt. Verkenner Wouter Koolmees schreef dit ook al in zijn eindverslag. Een cruciaal gegeven: zonder begroting geen geld voor nieuw beleid.

Dus dezelfde VVD die weigert met de GL-PvdA te regeren, want radicaal-linkse dwazen, weet óók dat ze in de senaat waarschijnlijk niet zonder die partij kan. Daarom stemt de VVD ermee in, noteert Buma, „dat D66 en CDA hierover onderhandelen met GL-PvdA en/of JA21 zonder de VVD”.

Het betere weggijken. De VVD wil wel een akkoord met de radicaal-linkse dwazen maar niet met ze in één kamer worden gezien.

Het illustreert hoe een harde campagnebelofte de bestuurbaarheid van het land kan ondermijnen. De blokkade van GL-PvdA deed het goed bij VVD-kiezers, maar staat haaks op afhankelijkheden die het tweekamerstelsel voor middenpartijen creëert.

Kijk even mee. Dit zijn de in omvang grootste fracties in de Tweede Kamer: D66 op één, PVV twee, VVD drie, GL-PvdA vier, CDA vijf. In de Eerste Kamer: GL-PvdA op één, BBB twee, VVD drie, D66 vier, CDA vijf. Met die partijen moet elk kabinet een goede werrelatie hebben om überhaupt iets voor elkaar te krijgen.

En er zijn al beperkingen. De PVV werkt nooit mee aan een begrotingscompromis. Voor BBB geldt de komende periode waarschijnlijk hetzelfde, gezien het verwachte stikstofbeleid.

Daarom is het zo kwetsbaar dat de VVD, slechts de derde partij in zowel de Tweede als de Eerste Kamer, óók de grootste senaatsfractie nog eens uitsluit: het hele bestuur kan erdoor in de soep lopen.

Dus denk niet dat alleen GL-PvdA geïrriteerd is. In het vervolg van deze formatie, geleid door be-

Er kunnen politici zijn die denken: we laten die Jetten een half jaartje spartelen

Vormalig informateur **Sybrand van Haersma Buma** en VVD-leider **Dilan Yesilgöz**. FOTO REMKO DE WAAL/ANP

stuursvoorzitter Rianne Letschert van de universiteit in Maastricht, moet er om de begroting te red- den een manier gevonden worden GL-PvdA tóch binnen te hengelen.

De oplossing is geen hogere wiskunde. Extra geld voor zorg, huren, armoedebeleid, klimaatbeleid, et cetera. Reken maar dat de rekening hoog zal zijn. Geld dat de nieuwe coalitie liever aan de eigen thema’s zou uitgeven.

De ergernis draait om die combinatie van feiten: het uitsluiten, het weggijken van onvermijdelijke samenwerking, de torenhoge kosten daarvan. Vandaar dat je hoort over bloedgeld: het risico van een politieke afrekening dat Dilan Yesilgöz na deze formatie loopt door de irritatie die ze heeft opge- wekt.

Tussen VVD en D66 is er altijd spanning. Dat was al zo tussen Hans van Mierlo en Hans Wiegel in de jaren zeventig, en later tussen Van Mierlo en Frits Bolkestein. Ook onder Sigrid Kaag, D66-lijst-trekker in 2021, bleef de relatie met de VVD ge- spannen.

Dit jaar vertelde Yesilgöz dat het giftige Haagse klimaat voor haar in 2021 is begonnen. Ook toen verraste D66 bij de verkiezingen. Ook toen botsten VVD en D66 over linkse deelname aan de nieuwe coalitie. En Rutte wankelde dat jaar door een motie van afkeuring die mede door D66 werd ge- steund.

Het eindigde ermee dat Rutte bleef en de VVD, net als dit jaar, haar zin kreeg inzake de coalitie: er kwam een centrumrechts kabinet. Gevolg was ook dat Kaag de inhoudelijke onderhandelingen won. Het bracht Rutte vanaf 2022 in botsing met zijn eigen partij (stikstof, migratie) en in 2023 dwong de VVD de val van zijn vierde kabinet af over migra- tie: de inleiding van het kabinet-Schoof.

Zo is de constante dat de VVD haar identiteit telkens afhankelijk maakt van haar electorale con- currenten. Op dit moment zit de electorale energie op de (uiterste) rechterflank. In dat opzicht was de campagnekeuze om zich af te zetten tegen Frans Timmermans volmaakt logisch.

Het gaf de partij een nieuwe positie op rechts: ze concurreerde weer met PVV, FVD, JA21 en BBB. Onder Rutte was dit allang niet meer het geval. En het libertaire gedachtengoed - minimale overheid, minimale belastingen - dat vooral in de Ameri- kaanse techsector terrein wint, spreekt ook Yesil- göz erg aan, zo bleek vorige maand bij het begin van de formatie.

Collega Guus Valk beschreef in *NRC* dat Yesil- göz, op de dag dat Jetten en Bontenbal twee we- ken terug hun gezamenlijk stuk presenteerden, een ontmoeting had met de Argentijnse minister van Deregulering en Staatshervorming. Een soort

Elon Musk, maar dan effectief. De VVD legt „een an- der ideologisch accent”, zei Kamerlid Silvio Erkens, die suggereerde dat de ontmoeting een toevallige samenloop was. Erkens was campagneleider bij de laatste verkiezingen.

Het blijft ongewis wat dit alles betekent voor de bestuurlijke rol van de VVD: wil ze als coalitiepart- ner straks haar rechtse profiel behouden? Zoekt ze de concurrentie met radicaal-rechts of met CDA en D66?

Feit is dat de partij onder Yesilgöz een ijzersterke onderhandelingspositie heeft: zonder de VVD is er bijna geen kabinet mogelijk. Dus ze heeft alle ruim- te zich, ook inzake een eventuele kabinetsdeelna- me van JA21, keihard op te stellen.

Asielstop

Zorgelijk was dat de benoeming van Rianne Let- schert tot informateur in de Kamer maar 88 stem- men kreeg. Uiterst rechts (PVV, FVD), uiterst links (SP, PvdD, Denk) en links (GL-PvdA) waren tegen: dat is erg veel oppositie in zo’n vroeg stadium. Bo- vendien steunde de favoriete kandidaat-coalitie- partner van de VVD, JA21, een motie van Wilders voor een asielstop. Een asielstop is strijdig met het internationaal recht.

Ook sprak Wilders steun uit aan de nieuwe Ame- rikaanse veiligheidsstrategie. „Trump heeft groot gelijk als hij stelt dat we in Europa met onze open grenzen en gebrek aan nationale soevereiniteit te maken hebben met het afsterven van onze eigen beschaving.”

Het herinnert aan de val van Rutte I in 2012, toen Wilders ook politiek dood werd verklaard en met internationale steun (Marine Le Pen, Philip Dewin- ter) zijn Haagse status op peil hield.

En in dit klimaat kunnen er óók politici zijn - in de PVV, mogelijk de VVD - die denken: die Jetten speelt nu mooi weer, we laten hem een halfjaartje spartelen. Dan krijgt hij voor even dat minderheids- kabinet. Daarna laten we het zo snel mogelijk val- len, zodat zijn reputatie voor altijd verloren is.

Het blijft een richtingloze formatie. Veel onge- duld en goede bedoelingen bij Jetten en Bontenbal. Geen helder vooruitzicht op het stempel dat de VVD en de oppositie zullen drukken. Toch is de vraag duidelijk. Wereldleiders bedrei- gen bondgenoten. In Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk is radicaal-rechts in opkomst. De EU wordt ondermijnd door een kongsi van het Witte Huis, Amerikaanse techreuzen en het Krem- lin.

Misschien ligt het dan niet voor de hand een toch al instabiele democratie te verrijken met een labiel minderheidskabinetje, en is alleen een robuuste nieuwe regering het juiste antwoord.

COLUMN
STEPHAN SANDERS

‘Omvolking’ vond inderdaad plaats - in de koloniën

Wat is er in hemelsnaam klein aan de ‘klei- ne regentijd’? Onderweg van het vlieg- veld naar het centrum van Paramaribo ontwikkelt zich een langdurige, hevige bui, die de straten blank zet, en het au- toverkeer laat navigeren over kleine ri- vieren, waaronder straten verborgen moeten liggen. Veel van dit soort dagen zullen volgen. De bestuurder die ons rijdt noemt het „babyweer”. Want wat moeten de mensen nu anders doen dan zich vernieuwvuldigen.

Het feest van vijftig jaar onafhankelijkheid is voorbij, maar de versierselen hangen er nog. In het centrum van de stad rijden we onder druipende banieren door met daarop regels van de nationale dichter R. Dobru (1935-1983), die in 1965 al het beroemde ‘Wan Bon’ schreef. ‘Wan bon, someni wiwiri’ (een boom, zoveel bladeren). ‘Wan liba, someni kre- ki’ (een rivier, zoveel krekken). Tientallen meters gaan die strofen door, om te eindigen met de hartenkreet ‘Wan pipel’ (één volk). Uit verscheidenheid moet eenheid komen, daar komt het op neer. Het is simpel en ritmisch en gemaakt om voor te dragen.

Anil Ramdas, een stuk jonger dan Dobru, hield de na- tionalistische tendens van Dobru en andere Surinaamse li- teratoren, die volgens hem niet dachten als schrijvers, maar als opbouwwerkers. Ze hadden „een visie verward met een missie”. Het was behoorlijk moedig om tegen dat hyperna- tionalisme van zijn Surinaamse landgenoten in te gaan. Al- ledaags voorbeeld: in het vliegtuig vraagt een Nederlands- Surinaamse mevrouw aan de Nederlandse steward, die

voor het eerst op Parama- ribo vliegt, hoelang hij in Suriname mag blijven? Twee dagen maar? Kreetje van ontzetting. „Je gaat niet terug willen gaan, hoor.” Surinaams chauvi- nisme op z’n best, met een retourticket op zak.

Het is de angst voor een herhaling van zetten, die het meest zegt over de eigen handelswijze

Maar in Dobru’s tijd moest die onafhankelijkheid nog bereikt worden, en woonden Surinamers in over- grote meerderheid vanzelfsprekend in ‘Sranan’. En zodra ik weer in Suriname ben, realiseer ik me hoe al die verschillende volkeren en etnische identiteiten maar bij el- kaar zijn gesmeten door Nederlanders: de Afrikanen die ge- rooofd werden; later kwamen de Hindostanen, Javanen, Chi- nezen et cetera. De inheemsen, die waren er allang, maar die werden volmaakt gemarginaliseerd. Een potpourri aan mensen, van hogerhand koloniaal bijeengegredven: en ver- der zoekt u het maar uit.

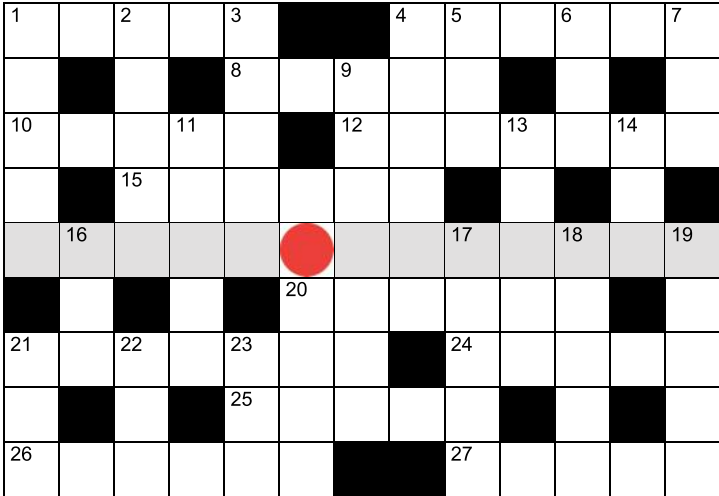
Als Dobru schrijft over al die verschillende huidskleuren, talen en religies die in de loop van de tijd op één hoop wen- den gegooid, overdrijft hij niet. En zijn gehamer op wan pi- pel, één volk, is niet gebaseerd op een gemeenschappelijke bloedlijn, want die was er niet. Dobru wilde iets vitaals en leefbaars maken van deze krankzinnige, koloniale gijzeling, door Nederlanders beraamd.

In dat licht is het godgeklaagd dat er Nederlandse politici zijn die met droge ogen over het begrip ‘omvolking’ durven te spreken, als zou een (linkse) elite doelbewust bezig zijn de ‘blanke Nederlandse stam’ te ondermijnen door buiten- landse ‘import’ naar ons land te halen. Hier spreekt het kwade geweten. ‘Omvolking’ vond inderdaad plaats in de koloniën, in Suriname, op de Antillen, en in Zuid-Afrika. Die was volmaakt planmatig opgezet. Zodra Nederlandse politici het begrip gebruiken, spreekt dus ook de kwade herinnering: ze weten nog wat hun vooroorvaderen heb- ben gedaan in de overzeese gebieden, en vanuit een para- noïde waan zijn ze bang dat hen nu hetzelfde lot zal treffen. Het is de angst voor een herhaling van zetten, die nog het meest zegt over de eigen handelswijze uit het verleden.

Nog eens Dobru: ‘Een Suriname, zoveel soorten haar, zo- veel huidskleuren, zoveel aan talen. Eén volk’.

Bedenk wel: het volk is in Suriname niet vanzelfspre- kend, het is nog in de maak, bijvoorbeeld tijdens babyweer.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: **1.** Duk die een nieuwe conservatieve zuil wil oprichten **4.** Door Elvis bezongen buurt **8.** Op hem is de spot gericht **10.** De laatste uitbraak hiervan was in de DRC **12.** Publieke ruimte **15.** Kroost van Vagebond en Lady **20.** Hijs je een boze vrouw en boze geest mee op **21.** Klein witgoed **24.** Aards model **25.** Volgens **26.** 'Personeel __ staakt om verslechterde situaties' **27.** Bevat de Tien Geboden

Verticaal: **1.** Voetstreek **2.** Onmetelijk **3.** Meest gestreamde rapper ooit **4.** Postduif uit *De Fabeljeskrant* **5.** Kom je veel tegen op de Hoge Veluwe **6.** Griekse letter **7.** Honderdste kroon **9.** Werkt in de lucht **11.** Koninklijke knecht **13.** Tussen protagonist en figurant **14.** Franse naam **16.** Past voor gram of centrum **17.** Kan niet slechter **18.** Dramatisch langzaam tempo **19.** Bruijn zit nu op haar portefeuille **20.** Hij mist haar **21.** Die wordt zaterdag onthuld **22.** Past voor moe of gat **23.** Kun je aan hangen met een biertje of proteïneshake

Oplossing puzzel 12 december. Horizontaal: 1. ZADEL 5. SET-UP 9. HEN 10. CYAAN 12. ARI 13. ONJUIST 14. AMPER 16. NOA 17. OR 18. ARENA 22. UNIEK 25. UR 26. SPE 28. ROBOT 29. MINNAAR 31. ARA 32. EISEN 33. VRIJ 34. SINAS 35. FOYER **Verticaal:** 1. ZENO 2. ANJA 3. ECI 4. LYSOL 5. SNAAR 6. TAPE 7. UREN 8. PIRATERIJ 9. HONDURAS 11. ATRIUMS 15. MRI 19. CEO 20. AKTES 21. BRIEF 23. NORI 24. IBAN 26. SAVE 27. PARR 30. NNO **In het midden:** CALIBRI

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

DATE-ADVIES

Aangenaam winterweer, op een Utrechts terras. Gezellige lampjes en vriendelijke gesprekken. Opeens consternatie een paar tafeltjes verderop. Een jonge man heeft zijn biertje omgegooid, deels over de knie van zijn date. Hij rent naar binnen. Voor een doekje? De Britse toeristen aan het tafeltje ernaast zijn eensgezind in hun advies: „*You can still get away now, love!*”

Heleen Hegge

COLUMN
MARCEL

Kerstnummer

Ik werd geïnterviewd voor het kerstnummer van *de Gelderlander*, ondanks alles een hele eer, mijn vader spelde die krant. De Gelderlander was zijn venster op de wereld. Misschien kwam het daardoor dat de grote nieuwsgebeurtenissen aan ons voorbij leken te gaan. Mijn moeder vond het vergeleken met andere kranten goed papier, ze gebruikte het om in de wintermaanden in onze natte schoenen te propen.

De journalist heette Rob, we kenden elkaar van de gebeurtenissen rondom Vitesse en hij had me een keer eerder samen met Theo Janssen geïnterviewd, een gesprek dat volgens hem compleet uit de bocht vloog.

Fotograaf en journalist zaten samen achter een dampende kop koffie aan een tafeltje in een café, wachtend op hun prooi. Ik werd er nostalgisch van; ach ja, zo ging dat vroeger. De fotograaf mocht eerst, hij kreeg van Rob de vrije hand. „Doe je ding, dan hebben we dat gehad.”

De fotograaf zag een kale muur, een plant en een schemerlamp. Hij stelde voor dat ik verveeld achter een tafeltje ging liggen, iets wat ik normaal nooit doe in een vol café, maar wat volgens hem wel heel erg mij was. Ik vond het vooral heel erg De Gelderlander, wat bij Rob de vraag deed opkomen waarom ik het dan toch deed. Ik vond dat vervelend voor de fotograaf, hij mocht zich nooit met interviews bemoeien en nu bemoeide de interviewer zich ineens met een van zijn foto's, niets eens de hoofdfoto, de fotograaf had een heel scenario op straat uitgedacht, achter vuilnisbakken voor een muur met graffiti.

Journalist Rob zei dat ik ondanks dat ik niet in Gelderland woon toch een bekende Gelderlander ben en dat ik daarom met elf anderen in de kerstkrant kom, net als Michel Schaay, de redder van Vitesse, en

Alexandra van Huffelen die hem in een feestelijke tutu had ontvangen in haar kamer op de Radboud Universiteit. Ik vond het eervol en tegelijkertijd zorgelijk dat de redactie van de Gelderlander binnen Gelderland geen grotere Gelderlander had kunnen vinden dan ik ben. Tegelijkertijd begreep ik dat ook wel: de succesvolste Gelderlanders komen pas als ze vertrokken zijn uit Gelderland tot bloei, of ze komen van buiten, krijgen een hoge post in Gelderland en hangen dan een tijdje de bekende Gelderlander uit.

De beste vraag was wat De Gelderlander nog beter zou kunnen doen om kritische lezers aan zich te binden, ik hoop dat Rob het antwoord uittikt van de

Volgens de fotograaf was het heel erg mij om verveeld achter een tafeltje te liggen

band en het niet zelf gaat samenvatten, maar daar heb ik alle vertrouwen in. Voor het reportage-element liep hij nog even mee naar boekhandel Hijman Ongerijmd waar ik in grote haast een toespraak ging schrijven voor een bijeenkomst later die avond waarbij alle Arnhemse vrijwilligers in het zonnetje werden gezet.

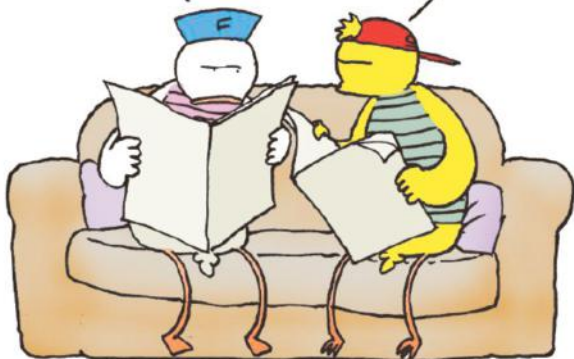
Rob nam zwaaiend afscheid. Jammer voor hem, gelukkig voor mij, want ik had de sfeer van de avond waarop burgemeester en vrijwilligers elkaar heerlijk invetten totaal verkeerd ingeschat.

Marcel van Roosmalen schrijft elke maandag en donderdag een column.

FOKKE & SUKKE
ZIJN VOOR EEN VERBOD

ZE NOEMEN ZICH
EEN "TREKKERCLUB"

MAAR HET IS
NATUURLIJK
GEWOON EEN
CRIMINELE
ORGANISATIE

RGVT

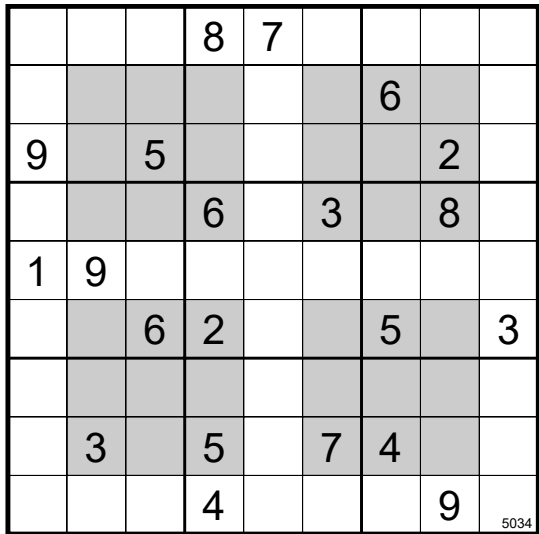
nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter RitmeesterPZZL.com

Rechts: de oplossing van vrijdag.

6	2	8	5	9	4	7	3	1
4	5	3	6	1	7	8	9	2
9	7	1	2	8	3	6	4	5
7	8	4	9	6	5	1	2	3
5	3	6	1	4	2	9	8	7
2	1	9	7	3	8	4	5	6
8	6	5	3	7	9	2	1	4
1	4	2	8	5	6	3	7	9
3	9	7	4	2	1	5	6	8

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

De ouderloze beelden van Dan Zhu

PAGINA C2-3

Cultuur

CULTUUR & MEDIA

cultuur&media

IN HET NIEUWS

Paul de Nooijer exposeerde op het eerste Fotofestival Naarden in Naarden Vesting in 1989. FOTO VINCENT MENTZEL

NECROLOGIE **PAUL DE NOOIJER (1943-2025)**
FOTOGRAAF

Fotograaf met licht surrealistische toon

De Nooijer stond bekend om zijn geënceneerde beelden, vaak met humoristische tintje.

Rianne van Dijk
AMSTERDAM

Het moet een bijzondere bedoening zijn geweest in huize De Nooijer in de jaren tachtig. Voor de foto's die Paul de Nooijer in die tijd maakte - geënceneerde taferele die wel een soort theaterstukjes lijken - werd niet zelden het huis grondig aangepakt. Kamers werden opnieuw behangen, meubels werden verslept en bekleed met exotische stoffen. Vrienden, familie, De Nooijer zelf en zijn vrouw Françoise Neeteson en zoon Menno poseerden als acteurs voor de foto's.

Zo is er een beeld uit 1984, waarin De Nooijer en Françoise als Tarzan en Jane in hun eigen woonkamer aan tafel zitten, zij in luipaardpakje op een luipaardbank, hij met ontbloot bovenlijf en een schamel lendendoek, aan de muur achter hen een wild bloemestmotief. Het is een goed voorbeeld van de fotografie waar De Nooijer zo bekend mee werd: licht surrealistische geënceneerde beelden, niet zelden met een humoristische tintje.

Paul de Nooijer overleed vrijdag 12 december op 82-jarige leeftijd. Door de intensieve samenwerking van het gezin De Nooijer kan je misschien wel niet altijd spreken van 'een werk van Paul de Nooijer'. Figureerde de jonge Menno al sinds zijn kindertijd in het werk van zijn vader, sinds de jaren negentig werkten ze als volwaardige creatieve partners samen en maakten ze experimentele kunstinstanties met fotografie en video.

In de documentaire *Het laatste kunstje*, een dubbelportret van het duo dat in 2017 werd uitgezonden in *Het Uur van de Wolf* (NTR), werd duidelijk hoezeer ze daar in hun studio

in Zeeland een familiebedrijf vormden. Al bagatelliseerde Françoise haar rol door te zeggen dat ze vooral in veel films voorkwam omdat ze nou eenmaal voorhanden was. Toch was zij het, die de foto *De grasrijker* (1977) nam, die in 2021 werd opgenomen in de eregalerij van Nederlands Fotomuseum in Rotterdam. Ook weer zo'n surrealistisch beeld waarop een man, Paul de Nooijer zelf, in de woonkamer een stukje gazon staat te strijken met een roze strijkbout.

Droomachtige scènes

Paul de Nooijer werd in 1943 geboren in Eindhoven. Hij volgde daar na zijn middelbare school een opleiding aan de Academie voor Industriële Vormgeving en kreeg via zijn docent Frans Zwartjes interesse in fotografie. Hij werkte een tijd als reclamefotograaf, tot hij zich met behulp van beurzen kon ontwikkelen als fotograaf en al snel ook als filmmaker.

Zijn fotografie had een surrealistisch en magisch-realistisch karakter, met droomachtige scènes in rijk gedecoreerde interieurs, erotische scènes met veel naakt, vaak gemaakt met een groothoeklens, wat nog een extra vervreemdend effect had. In zijn afdrucken koos hij vaak voor een grafische benadering, met veel grijsstinten en een grove korrel. Zijn filmstijl, hij maakte vaak experimentele en associatieve video's zonder narratieve structuur, leende zich goed voor videoclips: De Nooijer maakte in de jaren tachtig twee videoclips met de Golden Earring. Paul de Nooijer wist al langer dat hij prostaatcancer had. Recente films die hij met zoon Menno maakte, stonden in het teken van terugkijken en naderend afscheid. Met hun laatste films wilden Paul, Menno en Françoise het taboe over het praten over de dood doorbreken, en vertelden ze in 2022 in *De Filmkrant*. Ook presenteerden ze in dat jaar twee boeken over hun oeuvre: *Is Haven Blue?* met beelden uit de ruim honderd films die ze maakten, en *Is Heaven Red?*, met fotografisch werk.

Een tour de force in acrylverf

TENTOONSTELLING Kunstenaar Dan Zhu is een meester van detail en het grote gebaar. Ze won in 2020 de Koninklijke Prijs voor Vrije Schilderkunst en exposeert nu in Museum Kranenburg.

Lucette ter Borg
BERGEN

Het moet een raadselachtige tijd zijn geweest voor de deels in China, deels in Nederland werkende kunstenaar Dan Zhu (Jiangxi, 1985). De afgelopen drie maanden verbleef ze als artist in residence in 't Oude Hof in het Bergerbos bij Bergen. Dat is een van oorsprong 17de-eeuws landgoed - nu verbouwd tot onder andere restaurant en hotel. In het Bergerbos zijn de lanen statig, met symmetrische vijverpartijen en oude beuken, kronkeleiken en naaldbomen. Op de bospaden krioelt het op de mistige vrijdagmiddag dat ik er rondloop van de wandelaars, ruiters, honden en hun bazen.

Hoe doe je inspiratie op in een omgeving die uitdrukkelijk wit is, Westers, tot op de vierkante centimeter aangeharkt en zeer bemiddeld? Dan Zhu is een dromenvanger en ook hier in Bergen heeft ze die gevangen, zo blijkt op de wat teleurstellende, want karige tentoonstelling in museum Kranenburg verderop. Ik ken Zhu's werk sinds haar presentaties op de Rijksakademie in Amsterdam in 2018 en 2019. Haar atelier was niet ingericht met een installatie, performance of film, maar bestond uit traditionele werken op papier aan de muur. Een daarvan is destijds aangekocht door Stedelijk Museum Schiedam en is nu ook in Bergen te zien.

A trip to an image 3 - sparkling water (2017) is een als een sprookje opgezette *tour de force* in acrylverf. Over het papier, verdeeld in horizontale banen, zweven planeten met monden, oren en lippen, handen zonder armen, vingers die wijzen. Een gezicht aan de rechterkant van het papier tuit de lippen, alsof de hele voorstelling met één ademtocht kan worden opgezogen.

De fijnzinnige details, de zachte kleuren, het precieze schildergebaar en de verschillende lagen deden denken aan een kamer vol transparante gordijnen waardoor je je als kijker als in een droom een boerderijtje op Zhu's werk was niet geëngageerd, niet rauw of hermetisch, maar zacht, meanderend, persoonlijk en toch universeel. Rondom elk werk hing de belofte dat alles kan veranderen in iets anders, dat alles mogelijk is.

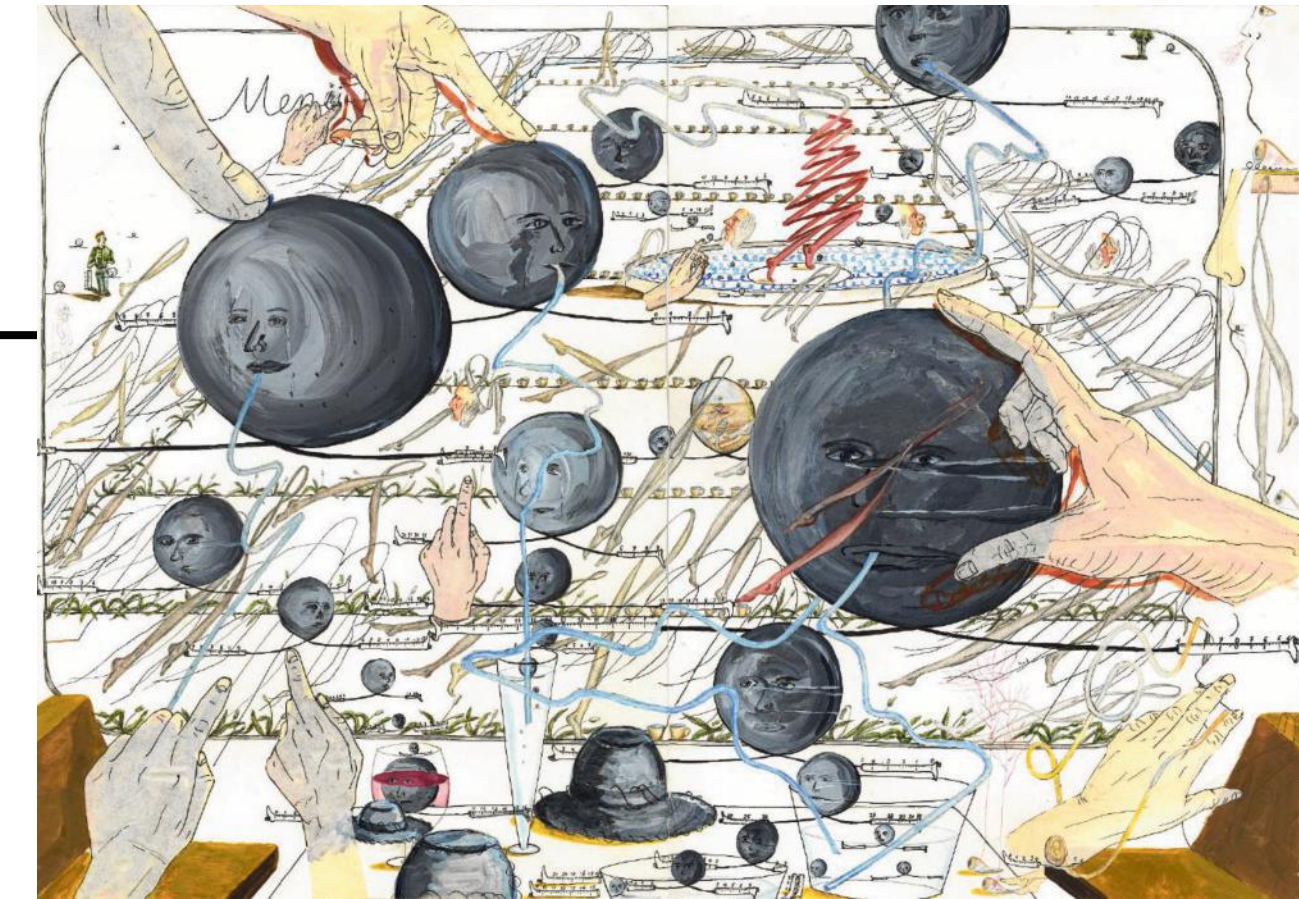
Niet voor niets heet de tentoonstelling in museum Kranenburg *All Ends Meet*, want die eindeloosheid, de transformatie van 't één in 't ander, het idee dat alles met elkaar te maken heeft, kenmerkt het werk van Dan Zhu nog steeds. Tijdens haar residentie in 't Oude Hof zijn drie werken ontstaan en rondom dat werk zijn tien andere werken samengebracht in niet de prettigste ruimtes van het museum. Dan Zhu's werk is intiem en voegt zich slecht naar doorgangsruimtes als een gang of overloop.

Tumbleweeds

Zhu is een zeer productieve kunstenaar. Haar carrière is sinds het winnen van de Koninklijke Prijs voor Vrije Schilderkunst in 2020 langzaam maar gestaag gegroeid, met een galerie in Beijing, in Den Haag, solo's op Art Basel Hong Kong en een paar groepstentoonstellingen binnen en buiten Nederland. Niet heel spectaculair, ze is meer iets voor fijnproevers.

Haar gebaar - zo is te zien in Kranenburg - is zelfverzekerder geworden, met bredere kwaststreken, maar nog steeds vol intrigerende details. De mogelijkheid van een spiritueel bewustzijn dat in sluierstaartvissen, bladeren, lampionplanten, straatsteentjes en zo iets prozaïsch als een toegangskaartje kan zitten, is nog steeds een constante. Om dat spiritueel bewustzijn aan te boren en tot tekenen en schilderen te komen, zo vertelde haar galeriehoudster in coronatijd, toen Zhu zelf noodgedwongen in China zat, moet ze eerst in een soort trance komen. Er moet een „fontein van beelden" in haar hoofd ontstaan, die ze „ouderloos" noemt. Dat laatste omdat de beelden geen voorgeschiedenis hebben of lijken te hebben. Ze zetten haar handen in beweging, als een organisme waar plotseling bloed door begint te stromen.

Een mooi voorbeeld hiervan is het luministische *The Stone Way* (2025), een werk met acrylverf op doek dat is ontstaan tijdens haar residentie in het Bergerbos. Met een ragfijn penseeltje heeft Zhu een boerderijtje opgetrokken waarvan de ramen flonken in een droom dat boerderijtje - is het Chinees, is het Noord-Hollands? - kronkelt in groen, blauw, rofwit en beige een klinkerpad. Dat klinkerpad slingert als een serpentine om de boerderij heen, over het dak, onder de grond, in de verte. Het klinkerpatroon vormt een abstract, soms concentrisch golvend patroon dat naadloos overgaat in eenazon. Het schilderij zuigt je naar binnen, neemt je mee als een wervelwind.

Boven: 'A trip to an image 3 - the sparkling water'. Midden: 'Take off and run!'. Onder: 'The Pretenders'. BEELD STEDELIJK MUSEUM SCHIEDAM, TABULA RASA GALLERY BEIJING EN DAN ZHU.

Recensie
Tentoonstelling

Dan Zhu: All Ends Meet.
T/m 10 mei 2026. Museum Kranenburg, Bergen (N-H).
●●●○○

pentine om de boerderij heen, over het dak, onder de grond, in de verte. Het klinkerpatroon vormt een abstract, soms concentrisch golvend patroon dat naadloos overgaat in eenazon. Het schilderij zuigt je naar binnen, neemt je mee als een wervelwind.

Hetzelfde gevoel krijg je bij het grote acrylwerk op papier *Take Off and Run* (2022-2023). In een toon-

zetting die fluctueert van bruin, naar oranje, geel en bordeauxrood rijgen tientallen *tumbleweeds* zich aaneen. Ze vormen een brede massa die nergens loodzwaar wordt. Daar zorgen de details voor, die je pas ziet als je met je neus op het papier staat. Aan de bovenkant verschijnen handen, met in de vingers een dunne draad. Aan die draad hangt een doorzichtige, in de wind wapperende doek.

Rechtsomder, heel klein, verandert de draad in een pad waaroverheen een slak kruipt, met daarachter een slakkenhuis dat zich vertakt in tientallen draden die weer contact maken met de *tumbleweeds*. Dit werk herbergt alles wat Zhu kan: ze is een meesteres van het detail en van het grote gebaar. Ze brengt alles samen, ook dat wat ogenschijnlijk nooit klopt.

Transformeer je keukentafel tot casino

Recensie Bordspel

Flip 7
3-18 spelers, €11,99
USAopoly.
●●●●○

De glimmende doos van gokbordspel *Flip 7* verkondigt vol bravoure dat we hier met het beste kaartspel aller tijden te maken hebben. Kijk, dat is precies de zelfoverschatting die een gokker goed gebruiken kan.

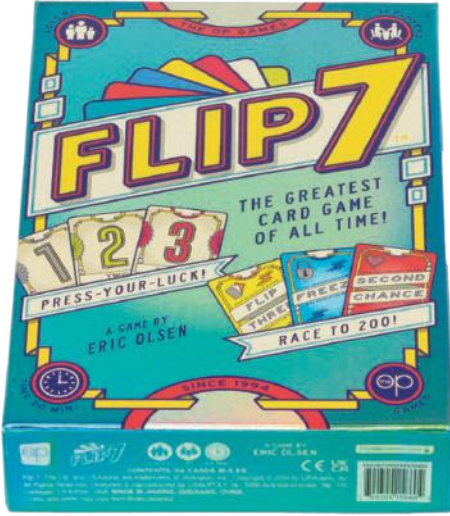
De spelregels van *Flip 7* passen bijna op een bierviltje. Wie als eerste 200 punten heeft wint. Je krijgt elke beurt een kaart met een aantal punten tussen één en twaalf toege-deeld. Je kunt ieder moment passen en je punten incasseren. Of, en dit is eigenlijk altijd leuker, je gaat dóór. En je neemt nog een kaart. Meer punten! En nóg een. En nog eentje? Maar pas op: trek je voor de tweede keer een cijfer dat je al hebt liggen? Dan ben je af, *bust*, bankroet, en lig je uit het spel.

De twaalf zit twaalf keer in de stapel. De elf zit er elf keer in, de tien tien keer, enzovoort. Twaalf punten zijn veel punten, maar de kans dat je nóg een keer twaalf trekt, is ook reusachtig. Dat maakt elke keuze en ieder risico zichtbaar voor de hele tafel. Iedereen ziet dat je hoog spel speelt als je doorgaat met een tien voor je neus. En iedereen aan tafel leeft mee als je nat gaat op een drie. Zelfs als je met z'n zessen aan het flippen bent (theore-

tisch kan je *Flip 7* met 18 spelers spelen), is voor iedereen duidelijk wat er aan tafel gebeurt.

Het is knap hoe snel *Flip 7* een keukentafel tot casino transformeert. Blackjackers roepen *hit me* als ze nog een kaart willen. Pokeraars tappen met hun vingertje op de tafe of mompelen *check*. Ook gezien: het wuifgebaartje, kom maar op.

Zeker, bij het winnen van een potje *Flip 7* komt een flinke portie geluk kijken. Voor je gemoedsrust is het beter als je die willekeur omarmt. Geef de kaarten de schuld, de dealer, smaal dat je tenminste geluk in de liefde kent, of zoek het toch

maar bij jezelf. Want waarom ging je nou dóór, je had al een acht en een negen liggen, zeventien punten is een prima score, maar je was gierig, dacht vooruit, één kaart moet kunnen.

Alsof *Flip 7* nog niet gemeen genoeg is, zitten er pestkaarten tussen de cijfers. Met de vrieskaart dwing je een andere speler te passen. En met de *Flip 3* kan je een andere speler drie kaarten opdringen. Ook dat is weer een gok: misschien help je een tegenstander juist met extra punten. Argh! Ach ja. Eigen schuld. Toch?

Lucas Brouwers

Een kaartspel waaruit dieseldamp walmt

Recensie Bordspel

Radlands
2 spelers, €30,-
Wanclot.
●●●○○

De makers van kaartspel *Radlands* snoven dieseldampen op, keken diep in het hart van een nucleaire explosie en zagen een bende neopunkers op motoren op zich afzafen. Het eindresultaat is een tactisch kaartspel voor twee waarin water schaars is en temperaturen licht ontvlambaar zijn.

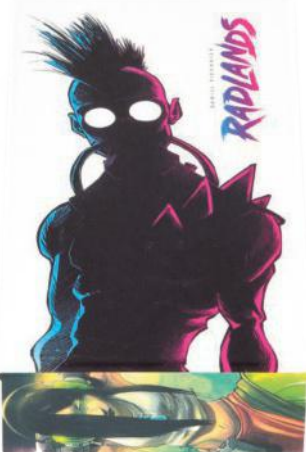
De postapocalyptische economie van *Radlands* draait op water. Elke speler beheert een kamp bestaand uit drie kaarten die locaties voorstellen. Bijvoorbeeld: bloedbank, garage, katapult. Zodra die drie kaarten door je tegenstander zijn vernietigd, heb je verloren. Maar voor het zover is kun je de kampkaarten in je voordeel gebruiken. Zo kan je in de bloedbank je punkers, ehm, 'converteren' in water. In de garage betaal je juist met water om plunderaars op pad te sturen naar het kamp van de tegenstander.

In de drie legerrijen vóór je kampkaarten kun je punkers spelers die rechtstreeks uit de woestenij zijn geplukt. Bijvoorbeeld: pyromaan, mutant, sektelieder. De punkers voorkomen dat je tegenstander je basis direct kan aanvallen. Maar ze hebben ook hun eigen krachten: de

pyromaan kan onbeschermd kampkaarten van je vijand beschadigen.

In *Radlands* deel je een gemeenschappelijke trekstapel. Je bent daardoor nooit zeker dat je de kaarten trekt waarop je aast. Het vraagt een overlevementsmentaliteit: wees opportunistisch, blijf wendbaar, en wees niet te vies om tactiek tot strategie te promoveren. Winnen in *Radlands* vereist dat je ook een oogje op het veld van je tegenstander houdt, zodat je precies het juiste tandwiel uit de vijandige machine kan slopen.

Radlands-ontwerper Daniel Piechnick is voormalig Scrabblekampioen van Australië. Niet echt punk. Piechnick is óók voormalig professioneel speler en tester van

het immens populaire kaartspel *Magic: the Gathering*. Best wel punk. Dat dna voel je wel terug. *Radlands* en *Magic* hebben gemeen dat spelers kleine legertjes opbouwen, zoeken naar synergie tussen kaarten om uiteindelijk met een paar trucs de tegenstander onder te krijgen. Niet voor beginners, maar wel een heerlijk breinng conflict.

Maar dan moet dat conflict wel beslecht raken. Want soms, tegen het einde van het spel, als kaarten en opties uitgeput raken, verliest *Radlands* stoom. Dan veranderen ronkende motoren in pruttelende brommertjes en draait het uit op een slijtageslag.

Lucas Brouwers

De Jeugd van Tegenwoordig in Paradiso in Amsterdam, op 12 december 2025. FOTO ANDREAS TERLAAK

Paradiso feest met Jeugd Van Tegenwoordig

De Jeugd van Tegenwoordig vierde het 20-jarig bestaan na grote shows ook nog met klein publiek. Het geluid was slecht, maar de Jeugd blijft onweerstaanbaar.

Anne Moraal
AMSTERDAM

Je knipperde met je ogen en de kaartjes waren al uitverkocht. Op 10 oktober gingen de twee Amsterdamse Paradiso-shows van De Jeugd van Tegenwoordig in de verkoop, een week nadat ze drie

keer Ziggo Dome plat speelden om hun 20-jarig jubileum te vieren. Daar pasten 17.000 mensen in, de grote zaal van Paradiso heeft een capaciteit van 1.500 man. Die 1500 hebben er veel zin vanavond, want iedereen weet: ook hier gaat het dak eraf. De avond heeft iets weg van de bonte avond op een familieweekend. Niet alleen door het publiek, waarin elke generatie is vertegenwoordigd, maar ook door de gezellige rommeligheid die overal in terugkomt. Er is wat van het groteske opblaasdecor uit de Ziggo Dome meegenomen: een roze buttplug aan het plafond, schoorstenen in de vorm van sigaretten op het podium. De start is verwarrend, het geluid is slecht, de leden van De Jeugd - Wiwa, Fabery-

ayo, Vjèze Fur en producer Bas Bron - hun onverschillige zelf. Faberyayo ontkurkt een fles champagne en spuit die over het publiek dat als een roedel kwispelende honden staat te wachten tot die bal nou eindelijk gegooit wordt. Ze willen meezingen, ze willen dansen. Daar hoeft je bij het 20-jarige repertoire vol hits gelukkig nooit lang op te wachten. Het publiek leeft op als *Gemist* wordt ingezet en het maakt niet eens zoveel uit dat de zang onverstaanbaar is, er zijn genoeg mensen die gretig „geile beer, geile flicker, ouwe pik, ouwe pijp” meezingen.

Het publiek is weerloos
„Het is toch leuk als iedereen lekker meedoet, dat is toch anders dan zo’n

Ziggo,” zegt Vjèze Fur. En het publiek wil heel graag lekker meedoen, maar in het begin vallen minder grote hits als *Glijpanter* dood omdat het gebrek aan tekstkennis bij het publiek de onverstaanbaarheid niet kan opvangen. Of wanneer er op het podium van alles gebeurt en gezegd wordt, maar dat het merendeel van het publiek ontgaat. Gaat het dak er dan toch niet af? Natuurlijk wel. *Gekke boys* wordt ingezet en dat lijkt een keerpunt. Het publiek bijt zich vast in de fantastische waanzin van De Jeugd. Er wordt gecrowdsurft door bandleiden en publiek. Er wordt getongd tijdens *Een Barkie*. Helemaal in de sfeer van een familieweekend komen de kinderen van de bandleiden meedoen met *Watskeburt*. Nog meer champagne

over het publiek. Wiwa gooit met water. Het geluid blijft slecht, maar De Jeugd van Tegenwoordig blijft onweerstaanbaar. Het publiek is weerloos. Op commando gaan de handen omhoog, op elkaar en verandert de vloer in een kolkende moshpit. Vjèze Fur vat het zelf mooi samen: „Er gaat natuurlijk een heleboel mis, maar er gaat ook een heleboel goed.”

Recensie Pop

De Jeugd van Tegenwoordig. 12/12
Info: dejeugdavantegenwoordig.com
●●●○○

‘Lied van de Sibylle’ brengt de wereld van Al-Andalus tot leven

Recensie Klassiek

Lied van de Sibylle door Wishful Singing & Amsterdams Andalusisch Orkest. Gehoord: 12/12 Grote Kerk Alkmaar; tournee t/m 11/1. Inl.: wishfulsinging.nl
●●●●○

Joep Stapel
ALKMAAR

Sopraan Anne-Christine Wemekamp zingt voor en de Grote Kerk van Alkmaar zingt na: *Al jorn del judici...* „Op de dag des oordeels zal blijken wie dienst heeft gedaan.” De gregoriaanse melodie galmt door het schip. De regel vormt het refrein van ‘El Cant de la Sibilla’, een eindtijdlied uit het mediterrane gebied met wortels in de vroege middeleeuwen. Het lied loopt als een rode draad door het *Lied van de Sibylle* van Wishful Singing en het Amsterdams Andalusisch Orkest (AAO). Zaterdag was de première, komende weken spelen ze deze bijzonder rijke voorstelling door

Wishful Singing (in het paars) en het Amsterdams Andalusisch Orkest. FOTO JURII HIENSCH

het hele land.

Een meezingconcert is het zeker niet: pas tegen het einde wordt het publiek uitgenodigd om het refrein te versterken. Maar het past in het rituele karakter en de zorgvuldige op-

bouw van het programma dat we onze rol van congregatie adequaat vertolken, dus wordt er eerst geoefend. Al eeuwenlang, en nog steeds, zingen mensen deze Mallorcaanse melodie. Ze is zelfs ouder dan de Grote

Kerk, merkt Wemekamp fijntjes op. Het refrein van ‘El Cant’ keert telkens terug en op gezette tijden klinken er coupletten in fraai gezongen arrangementen. Daaromheen wordt de muzikale wereld van Al-Andalus opgetrokken, de ‘Moorse’ beschaving op het Iberisch schiereiland waar kruisbestuiving de norm was en joodse, christelijke en islamitische tradities op allerlei manieren verknoot raakten. Elke cultuur kent zijn eigen eindtijd: AAO-zanger Salah Eddine Mesbah schittert met zijn soepele stem in liederen die de val van Al-Andalus bezingen. Dramaturg Willem Bruls vergelijkt die gebeurtenis, in westerse schoolboeken de Reconquista genoemd, in het boeiende programmaboek met de Palestijnse Nakba: van een ‘heroëvering’ was in feite geen sprake, aangezien de Spanjaarden van 1492 weinig te maken hadden met de Iberische bewoners van vóór de Moorse verovering van 711. Ondanks het reusachtige zwaard dat zangeres Stella Brüggén naar het podium torst, ademt de voorstelling een sfeer van verbinding en weder-

kerigheid, zowel muzikaal als inhoudelijk. Je moet aandachtig meelezen om te merken waar het ene lied overgaat in het andere. De vijf zangeressen en drie musici bewegen in een kalme choreografie door de ruimte, vullen elkaar aan en reciteren meertalige poëzie, van een traditioneel Sefardisch vers tot een gedicht van Mahmoud Darwish. De rabab (vedel) van Hamza Amrani zaagt klaaglijk. Ilias Markantonis, die vorig jaar het Ud Concours van het Amsterdams Ud Festival won, improviseert weer-galoos, maar laat zijn ud ook als een luit klinken én zingt een Grieks opstandingslied.

Prachtig is de Mozarabische ‘Hymne van de drie kinderen’ die Brüggén en Mesbah elkaar beurtelings a cappella toezingen, tegenover elkaar in een soort gewijd duel. De extreme melodische verfijning van Mesbahs zangkunst inspireert Brüggén tot indrukwekkende melismatische versieringen. Een tempoversnelling markeert een ander hoogtepunt: het opzwepende lied ‘Madre de Déus’ uit de *Cantigas de Santa María*.

Veiling kunstcollectie Aldo van Eyck levert 2,85 miljoen euro op

VEILING De veiling van de kunstcollectie van architect Aldo van Eyck heeft 2,85 miljoen euro opgebracht, bijna drie keer de verwachte opbrengst. Het topstuk, een doekje van Karel Appel, blijft in Amsterdam.

Arjen Ribbens
AMSTERDAM

De kunst- en etnograficacollectie van architect Aldo van Eyck (1918-1999) en zijn echtgenote Hannie van Rooijen (1918-2018) heeft inclusief veilingkosten 2,85 miljoen euro opgebracht, bijna drie keer de verwachte opbrengst. Dat heeft Veilinggebouw De Zwaan in Amsterdam, waar de meer dan duizend voorwerpen woensdag en donderdag werden geveild, bekendgemaakt.

Alleen al de 86 kavelen met moderne kunst, met de nodige werken die de Van Eycks van bevriende kunstenaars cadeau gekregen, brachten 1,8 miljoen euro op. Vooral de dertien werken van Cobra-kunstenaars uit de jaren dat de avant-gardebeweging bestond, 1948 tot 1951, trokken veel belangstelling. *Vragende kinderen* (1948), een tekening van Appel op A4-formaat, ging weg voor bijna 100.000 euro, tien keer de lage richtprijs. *La charette* (1949), een vetkrijt-tekening van Constant, verwisselde voor hetzelfde bedrag van eigenaar.

Kinderschilderijte

Twee Amsterdamse verzamelaars boden tegen elkaar op voor het topstuk, een ‘kinderschilderijte’ van Karel Appel. Het doekje, met een olifant, een vogel en een vis erop, deed de kunstenaar in 1949 cadeau aan Tess van Eyck, de toen 4-jarige dochter van de architect. Inclusief veilingkosten deed het 297.000 euro, drie keer de verwachte opbrengst.

Diverse etnografische gebruiksvoorwerpen deden het ook onverwacht goed. Hoogtepunt in deze categorie was een negentiende-eeuwse ceremoniële ketting van mensenhaar en walrusivoor uit Hawaï, verkocht voor ruim 90.000 euro. Een niet nader genoemd ‘museum uit Amsterdam’ kocht voor een ton een houten, eind jaren veertig door Gerrit Rietveld ontworpen *Deense stoel*.

Internationale aandacht

Michiel Boerma, bij De Zwaan verantwoordelijk voor de Tribal Art, noemt de Van Eyck-veiling het onbetwiste hoogtepunt uit de lange geschiedenis van het veilinghuis. Handelaren uit België, Frankrijk en de Verenigde Staten kwamen voor de veiling naar Amsterdam. Verzamelaars uit de VS, Jakarta en Nieuw-Caledonië kochten online belangrijke stukken. Het enthousiasme dat de kijkdagen ontlokten, noemt Boerma „hartverwarmend”.

Ceremoniële, negentiende-eeuwse ketting van mensenhaar en walrusivoor uit Hawaï, verkocht voor 90.000 euro. FOTO VEILINGGEBOUW DE ZWAAN

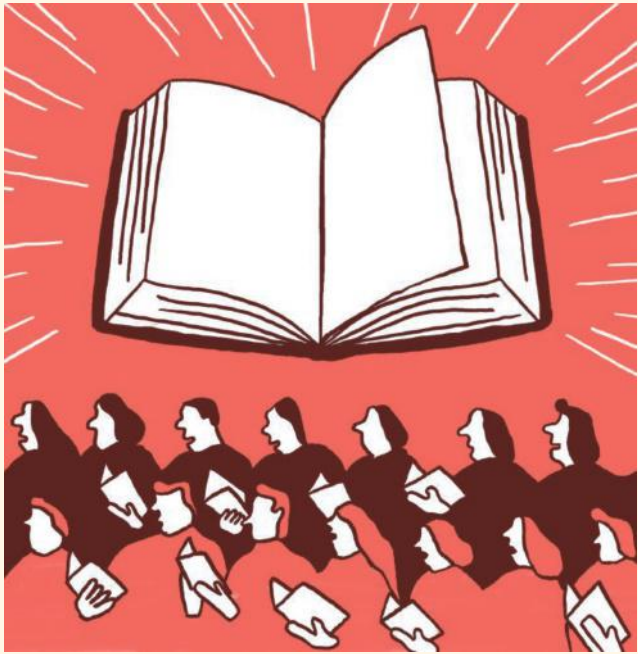
La charette (1949), vetkrijt-tekening van **Constant**, verkocht voor een ton. FOTO VEILINGGEBOUW DE ZWAAN

Van Eyck, bekend van het in 1960 voltooide Burgerweeshuis in Amsterdam, is vaak de belangrijkste naoorlogse architect van Nederland genoemd. Zijn kunst- en etnograficaverzameling vormde voor hem een inspiratiebron in zijn zoektocht naar

een universele beeldtaal.

Zijn dochter Tess vertelde voor de veiling in een gesprek met *NRC* dat ze eerder vergeefs had geprobeerd om de verzameling van haar ouders onderdeel te laten zijn van een studiecentrum.

MUZIEKPROFESSOR

Een opera met bijbelse figuren en engelenkoren

ORATORIUM Muziek kent tal van genres en subculturen: NRC's muziekprofessor biedt essentiële muziekkennis. Deze week: het oratorium. Wat moet je luisteren?

Door **Loni Verweij** Illustratie **Simon Ruis**

De afgelopen maanden hebben koorzangers in heel Nederland volop noten gestampt voor het feestelijke hoogtepunt van het jaar: een uitvoering van Händels oratorium *Messiah*. Met een mannetje of honderd het beroemde ‘Hallelujah’ jubelen: het is puur genieten voor de leden van de vele oratoriumverenigingen die ons land rijk is. Ook als je niet in een koor zit maar dat echte Messiah-gevoel eens wilt meemaken, kun je aansluiten, want ieder jaar wordt er wel ergens in het land een Meezing-Messiah georganiseerd. En is Händel niet zo je ding? Dan is er altijd nog de ruim twee uur aan kerstmuziek van die andere barokbaas: het *Weihnachts-oratorium* van Johann Sebastian Bach.

Oratoria zijn er niet alleen voor de kersttijd, maar voor het hele jaar. Een ander belangrijk moment is met Pasen. Dan gaat het verhaal specifiek over Jezus' lijden en dood en heet het een passie, denk aan de *Matthäus-Passion* van Bach.

Welke oratoria moet je kennen?

Händels *Messiah* uit 1741 is niet te missen. Het stuk neemt je mee door het leven van Christus, van de vercondiging over zijn komst in het Oude Testament tot zijn lijden, sterven en verrijzenis. Een beroemde anekdote vertelt dat de zaal bij de première zo vol was dat de heren zonder hun zwaarden verschenen en de dames werd verzocht hoepelrokken achterwege te laten, zodat er meer plaats was voor het publiek.

Een halve eeuw later schreef Jozef Haydn (1732-1809) *Die Schöpfung*. Zonnestralen die de duisternis openscheuren, donderslagen, schuimende golven, het ruisen van het jonge gras: alles komt voorbij in deze muzikale ode aan de Schepping. Elke schepingsdag wordt aan het einde gemarkeerd door monumentale koormuziek.

Bij de Britten is Edward Elgars (1857-1934) *The Dream of Gerontius* een hit. Het volgt een oude man - Gerontius - die de dood onder ogen ziet, zijn beschermengel ontmoet en Gods oordeel ondergaat, voordat hij naar het vagevuur wordt gebracht. Het koor neemt steeds andere rollen aan: vrienden, demonen, engelen en zielen. Het overweldigende engelenkoor ‘Praise to the Hosi in the Height’ is een hoogtepunt.

Niet alle oratoria hebben zijn religieuze. De Amerikaanse componiste Julia Wolfe (1958) schreef met *Anthractic Fields* een indringend oratorium over het zware leven en het gemeenschapsgevoel van kolennijnwerkers in Pennsylvania. Duistere tunnels, zweet, eindeloze arbeid, het dreunen van vallende stenen, oude volksliedjes: Wolfe laat het allemaal over je heen rollen.

INTERVIEW TIDO VISSER

‘We zijn meer zijn dan alleen een koor: we zijn een kunstinstelling’

Loni Verweij
AMSTERDAM

Tien à vijftien jaar: dat was de horizon die Tido Visser (55) zichzelf gaf om de artistieke lijnen uit te zetten bij het Nederlands Kamerkoor (NKK). Het werden er uiteindelijk 12,5: per 1 januari zwaait hij af als artistiek directeur. Wie hem opvolgt, is nog niet bekend. „Als je zo koers- en gezichtsbepalend bent voor een artistieke organisatie, is het cruciaal dat je er niet te lang zit”, zegt Visser op een novembermiddag in een uitgestorven Muziekgebouw aan ’t IJ, waar het koor die avond optreedt. „Een kunstinstelling moet reageren op de wereld om zich heen. Als dat de hele tijd vanuit dezelfde visie, voorkeuren en bias gebeurt, wordt het op een bepaald moment te eenkleurig. Ik gun de organisatie – en mezelf – nieuwe gesprekken over nieuwe onderwerpen vanuit nieuwe perspectieven.”

Visser is sinds 2013 aan het Nederlands Kamerkoor verbonden, eerst als algemeen en artistiek directeur en sinds 2022 als artistiek directeur naast zakelijk directeur Laura de By. Zijn positie ging bijna gelijk op met het chef-dirigentschap van Peter Dijkstra, die dit seizoen zijn tienjarig jubileum viert. Het koor zit „op een prachtige golf van successen”, zei Visser toen hij afgelopen juli zijn vertrek aankondigde.

Toen hij 12,5 jaar geleden bij het kamerkoor begon, was de situatie minder rooskleurig. „Ik kwam daar met het idee: laat ik eerst maar zorgen dat ik het goed genoeg doe om te mogen blijven.” Visser noemt het een duistere tijd. „Het NKK was toen een in zichzelf gekeerde organisatie. Een groep getraumatiseerde artiesten, gewonde vogels die keihard waren aangepakt door alle subdiëktoringen. Die waren inmiddels opgelopen tot 75% ten opzichte van tien jaar ervoor. Het NKK ging van 2,4 miljoen euro ergens begin jaren 2000 naar zes ton in het staartje van de directie van Irene [Witmer, zijn voorganger]. Er moest een aantal heel pijnlijke beslissingen worden genomen, die bijna onmogelijk waren zonder daarin schade te berokkenen aan mensen: afscheid nemen van zangers, mensen moesten uit dienst. Het koor werd ook keihard met de neus op de feiten gedrukt: dat ze misschien al een tijdje niet meer het allerbeste koor ter wereld waren.”

Aan Visser de taak om weer op te bouwen. „Dan heb ik het over iets wat nog steeds te weinig gebeurt in de klassieke muziek: verhalen vertellen. De verhalen die achter muziekstukken zitten, worden nog nauwelijks gebruikt om verhalen te vertellen die gaan over jou en mij, hier en nu. Uiteindelijk gaat het er wel om dat mensen zich kunnen herkennen in wat je doet. Daar

Tido Visser neemt afscheid als directeur van het Nederlands Kamerkoor. FOTO JOOST RUTTEN

wordt je werk urgenter en persoonlijker van. Waarom sta je op dat podium? Dat heb ik proberen binnen te brengen bij het koor. Ik denk dat dat heel goed gelukt is.”

Juichen op straat

Die verhalen bracht het NKK onder meer in de vorm van voorstellingen die gewoon een avondje puur koor-muziek wilde ontstijgen door samenwerking te zoeken met andere kunstvormen en in te springen op maatschappelijk actuele thema’s. Een voorbeeld is *Vergeten* (2019), een voorstelling met acteur Arjan Ederveen over de dementerende geest, geïnspireerd op Visser’s vader, operazanger Lieuwie Visser. Of neem *150 Psalms* (2017), een monsterproject met drie andere topkoren, waarbij 150 psalmen van 150 verschillende componisten werden uitgevoerd. Een boeking in het New Yorkse Lincoln Center zou niet doorgaan, maar lukte op het nippertje toch. „Een week na de eerste verkiezing van Trump belde Jane Moss, de grote bazin van Lincoln Center, persoonlijk op. Ze zei: we zoeken een verbindend project, een antwoord op de splitsing die Trump probeert te bewerkstelligen in de samenleving. Kunnen jullie nog komen? Ik liep toen juichend over straat in Amsterdam.”

Wat voor NKK laat Visser achter? „De organisatie is gezond en in goede handen. Onze omzet is vergeleken met twaalf jaar geleden met driehonderd procent gestegen. De subsidies zijn drie keer zo hoog geworden. En onze publieksaantallen zijn drie keer over de kop gegaan.” Internationaal staat het NKK ook weer op de kaart, merkt Visser. „Dat hoor je van gastdirigenten, van zangers die met andere zangers uit andere koren spreken, en je merkt het aan buitenlandse programmeurs die uitvoeringen bezoeken. Er wordt echt met belangstelling gekeken naar wat we doen. Qua zang horen we op dit moment bij de top drie van de wereld. Men noemt ons *cutting-edge* en ziet dat we meer zijn dan alleen een koor: we zijn een kunstinstelling.”

In het nieuwe jaar neemt Visser eerst een paar maanden bewust pauze: ruimte scheppen voor zijn nieuwe koers. „Ik ga een aantal organisaties adviseren, maar verder weet ik het nog niet. Het zal ongetwijfeld rond maart, april, mei weer gaan kriebelen. Ik vind het het leukste om de gebieden te bespelen tussen artistiek, zakelijk, marketing en development. Maar ook om me tussen domeinen en sectoren te bewegen. Op die manier wil ik iets positiefs bijdragen aan een wereld die het op dit moment niet makkelijk heeft. Ik hoop voor die getroebleerde wereld betekenisvol te kunnen zijn.”

Het NKK en de Akademie für Alte Musik Berlin o.l.v. Peter Dijkstra touren 15-23 december door het land met Bachs *Weihnachts-Oratorium*. Info: nederlandskamerkoor.nl

ALBUMS VAN DE WEEK

Maria Iskariots frisse punk onderscheidt zich door de lyrics

Punk

Maria Iskariot
Wereldwaan
●●●●○

Als een kind stampend door een regenplas – dat is de stemming van de muziek van de Vlaamse punkgroep Maria Iskariot. De bandleden blijven zelf niet droog, maar hun onstuimigheid is het waard. Bij Maria Iskariot is muziek maken een fysieke arbeid: schreeuwen, roffelen, trekken aan snaren.

Dat leidde tot een debuutalbum vol fris spetterende liedjes en een inmiddels geweldige live-reputatie, dankzij de explosieve heen en weer schietende zangeres-gitarist Helena Cazaerck en drie bandleden.

Zo ontwikkelt zich de prille carrière van Maria Iskariot, vernoemd naar de moeder van Jezus en de achternaam van Judas.

Helena Cazaerck was journalist en werkte als oorlogscorrespondent in Oekraïne voor de Belgische krant *De Standaard*. Ondertussen schreef ze liedjes die ze thuis in Gent solo uitvoerde. Na enige tijd begon ze samen te werken met gitarist Loeke Vanhoutteghem, bassist Amanda

Barbosa en drummer Sybe Versluys. Het Gentse kwartet won de Vlaamse talentenjacht Humo’s Rock Rally in 2024, en speelde afgelopen zomer op vele festivals in België en Nederland. Deze zaterdag vieren/vierden ze het verschijnen van debuut-album *Wereldwaan* in een uitverkochte bovenzaal van Paradiso, Amsterdam.

Ander soort teksten

Maria Iskariot onderscheidt zich van punkcollega’s door de lyrics. Hier geen anti-gentrificatie, anti-kapitalisme of een anti-oorlog standpunt. Cazaerck, die ooit filosofie studeerde, besteedt haar woede aan beschouwelijke teksten. Zoals in openingsnummer ‘Waaromdaarom’: „Waarom nog verder bouwen/ als alles wankel staat.” Gevolgd door de verzuchting „Als ik niet plooiën wil, dan breek je.”

‘Rozemarijn’ gaat over een vrouw met een koopverslaving. De stijl van het nummer verwijst naar grunge-dynamiek, met een woest refrein en kalm couplet. Maar de tekst is hendaags: „Ze weet dat de winkels online nooit meer sluiten.”

Een van de hoogtepunten is hun versie van ‘Dat Vind Ik Lekker’ van

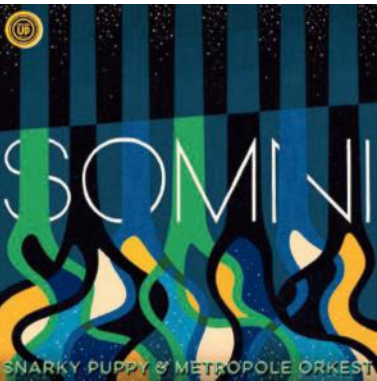

de Vlaamse groep Gorki, uit 1996. De klagelijke zang van Luc De Vos wordt hier een geschreeuwde handleiding voor de wensen van de zangers: „Het moet hard zijn/ Het moet stampen/ Daar word ik geil van/ Dat vind ik lekker.”

Hun muziek is een strak geregisseerde symfonie van krassende gitaren, ronkende bas en staccato drums. ‘Zes Bekers’ eindigt in een kluwen van gitaarkronkels en ontsprende ritmepatroon. De vier muzikanten, die samen wonen en werken, vinden elkaar in een hechte speelstijl.

Hoewel in het Nederlands, is Cazaerck niet altijd meteen te begrijpen („Mijn ogen pieken echt al langer”). Maar de behoefte om haar keel schor te tieren treft doel. Dat blijkt ook uit het feit dat Maria Iskariot in het buitenland net zo veel fans heeft als in Nederlandstalige landen. De zangeres zei erover in een interview in *De Morgen*: „Wat voelen en zien en ervaren die mensen? Geen idee. Maar we merken zelf dat het voor hen niets uitmaakt dat we in een andere taal zingen. Het werkt gewoon.”

Hester Carvalho

tracks bij levendige dromen. In de orkestrale weelde van het flexibele Metropole zijn natuurlijk op veel manieren filmische werelden op te roepen. Maar er is veel, héél veel. Zeker met zo veel muzikanten – vier drummers bijvoorbeeld. Neem ‘In Between Worlds’, haast cineastische fantasypop met lieve delen waarin de regenbogen door de lucht schieten. In het kabbelende ‘Only Here and Nowhere Else’ is het half wakker schemeren.

Wordt het steviger, dan zijn dat niet de fraaiste solo’s. ‘Wave Upon Waves’ heeft een catchy drive, maar de schreeuwende viool die een rockgitaar probeert te imiteren gaat over de top. En ook het stevige nummer ‘Chimera’ wil alles tegelijkertijd zijn: dramatisch, luid en vooral aanwezig met gierende rockgitaren.

En dan is er de lang uitgesponnen aanpak met veel romig gestreken toefjes. League, die alle composities voor zijn rekening nam, blijkt een genadeloze verzamelaar van ideeën, en ook dirigent Jules Buckley lijkt voor dit project elke rem te hebben laten varen. De ambitie om opnieuw een Grammy te winnen is zeer begrijpelijk, maar dit keer waarschijnlijk wishful thinking.

Amanda Kuypers

Ook uitgekomen

Dance

Fred Again..
USB
●●●●○

Dj’s hebben hun geheime wapens vaak keurig in mapjes op hun usb-stick staan. Mappen met namen als Vuur, Bangers, 4AM ONLY. Fred Again.. speelt met dat idee door op streamingdiensten zijn album USB telkens te updaten met

nieuwe nummers, die hij tijdens zijn dj-tournee draait. Op Instagram serveert hij video’s uit over hoe hij altijd en overal met een laptop op schoot aan het sleutelen is aan nieuwe muziek. Of recent: hoe hij met een theeglas en schuursponsjes de drums voor de stevige bas-track’..Feisty’ maakte.

USB is dan ook geen klassiek album. Er zit snelheid in de producties om ze zo snel mogelijk naar de club te brengen. Veel hebben niet eens een echt einde omdat ze toch gemixt zullen worden. Maar vrijwel elke track is behoorlijk geschikt om met de auxkabel in de hand een huisfeest over te nemen. (Ralph-Hermen Huiskamp)

Pop

Tom Smith There is nothing in the dark that isn't there in the light
●●○○○

Er waren al eerder projecten en albums, toch is dit het solodebuut van de frontman van band Editors. Zijn gevoel voor melodie en typische stem klinken precies als in zijn (in Nederland opvallend populaire) band, maar de liedjes zijn een stuk minder vurig en meer rond de akoestische gitaar gebouwd.

Toch mogen de liedjes niet echt kaal zijn. Dreigende leegte wordt consequent ingevuld met een bijvallende piano, strijkers en blazers. Het is een album zo keurig en aangeharkt, dat het tegen gaat staan. Wat ook niet helpt is dat Smiths teksten vol zitten met scènes en beelden die maar niet echt beeldend willen worden. Veel tegeltjeswijsheden ook, zoals de albumtitel al doet vermoeden. (RHH)

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?

Mail naar

redactie@nrc.nl of ga

naar nrc.nl/contact.

Postadres: Postbus 20673,

1001 NR Amsterdam,

t.a.v. rubriek, redactie of

persoon.

T: **020 - 755 3000**

(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?

Stuur maximaal 250 woorden

naar opinie@nrc.nl.

Vermeld naam, adres en

tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,

E: sales@nrc.nl,

W: advertieren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**

E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te

bezorgen voor 7.00 uur, op

zaterdag voor 9.00 uur.

W: nrc.nl/service,

T: **088-572 0572**

(ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-

13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt

van abonnees en gebruikers

van online dienstverlening

gegevens vast voor de uitvoering

van een (abonnee)overeenkomst

en/of het verlenen van

diensten. Deze gegevens

kunnen worden gebruikt

om u te informeren over relevante

producten en diensten van

Mediahuis NRC BV (zie ook

nrc.nl/privacyverklaring).

Afmelden kan via

privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteursrechten

en databankrechten ten aanzien van

(de inhoud van) deze uitgave

worden uitdrukkelijk voorbehouden.

Deze rechten berusten bij Mediahuis

NRC BV c.q. de betreffende

auteur.

Zie voor de volledige tekst:

nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

KERST

Ontdek de mooiste cadeaus

&KLEVERING

Kandelaar

per stuk

Adviesprijs
45,-
39,95

Kunstkerstboom

met verlichting

Adviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Led kaarsenset

7-delig

Adviesprijs
29,95

Kerstboomkaars

set van 12 stuks

Adviesprijs
30,-

Kunstboom

met verlichting

Adviesprijs
79,-

&KLEVERING

Waxinelicht-
houders

set van 2 stuks

Adviesprijs
37,45
29,45

AMNESTY INTERNATIONAL

Kerstkaarten

set van 32 stuks

Adviesprijs
30,-
25,-

BLOOMING GOOD

Luxe kunst-
kerstkrans

Adviesprijs
59,-
49,-

